

POLIITTINEN TALOUS

Vol 11 (2023):1

8

Teollisen kestävyys siirtymän
tiedevetoinen suunnittelu

48

Näkyvätkö suomalaisen
korkeakoulupolitiikan kristalli-
pallossa lukukausimaksut?

POLIITTINEN TALOUS

11:1

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry
Helsinki 2023

Lehti on painettu
Suomen tiedekustantajien liitto ry:n tuella.

ISSN: 2341-7862

Julkaisija: Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry, Helsinki

Päätoimittajat: Matti Ylönen & Laura Nordström

Toimitussihteeri/taittaja: Henni Pajunen

Kannen kuva: Ili Marttinen

Lehti julkaistaan osoitteessa <https://journal.fi/poliittinentalous>.

Poliittinen talous 11(2023):1

Pääkirjoitus: Suomi ei ole saari
(*Matti Ylönen & Laura Nordström*) 1

Alkuperäisartikkelit

Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu (*Paavo Järvensivu ym.*) 8

Katsausartikkelit ja keskustelupuheenvuorot

Näkyvätkö suomalaisen korkeakoulupolitiikan kristallipallossa lukukausimaksut?
(*Mikko Poutanen*) 48

Työ talouskasvun jälkeen: työn kuvaukset post-growth- ja degrowth-ajattelua
hyödyntävissä tutkimuksissa (*Maiju Laine, Henna Isoniemi & Mia Tammelin*) 70

Radikaali reformismi ja kapitalismin kumous: Thomas Pikettyn ja Yanis
Varoufakiksen poliittisten ohjelmien vertailua (*Jukka Gronow*) 93

Lektiot

Valtion suvereeni auktoriteetti ja taloudellinen järjestys: poliittisen teorian
käsitteiden historiasta (*Tuukka Brunila*) 112

Kirja-arviot

Uusi tulkinta Adam Smithistä poliittisen vapauden teoreetikkona ja yhteiskunta-
historioitsijana (*Heikki Haara*)

PAUL SAGAR: ADAM SMITH RECONSIDERED: HISTORY, LIBERTY, AND THE FOUNDATIONS OF
MODERN POLITICS (2022) 122

Toivoa pimeydessä: kestävyysmurroksesta kokonaisvaltaisesti ja yleistajuisesti
(*Emma Lamberg*)

SANDRINE DIXSON-DECLÈVE YM.: A SURVIVAL GUIDE FOR HUMANITY (2022) 128

Pääkirjoitus

Suomi ei ole saari

Matti Ylönen, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Laura Nordström, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.51810/pt.131014>

Huhtikuun alussa käytyjä eduskuntavaalikeskusteluja seurattessa vaikutti siltä, että Suomen ajateltiin toimivan kylmän sodan ja korkeiden tullimuurien maailmassa eräänlaisena saarena, jonka ympäri maailman ongelmat ja mahdollisuudet soljuvat pitkälti jälkiä jättämättä. Velan, inflaation ja energian hintojen keskusteluteemat keskittyivät kansalliseen politiikkaan. Hiljaisuus Suomen roolista globaalin järjestelmän aktiivisena toimijana oli korviahuumaavaa. Lähes ainoan poikkeuksen tähän muodosti Ukrainan sota. Osin samaa tunnelmaa on juuri julkaistussa hallitusohjelmassa.

Suomessa tukeudutaankin usein ajatukseen, että Suomen täytyy pienenä avotaloutena sopeutua, sopeuttaa ja joustaa voittaakseen puolelleen ulkomaisten pääomasijoittajien ja yritysten mielenkiinnon. Tätä suhtautumistapaa voitaisiin kutsua vaikka ajopuulähestymistavaksi. Sen puitteissa Suomi näyttäytyy julkisessa keskustelussa liian pienenä tekijänä vaikuttaakseen talouden ja politiikan kansainvälisiin käännteisiin. Suomen rooliksi jää mukauttaa talouttaan ja yhteiskuntaansa globaalipolitiikkaan, jota isommat pelurit tekevät.

Talouspolitiikan fokus on tämän narratiivin puitteissa usein kustannuskilpailukyvyyn turvaamisessa esimerkiksi maltillisten palkkaratkaisujen kautta

(Haaparanta ym. 2017). Tällaiseen joustamiseen sisältyy luokkautuvuus: kilpailukykyä painottavat lausunnot vaativat harvemmin saavutetuista eduista tinkimistä esimerkiksi listaamattomien osakeyhtiöiden alhaisesti verotettuja osinkoja saavilta rikkailta miehiltä (Finnwatch 2022), vaikka osinkoverojärjestelmä on todettu laajalti haitalliseksi (esim. OECD 2018).

Kustannuskilpailukyvyyn idean takana voidaan nähdä kaikuja ricardolaisesta suhteellisesta edusta. David Ricardon 1820-luvulla tunnetuksi tekemän ajatuksen mukaan valtioiden kannattaa keskittyä tuottamaan tuotteita, joissa niillä on suurin suhteellinen etu suhteessa muihin maihin. Myöhempi tutkimus on osoittanut, että Ricardon esimerkit Portugalin suhteellisesta edusta viinintuotannosta ja Britannian suotuisesta ympäristöstä kankaiden tuotantoon olivat historiattomia. Ne muun muassa sivuuttivat valtion roolin näiden teollisuusalojen muovaajina (Watson 2016).

Myös teollisuus- ja innovaatiopolitiikan historialle ja nykytutkimukselle tällainen ajatus on vieras: talousjärjestelmiä on aina kehitetty aktiivisella valtionohjauksella, ei polkumyymällä palkkoja tai antamalla hätäisesti kyhättyjä veroetuja (Reinert 2017). Myös sotien jälkeisessä Suomessa teollisuuspolitiikan pitkän aikavälin ajattelu näkyi vahvana. Ei olekaan ihme, että juuri Suomen valtiovetoisen teollisuus- ja innovaatiopolitiikan pohjalle osittain rakentunut talousihme toistuu usein innovaatiopolitiikan tutkimusten sivuilla (Alaja 2017; Chang 2002; Mazzucato 2018, 204–205; Reinert 2017).

Miten toteuttaa suunniteltu teollinen kestävyys siirtymä?

Poliittinen talous -lehden numeron 11:1 kauppätieteiden tohtori Paavo Järven-sivun ja kollegoiden teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoista suunnittelua käsittelevä vertaisarvioitu artikkeli tuo työkaluja taloudellisen suunnittelun paluulle luotaamalla monipuolisesti talouden suunnittelun tutkimusperinteiden historiaa. Käytännössä artikkeli auttaa lanseeraamaan Suomeen kansainvälisesti kovassa nosteessa olevaa keskustelua taloudellisesta suunnittelusta. Historiallisen katsauksen lisäksi artikkelissa on vahvasti ajankohtainen ote, sillä talouden suunnittelu on noussut yhdeksi kohtalonkysymykseksi ilmastonmuutoksen ja lajikadon hillitsemisen kannalta välttämättömän kestävyys siirtymän kautta.

Teollisuus- ja innovaatiopolitiikka kytkeytyy oleellisesti koulutuspolitiikkaan. Kunnianhimoisen yhteiskuntapolitiikan tekeminen on vaikeaa ilman hyvin toimivaa korkeakoulujärjestelmää, joka takaa 5,5 miljoonan ihmisen maassa mahdollisimman tasa-arvoiset mahdollisuudet kouluttautua aloille, joilla kunkin ihmisen vahvuudet pääsevät kukoistamaan. Katsausartikkelissaan yhteiskuntatieteiden tohtori Mikko Poutanen läpivalaisee korkeakoulupolitiikan tilaa ja sen yllä leijuvia uhkakuvia, joista keskeisimmiksi on noussut lukukausimaksujärjestelmän laajentaminen. Tämän numeron toisessa katsausartikkelissa valtiotieteiden kandidaatti Maiju Laine, valtiotieteiden tohtori Henna Isoniemi ja yhteiskuntatieteiden tohtori Mia Tammelin käsittelevät työn käsitteen uudelleentulkintoja ja uuden työn muotoja post-growth- ja degrowth-tutkimuksessa. Artikkelit antaa laajemminkin työkaluja ottaa haltuun alan viimeaikaista tutkimusta. Post-growth-tutkimus on alana häilyvä-rajainen, ja sen monipuolisuutta tunnetaan julkisessa keskustelussa huonosti. Artikkelit on arvokas kontribuutio tämän keskustelun tunnetuksi tekemiseen suomalaisyleisölle. Numeron kolmannessa katsausartikkelissa sosiologian emeritusprofessori Jukka Gronow vertailee kahden tunnetun taloustieteilijän, Thomas Piketty ja Yanis Varoufakiksen, teoksissa esitettyjä ajankoh- taisia utopioita kestävämmistä talousjärjestelmistä. Piketty tiedekirjan voi Gronowin mukaan sanoa edustavan radikaalia reformistista sosialismia, kun taas Varoufakiksen anarkistisempi teos liikkuu dialogimuodossa fiktiivisten tulevaisuuksien maailmassa.

Myös muut numeron kontribuutiot tuovat työkaluja valtion ja talouden välisen suhteen ja sen aatehistoriallisten taustojen ymmärtämiseen. Väitöskirja- lektiossaan valtiotieteiden tohtori Tuukka Brunila luotaa talouden ja poli- tiikan välisen suhteen kehitystä saksalaisen valtioteoreetikon Carl Schmittin ajattelussa. Hän löytää siitä yhtäläisyyksiä uusliberalistisiin pyrkimyksiin rajata keskeisiä osia taloudesta politiikan alan ulkopuolelle.

Lisäksi numerossa on kaksi kiinnostavaa kirja-arviota. Yliopistonlehtori, valtiotieteiden tohtori Heikki Haara käsittelee kirja-arviossaan uutta tulkintaa Adam Smithistä poliittisen vapauden teoreetikkona, poliittisena realistina ja yhteiskuntahistorioitsijana. Tutkijatohtori Emma Lamberg taas arvioi kirjaa *Earth for all. A survival guide for humanity* (2022), joka tarkastelee kestävyys- murrosta poliittisena ja taloudellisena kysymyksenä keskittyen mahdollisiin kehityskulkuihin ja tarvittuihin suunnanmuutoksiin.

Numero 11:1 on myös ensimmäinen meidän tammikuussa 2023 aloittaneiden päätoimittajien toimittama *Poliittinen talous* -lehti. Molempien meidän uusien päätoimittajien tausta on maailmanpolitiikassa ja globaalin poliittisen talouden tutkimuksessa. On helppo aloittaa luotaamaan lehteä edellisten päätoimittajien filosofian tohtori, dosentti Anna Elomäen sekä yhteiskuntatieteiden tohtori, yliopistonlehtori Hanna Ylöstalon rakentamalle erinomaiselle pohjalle. Edellisistä päätoimittajista Hanna Ylöstalo jatkaa toimituskunnan jäsenenä. Toimituskuntaa täydentää myös apulaisprofessori Jukka Rintamäki Aalto-yliopistosta.

Globaalin talouden tutkimukselle on polttava tarve

Haluamme kaksivuotiskautemme aikana tuoda esiin erityisesti globaalin poliittisen talouden tutkimuksen kontribuutioita ja kirjoja tilanteessa, jossa maailmanpolitiikkaa ja -taloutta ravistelevat Ukrainan sota, useampien yhteen kietoutuneiden globaalien kriisien synnyttämä monikriisi sekä kehittyvien maiden velkataakkojen ja rahoitusjärjestelmän kestävyyyteen liittyvät huolet. Toimitamme ensi vuonna lehteen teemanumeron globaalista poliittisesta taloudesta.

Globaaliin poliittiseen talouteen liittyen palaamme lopuksi vielä otsikon ajatukseen siitä, kuinka Suomi ei ole saari. Alussa kuvatun kustannuskilpailukyvyyn lisäksi toinen suomalaisen globaalipoliittisen itseymmärryksen kategoria on puhtoinen mallioppilas. Tässä mielikuvassa Suomi on 1970-luvulta alkaen lännettynyt Pohjoismaa, joka edustaa rinta rinnan skandinaavisten veljeskansojen kanssa globaaleita hyveitä Yhdistyneissä kansakunnissa ja muilla kansainvälisillä foorumeilla.

Kolmas itseymmärryksen malli painottaa ”tiukkaa” taloudenpitoa maailmalla ja etenkin Euroopan unionissa (EU). Se aktivoituu silloin harvoin, kun EU-politiikka ja etenkin eurooppalaisen yhteisvastuun ajatus nousee isommin otsikoihin. Laajimmin tämä keskustelu oli otsikoissa Kreikan velkakriisin yhteydessä 2010-luvun alkupuolella (Nordström & Teivainen 2022).

Voidaan ajatella, että Suomi pyrkii tässä mallissa suojelemaan tutuksi käynnyttä itseymmärrystään globaalipoliittikan ja globaalin talouden ajopuuna. Keskusteluun on hyvin vaikeaa ujuttaa esimerkiksi huomioita siitä, että

maailmantalouden epätasapainotilat ovat kerta toisensa jälkeen historiassa johtaneet isoihin ongelmiin ja kriiseihin (Klein & Pettis 2020; Varoufakis 2016). Suomessa on varsin vieras ajatus siitä, että myös vaihtotaseeltaan ylijäämäisiltä valtioilta voisi vaatia sopeutusta kuluttajakysynnän vahvistamisen kautta. Kansainvälisesti näkyvä keskustelu suuryhtiöiden saalistushinnoittelun roolista inflaation taustalla on Suomessa ollut myös vähäistä (esim. Schwartz 2022).

Kun Suomi käpertyy itseensä, jäävät huomaamatta myös maailmalla valtavirtaan nousseet keskustelut, joiden kautta Suomen monet verrokki-maat asemoivat itseään pandemian ja Venäjän hyökkäyssodan muovaamassa maailmassa.

Maailman talousfoorumin (WEF) mukaan maailman akuutein kriisi vuosina 2023–2024 koskee elämisen hintaa, jota ovat nostaneet muun muassa COVID-19-pandemiaan ja Venäjän hyökkäyssotaan liittyvät häiriöt tuotantoketjuissa. Seuraavan kymmenen vuoden ajan nopeimmin kärjistyväksi kriisiksi ennustetaan nousevan lajikadon ja ekosysteemien romahdus. Myös geopoliittisen ja yhteiskunnallisen vastakkainasettelun kärjistymisen, kyberrikollisuuden ja vastentahtoisen siirtolaisuuden nähdään aiheuttavan lähitulevaisuudessa merkittäviä riskejä (World Economic Forum 2023).

Kun raaka-aineiden ja suuryhtiöiden saalistushinnoittelun ruokkimaan inflaatioon on vastattu ensisijaisesti keskuspankkien koronnostoilla, on vaarana myös kehitysmaiden velkakriisin kärjistyminen. Tämä voi pahimmillaan johtaa valtioiden romahdukseen. Vakavien velkaongelmien keskellä tai niiden uhan alaisena olevien maiden osuus on WEF:n mukaan kaksinkertais-tunut vuoden 2015 tasosta (emt.). Uusi tilanne kiihdyttää 2000-luvulla nähtyä globaalien etelän sisäistä eriytymistä: kriisit iskevät valtioihin eri intensiteetillä ja niiden kyky selvitä kriiseistä poikkeaa toisistaan. Kansainvälisen yhteisön paine puuttua velkakriiseihin voi myös riippua maiden alueellisesta ja globaalistista painoarvosta. Alueidensa merkittävimpiä valtioita tuetaan pieniä valtioita todennäköisemmin.

Velkataakkojen nousu on liittynyt suoraan Kiinan kasvavaan rooliin kehitysmaiden lainoittajana. Kiinan Belt and Road Initiative (BRI) -hankkeen kautta on rahoitettu isoja infrastruktuurihankkeita, jotka ovat velkaantaneet monia kehitysmaita kiinalaispankeille. Tilanne eroaa merkittävästi viime vuosikymmenien velkakriiseistä, joissa päälainoittajia ovat olleet

Maailmanpankki sekä Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) tai länsimaiset pankit ja valtioiden velkakirjoihin erikoistuneet korkean riskin rahastot. Tällaisista kehityskuluista puhutaan suomalaisessa julkisessa keskustelussa vain vähän – saatikka että mietittäisiin, mikä Suomen rooli voisi olla kriisien ehkäisemisessä ja niihin puuttumisessa. Pohjaa tälle keskustelulle olisi, sillä velkakriisien kestävämmistä ratkaisumalleista on 2000-luvun alkupuolen velkaongelmien kontekstissa kirjoitettu perusteellisesti – myös suomeksi (Eskelinen 2008). Nämä ajatukset kaipaavat päivittämistä vastaamaan 2020-luvun haasteisiin.

Tavoitteenamme on, että päätoimittajakaudellamme Poliittinen talous jatkaa edelleen kunnianhimoisena suomalaisen poliittisen talouden tutkimuksen julkaisijana samalla, kun siitä tulee aiempaa laajemmin tunnettu keskustelufoorumi ja tutkimuksen välittäjä. Siksi lehden kehittämisen painopiste on nyt viestinnässä. Suunnitelmissa ovat muun muassa matalan kynnyksen keskustelutilaisuudet, joista ensimmäinen järjestettiin keväällä 2023 tämän numeron vertaisarvioidun artikkelin tiimoilta. Olemme myös perustaneet lehden käyttämien Poliittisen talouden tutkimuksen seuran Twitter- ja Facebook-kanavien ohelle oman Instagram-tilimme (@poliittinentalous). Laittakaa nämä kanavat seurantaan ja jakakaa julkaisuja, jotta mahdollisimman moni pääsee osalliseksi kriittistä ja tiedepohjaista suomalaista poliittisen talouden keskustelua.

Lähteet

- Alaja, Antti. 2017. Yrittäjähenkinen valtio. Uusi avaus innovaatiopolitiikkaan. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 121–140.
- Chang, Ha-Joon. 2002. *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*. Lontoo: Anthem Press.
- Dixon-Declève, Sandrine, Gaffney, Owen, Ghosh, Jayati, Randers, Jørgen, Rockström, Johan & Stoknes, Per Espen. 2022. *Earth for all. A survival guide for humanity*. Gabriola: New Society Publishers.
- Eskelinen, Teppo. 2008. Kansainvälinen velkasovittelu: analyysi eri toteutustavoista. Kepan taustaselvitykset 24. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus.

- Finnwatch. 2022. Osinkoverojärjestelmän epätasaisesti jakautuvat hyödyt. Seurantaraportti. Helsinki: Finnwatch.
- Haaparanta, Pertti, Tamminen, Saara, Heikkinen, Sakari, Aunestuloma, Juhana, Nilsson Hakkala, Katariina, Kiviluoto, Jussi, Lavikainen, Kasperi ja Niskanen, Aarne. 2017. *100 vuotta pientä avotaloutta – Suomen ulkomaankaupan kehitys, merkitys ja näkymät*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 73/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Klein, Matthew C. ja Pettis, Michael. 2020. *Trade wars are class wars*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mazzucato, Mariana. 2018. *The entrepreneurial state: debunking public vs. private sector myths*. New York, NY: PublicAffairs.
- Nordström, Laura & Teivainen, Teivo. 2022. IMF expertise in the eurozone crisis: from stimulus talk to austerity policy. *Global Political Economy*, 1:2, 271–292. <https://doi.org/10.1332/TZPB5276>
- OECD (Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö). 2018. *OECD economic survey Finland*. Pariisi: OECD.
- Schwartz, Herman Mark. 2022. Global secular stagnation and the rise of intellectual property monopoly. *Review of International Political Economy*, 29:5, 1448–1476. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1918745>
- Varoufakis, Yanis (2016). *Maailmantalouden Minotauros*. Kääntänyt Hannu Laurila. Tampere: Vastapaino.
- Watson, Matthew. 2016. Historicising Ricardo’s comparative advantage theory, challenging the normative foundations of liberal International Political Economy. *New Political Economy*, 22:3, 257–272. <https://doi.org/10.1080/13563467.2016.1216535>
- World Economic Forum. 2023. *The global risks report 2023*. 18th edition. World Economic Forum.

Alkuperäisartikkeli

Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu

Paavo Järvensivu, kauppatieteiden tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Tero Toivanen, valtiotieteen tohtori, tutkijatohtori, Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Tere Vadén, dosentti, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Ville Lähde, filosofian tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Antti Majava, kuvataiteen maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Jussi Ahokas, yhteiskuntatieteiden maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Emma Hakala, valtiotieteen tohtori, vanhempi tutkija, Ulkopoliittinen instituutti, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Jussi T. Eronen, filosofian tohtori, dosentti, kestävyystieteen apulaisprofessori, bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, HELSUS, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Abstrakti

Ekologisten kriisien hillitsemiseksi yhteiskuntien on toteutettava nopea kestävyysmurros. Teollisuuden uudistaminen on tässä tehtävässä ratkaisevassa asemassa. Poliittisen talouden tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti valtioiden tärkeään rooliin kestävyysmurroksen ohjaamisessa. Ekologisen kriisin nopean hillinnän vuoksi kasvavaa kiinnostusta on kohdistunut myös uudenlaisen teollisuuspolitiikan ja talouden suunnittelun tutkimukseen. Suunnitelmallista teollista kestävyys siirtymää koskevat tutkimushavainnot ovat kuitenkin jääneet toistaiseksi hajanaisiksi ja yleistasoiksi. Artikkelit osallistuu poliittisen talouden tutkimuksen piirissä käytävään kestävyysmurroskeskusteluun analysoimalla teollisen siirtymän roolia kestävyysmurroksessa. Artikkelit keskittyvät teollisen siirtymän suunnittelun edellytyksiin Suomen kaltaisessa pitkälle teollistuneessa valtiossa ja ehdottaa teollisen siirtymän edistämiseksi tiedevetoinen suunnittelun ideaa. Artikkelit osoittaa, että tiedevetoisella suunnittelulla voi olla teollista siirtymää ja siihen tarvittavaa tiedontuotantoa merkittävästi edistävä vaikutus. Tiedevetoinen suunnittelun konkretisoimiseksi artikkelit ehdottaa lopuksi teollisen siirtymän suunnitteluyksikköä institutionaalisenä ratkaisuna kestävyysmurroksen edistämiseksi kansallisessa kontekstissa.

Avainsanat: kestävyysmurros, kestävyys siirtymä, teollisuuspolitiikka, suunnittelu, tiedevetoinen suunnittelu

<https://doi.org/10.51810/pt.124766>

Johdanto

Kansainväliset tiedepaneelit (esim. IPCC 2022; IPBES 2019) peräänkuuluttavat vauraiden teollistuneiden maiden hallittua ja nopeaa kestävyysmurrosta [1]. Se vaatii yhteiskunnan kaikkia sektoreita koskevan aineenvaihduksen eli energian ja luonnonvarojen kulutuksen tapojen perustavaa uudistamista (Haberl ym. 2011). Teollistuneiden yhteiskuntien teollisuustuotanto sekä sosiotekniset järjestelmät, kuten energia, liikenne, kaupungit ja ruoka, vaativat valtavia määriä fossiilisia polttoaineita ja luonnonvaroja toimiakseen. Näistä riippuvuuksista on päästävä eroon, jotta kasvihuonekaasupäästöjä voidaan radikaalisti vähentää ja luontokatoa hillitä. Hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneeli IPCC:n (2022) kuudennen raportin kolmas osa korostaa, että samalla kun tuotantojärjestelmiä uudistetaan, teollistuneiden maiden ja niiden kansalaisten on vähennettävä energian ja luonnonvarojen kulutusta ympäristötavoitteiden saavuttamiseksi.

Toisen maailmansodan jälkeen teollisuuspolitiikka ja suunnitelmallisuus olivat tärkeä osa läntisten hyvinvointivaltioiden kehitystä, jota määrittivät kansallisiin resursseihin ja vahvuuksiin nojannut suunnitelmallisuus. Samalla teollisuuspolitiikka sekä talous- ja yhteiskuntapoliittinen suunnittelu olivat myös aktiivisen tieteellisen tutkimuksen ja keskustelun kohteina pitkälle teollistuneissa maissa. Hiljattain useat tutkijat ovat huomauttaneet, että viime vuosikymmenten uusliberaalina ajanjaksona suunnittelu ja teollisuuspolitiikka ovat kuitenkin ajautuneet sekä yhteiskunnallisen keskustelun että taloustutkimuksen marginaaliin (esim. Giddens 2009; Rodrik 2014).

Ekologinen kriisi ja sen hillitsemiseksi vaadittava nopea kestävyysmurros ovat jälleen nostaneet aktiivisen valtion (esim. Eckersley 2020; Gerbaudo 2021), teollisuuspolitiikan (esim. Aiginger ja Rodrik 2020; Mazzucato 2021) ja hiljalleen myös suunnittelun (esim. Phillips ja Rozworski 2019; Vettese ja Pendergrass 2022) tärkeiksi poliittisen talouden tutkimuksen teemoiksi. Toistaiseksi poliittisen talouden keskustelu valtion roolista, teollisuuspolitiikasta ja suunnittelusta on kuitenkin jäänyt pääosin periaatteelliselle tasolle. Erityisesti suunnittelusta ja sen tarkoituksesta ei piirry poliittisen talouden kirjallisuudessa kovinkaan selkeää kuvaa, joka koskettaisi teollisen kestävyys-siirtymän toteuttamista kansallisen poliittisen talouden kontekstissa. Teollisuuden rooli kestävyysmurroksessa on kuitenkin ohittamaton, ja nopeassa

teollisessa siirtymässä suunnittelun tarve korostuu. Moderneissa yhteiskunnissa teollisuus vastaa laajamittaisesta energian ja materiaalin käytöstä ja käsitelystä. Samalla teollisuus on kytkeytynyt muihin sosioteknisiin järjestelmiin ja ylläpitää niitä (Aiginger ja Rodrik 2020). Näin teollinen kestävyys siirtymä läpäisee koko yhteiskunnan.

Osallistumme tässä artikkelissa poliittisen talouden tutkimuksen piirissä käytävään kestävyysmurroskeskusteluun tarkastelemalla suunnitelmallisen teollisen kestävyys siirtymän toteuttamisen edellytyksiä sekä yleisesti että Suomessa. Tutkimme, miten niin sanotut ympäristövaltiot (Eckersley 2004; Meadowcroft 2005) eli hyvinvointivaltiot, joissa ympäristöpolitiikalla on tärkeä rooli, kykenevät muodostamaan riittävän tieteeseen perustuvan tietopohjan, jonka avulla nopeaa teollista siirtymää voidaan suunnitella ja toteuttaa. Esitämme, että edellytykset hallittuun ja nopeaan teolliseen siirtymään olisivat paremmat, jos julkisilla ja yksityisillä toimijoilla olisi käytössään avoimesti saatavilla olevat sisällölliset suunnitelmat eli jaettu tietopohja mahdollisista ja tavoittelemisen arvoisista teollisen siirtymän poluista.

Artikkelimme etenee seuraavasti. Ensin luomme katsauksen poliittisen talouden tutkimuksen piirissä käytävään ympäristövaltiokeskusteluun ja tarkastelemme, miten sen tulisi huomioida täsmällisemmin teollisen siirtymän tutkimustarve sekä missiotaloden ja vihreän teollisuuspolitiikan tutkimuskeskustelut. Tämän jälkeen tarkastelemme yhtäältä suunnittelun merkitystä 1900-luvun sosialistisissa talouksissa ja hyvinvointivaltioissa sekä uusliberalismin näihin kohdistamaa kritiikkiä ja toisaalta sitä, miksi suunnittelu on jälleen viime vuosina palannut keskustelun kohteeksi. Sitten analysoimme tutkimusasetelmamme kannalta neljää tärkeää suunnittelua käsittelevää tutkimusperinnettä – organisaatio- ja strategiatutkimusta, kaupunkisuunnittelua, sosialistista suunnittelua sekä tieteen ja politiikan suhteiden tutkimusta. Tämän tarkastelun avulla määrittelemme tarkemman kuvan tiedevetoisesta suunnittelusta ja sen vahvuuksista. Artikkelin lopussa arvioimme teollisen siirtymän suunnittelun tilaa Suomessa ja pohdimme, miten tiedevetoinen suunnittelu voisi käytännössä asettua osaksi teollisen siirtymän ohjausta ja instituutioita.

Poliittisen talouden tutkimus ja ympäristövaltioiden teollinen siirtymä

Poliittisen talouden tutkimuksessa kestävyysmurroksesta on keskusteltu erityisesti niin sanotussa ympäristövaltiotutkimuksen perinteessä (Eckersley 2004; Meadowcroft 2005; Duit ym. 2016). Ympäristövaltioiksi kutsutaan teollisia hyvinvointivaltioita, joissa ympäristöpolitiikalla on tärkeä päätöksentekoa ohjaava vaikutus (Duit ym. 2016; Hirvilammi ym. 2021). Ympäristövaltiot ovat saaneet 1970-luvulta alkaen aikaan monia ympäristön kannalta tärkeitä uudistuksia, mutta ympäristövaltiotutkimus korostaa, ettei yhteiskuntien aineenvaihdunnassa ole tapahtunut likimainkaan riittävää muutosta, joka ohjaisi valtioita kestävyystavoitteiden mukaisesti (Haberl ym. 2011; Eckersley 2020). Ympäristövaltiokirjallisuudessa on kritisoitu erityisesti talouskasvun – silloin kun se perustuu kestävämmään energian ja resurssien kulutukseen – ensisijaista asemaa nykyisten hyvinvointivaltioiden ohjauksessa (Koch 2020; Hausknost 2020). Poliittisen talouden tutkimus on nostanut esiin, että ekologisten kriisien hillitsemiseksi ympäristövaltioiden tulisi siirtyä seuraavaan, nopean kestävyysmurroksen vaiheeseen, jossa ympäristöpolitiikka ei ole vain yksi politiikan sektori muiden joukossa, vaan kestävyysmurroksen päämäärien tulisi ohjata kaikkea päätöksentekoa (Eckersley 2020).

Ympäristövaltiot ja teollinen siirtymä

Ympäristövaltiokirjallisuus on tärkeästi tarkastelut valtion roolia kestävyysmurroksessa aikana, jolloin ympäristöpolitiikan valtavirtaa on hallinnut markkinavetoisuus. Toisaalta se on kyennyt keskustelemaan vain niukasti siitä, miten ja millaisen tiedon pohjalta valtio osallistuu kestävyysmurroksen ohjaamiseen konkreettisesti kansallisessa ympäristössä. Esimerkiksi ympäristövaltiotutkimuksen pioneeri Robyn Eckersleyn (2020) valtion ”ekologisen orientaation” ajatus viittaa hyvinvointivaltioiden suunnitteluun ympäristötavoitteet edellä, mutta se jää lopulta yleiseksi vaatimukseksi ekologisia rajoja kunnioittavasta synergiasta politiikkasektorien välillä. Tutkimuserinteessä on myös kyseenalaistettu ylipäätään talouskasvun tavoitteluun tiukasti kiinnittyneiden valtioiden kyky edistää kestävyysmurroksen kaltaista historiallista suunnanmuutosta (Bailey 2015; Hausknost 2020).

Vaikka tällaiset periaatteelliset keskustelut ovat tarpeellisia, artikkelimme ensisijaisena pyrkimyksenä on viedä poliittisen talouden tutkimusta eteenpäin esittämällä teollisen kestävyys siirtymän suunnittelu tärkeänä ja konkreettisenä välineenä kestävyysmurroksen toteuttamisessa. Tarkastelemme siis kestävyysmurrosta siten, että liikkeelle voidaan lähteä vallitsevista kansallisista instituutioista mutta niiden agendaa merkittävästi muuntaen ja kansainväliset muutokset huomioiden.

Teollinen kestävyys siirtymä on keskeinen kysymys poliittisen talouden tutkimukselle, sillä teollisuus määrittää keskeisesti yhteiskunnan aineenvaihduntaa. Huomion kiinnittäminen teollisuuteen myös vahvistaa tärkeällä tavalla ympäristöpolitiikkaa ja sen tutkimusta, sillä se siirtää tutkimuksen huomiota yhteiskunnan tuotantorakenteisiin ja siten myös selkeästi kollektiivisiin asetelmiin (Huber 2022). Kun energiaa ja materiaa isossa skaalassa käsittelevä teollinen toiminta uudistetaan oikein, on kestävyysmurrosta ja yhteiskunnan aineenvaihdunnan uudistamista edistetty merkittävästi. Suomen osalta puhutaan ensisijaisesti kymmenestä tai reilusta parista kymmenestä suurimmasta teollisuuskokonaisuudesta.

Tärkeää on myös teollisuuden kytkös muihin *sosioteknisiin järjestelmiin*. Teollisuus rakentaa, ylläpitää, muokkaa ja purkaa yhteiskunnan sosioteknisiä järjestelmiä eli muun muassa liikennettä, kaupunkeja sekä ruoka- ja energiajärjestelmiä. Teollisuus myös mahdollistaa sosioteknisten järjestelmien käytön ja kehityksen. Sosiotekniset järjestelmät ja teollisuuden sektorit ovat kietoutuneet yhteen. Siksi nopea teollinen siirtymä edellyttää kaikkien sektorien ajallisesti synkronoituja ja teknologisesti yhteensopivia muutoksia. Tämä on valtava tiedollinen ja organisatorinen haaste ympäristövaltioille, joissa teollisuus ja sosiotekniset järjestelmät ovat tukeutuneet kasvavaan energian ja luonnonvarojen käyttöön.

Ympäristövaltiotutkimus on ottanut askeleita teollisen siirtymän tutkimiseksi. Esimerkiksi Roger Hildingsson ja kumppanit (Hildingsson ym. 2018) tarkastelevat Ruotsin teräs- ja metsäteollisuutta ja nimeävät ne lupaaviksi murrostoimijoiksi ympäristövaltion tukemassa kestävyysmurroksessa. Heidän tutkimukseensa ei kuitenkaan sisälly syvempää resurssitarkastelua. Suomen osalta tarkempaa teollisuuden resurssien käytön kestävyystarkastelua on tehty ympäristövaltiotutkimukseen nojaten Marinin hallituksen vähähiilitiekartta-prosessin osalta (Toivanen ym. 2021; Majava ym. 2022). Toki teollisuuden

uudistumisen mahdollisuuksia on käsitelty myös yritystason innovaatioita ja strategioita painottavassa kirjallisuudessa (esim. Johnstone ym. 2021; Järvenreuna ja Kivimaa 2021). Näihin tutkimuksiin on aivan viime aikoja lukuun ottamatta kuitenkin harvoin sisällytetty poliittisen talouden tutkimuksen ydinkysymyksiä (ks. Köhler ym. 2019).

Vihreän teollisuuspolitiikan ja missiotalouden kontribuutiot

Nähdäksemme ympäristövaltiotutkimus voi hyötyä myös vihreää innovaatio- ja teollisuuspolitiikkaa koskevista tutkimuskeskusteluista, joita on käyty taloustieteen ja poliittisen talouden tutkimuksen piirissä. Näistä kannattaa erikseen mainita vihreä teollisuuspolitiikka ja missiolähtöinen innovaatiopolitiikka. Ekonomisti Dani Rodrikin edistämän vihreän teollisuuspolitiikan ydintavoitteena on nopeuttaa ja suunnata vähän luontoa kuormittavan teknologian kehittämistä ja käyttöönottoa. Rodrikin (2014) mukaan markkinat ajautuvat vihreän teollisuuden kehittämisessä kahteen pääongelmaan. Ensinnäkään markkinatoimijat eivät investoi tutkimukseen, tuotekehitykseen ja innovointiin (TKI) riittävästi, koska TKI läikkyy yli: yksittäisen yrityksen saavuttamat kehitystulokset hyödyttävät myös muita toimijoita ilmaiseksi. Tämä johtaa tuotekehityksen viivästymiseen ja olemassa olevaan tuotantoon turvautumiseen. Toiseksi Rodrikin (emt.) mukaan korkeakaan kasvihuonekaasupäästöjen markkinahinnoittelu ei yksin riitä kannustamaan riittäviin vihreän teknologian panostuksiin (ks. myös Rosenbloom ym. 2020).

Vihreä teollisuuspolitiikka suosittelee ottamaan huomioon kolme näkökulmaa. Ensinnäkin vihreän teknologian kehittämiseen liittyvä tieto on hajautunut yhteiskunnan eri toimijoille, joten valtion on oltava teollisuuspolitiikassa läsnä ja kytkeytynyt relevantteihin verkostoihin. Tiedon on kuljettava molempiin suuntiin julkisten ja yksityisten toimijoiden välillä. Toiseksi teollisuuspolitiikan on sisällettävä kurinpidollisia elementtejä. Yritysten on tiedettävä, että ne eivät voi pelata järjestelmän kustannuksella. Jotta kurinpito voi toteutua, sääntöjen ja tavoitteiden on oltava selkeitä. Kolmanneksi julkisten organisaatioiden on oltava toiminnastaan avoimia ja tilivelvollisia, koska vihreä teollisuuspolitiikka tavoittelee koko yhteiskunnan etua.

Poliittisen talouden tutkija Mariana Mazzucaton tunnetuksi tekemässä missiopolitiikassa (2021) pyritään tarttumaan merkittävien siirtymähankkeiden

toteuttamiseen. Mazzucato korostaa, että valtiolla on ollut elintärkeä rooli modernien avainteknologioiden, kuten internetin ja bioteknologioiden, kehityksessä. Valtiot ovat luoneet strategisia tutkimusohjelmia ja muita instituutioita ja organisaatioita sekä tarjonneet kärsivällistä riskirahoitusta, mikä on hyödyttänyt niin julkisia kuin yksityisiä toimijoita. Missiolähtöinen ajattelutapa on saanut voimistuvaa kannatusta. Esimerkiksi Euroopan unionin tutkimuksen ja innovaatioiden puiteohjelma Horisontti Eurooppa, joka käynnistettiin vuonna 2021, on rakennettu viiden suuren “mission” ympärille. Mazzucaton ajatuksiin nojaten on myös toteutettu maakohtaiset teollisuusraportit esimerkiksi Italialle (Mazzucato 2020), Saksalle (Kattel ym. 2020) ja Norjalle (Kattel ym. 2021). Missiolähtöisyys on saapunut myös Suomeen, jossa siitä on käyty keskustelua Marinin hallituskauden aikana. Missiopolitiikan tutkimusta on rahoittanut esimerkiksi valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta.

Missiolähtöinen innovaatiopolitiikka ei näe valtiota vain markkinoiden virheiden korjaajana (*market-fixing*), kuten Rodrik teollisuuspolitiikassaan, vaan potentiaalisena suunnannäyttäjänä ja aloitteentekijänä (*market-shaping*) (Mazzucato 2020, 22). Tässä kehyksessä esimerkiksi kaupunki-infrastruktuurin vähäpäästöisten teknologioiden kehitys ja käyttöönotto ei ole kiinni rahoituksen riittävydestä vaan siitä, saadaanko parhaat toimijat työskentelemään juuri näiden missioiden edistämiseksi. Lähtökohtana on ajatus siitä, että julkinen rahoitus, koordinaatio ja suuntaaminen eivät ole markkinahäiriöitä vaan historiallisesti moneen kertaan onnistuneita toimia, joilla merkittävät yhteiskunnalliset haasteet voitetaan.

Vihreä teollisuuspolitiikka ja missiotalous tarjoavat tärkeitä näkökulmia nopean teollisen siirtymän edistämiseksi ympäristövaltiossa. Toisaalta kumpikaan ei kiinnitä riittävää huomiota yhteiskunnallisen aineenvaihdon suunnanmuutoksen ja ekologisten rajojen asettamaan haasteeseen. Nämä tutkimuskeskustelut korostavat uuden teollisuuden ylösajoa ja jättävät olemassa olevien teollisuussektoreiden ja sositiekntisten järjestelmien uudistamisen ja tarvittaessa alasajon selvästi vähemmälle huomiolle. Esimerkiksi missiotaloudessa pääpaino on voimavarojen massiivisessa mobilisoinnissa, jotta uusia teknologioita pystytään kehittämään. Niin vihreän teollisuuspolitiikan kuin missiotalouden osalta jää myös epäselväksi, miten tieto ekologisista rajoista

ja teknologisista kehityspoluista saadaan mobilisoitua ympäristövaltioissa niin, että koko yhteiskuntaa koskeva teollinen siirtymä saadaan liikkeelle.

Mihin katosi suunnittelu?

Viime vuosikymmeninä suunnittelusta keskusteleminen on ollut hankalaa. Tämä johtunee pitkälti siitä, että suunnittelu liitetään Neuvostoliittoon ja sen traagisiin epäonnistumisiin. Tätä assosiaatiota voi pitää vahingollisena, sillä harva, jos lopulta kukaan, suunnittelusta nykyään keskusteleva tarkoittaa sillä keskusjohtoista komentotaloutta. On tärkeä huomata, että tälläkin hetkellä suunnittelua on kaikkialla: kotitaloudet, yritykset, pankit tai finanssitoimijat tuskin pysyisivät pystyssä, jos niiden perustoimintoihin ei kuuluisi suunnittelu. Esimerkiksi nykyiset suuryritykset ovat käytännössä keskusjohtoisia suunnitelmatalouksia. Niiden kilpailukyky ja valta perustuvat jokaisen tuotanto-, kulutus- ja markkinointivaiheen tiedon hallintaan ja suunnitteluun, jolla pidetään myös pienemmät kilpailijat pois markkinoilta (Phillips ja Rozworski 2019; myös Ylönen ja Teivainen 2018).

Suunnittelu komentotalouksissa ja hyvinvointivaltioissa

Jotta suunnittelukeskustelun epäluuloista voidaan päästä eteenpäin, on tarpeellista tehdä ero komentotalouden ja suunnittelun välillä. Komentotaloudessa talouden sektorit, tuotanto ja taloudelliset toimijat alistetaan suunnitelmille (tai suunnitelmalle) ylhäältä käsin käskyttämällä. Neuvostotalous ja monet sen leiriin kylmän sodan aikana pakotetut reaaliosialistiset maat olivat juuri komentotalouksia. Komentotaloudella pystyttiin teollistamaan Neuvosto-Venäjä hämmästyttävän tehokkaasti. Kylmän sodan aikana neuvostojärjestelmä näytti saavuttavan maailmanpoliittisia voittoja niin asevarustelussa kuin avaruuskilvassa. Autoritääriset, byrokraattiset ja väkivaltaiset komentotaloudet kaatuivat kuitenkin tehottomuuteensa ja uudistuskyvyttömyyteensä. Komentotalous ei pelkästään uuvuttanut traagisesti kokonaisia yhteiskuntajärjestelmiä, vaan keskusjohtoinen järjestelmä eliminoi myös komentotaloudelle vaihtoehtoiset suunnittelun mallit, joita sosialistimaiden tutkijat ja asiantuntijat kehittivät taloudesta saatavan tiedon parantamiseksi ja

demokraattisemman järjestelmän luomiseksi (ks. esim. Vettese ja Pendergrass 2022).

Komentotalouden sijaan suunnittelua kannattaa lähestyä tiedontuotannon ja taloudellisen toiminnan ohjaamisen käytäntönä. Tällöin suunnittelussa on kysymys erilaisten *koordinaatiomekanismien* käyttämisestä demokraattisesti asetettujen päämäärien saavuttamiseksi (Krahé 2022). Erilaisia suunnittelumekanismeja käytettiin menestyneesti 1900-luvun hyvinvointivaltioissa. Toisen maailmansodan jälkeen nousseiden hyvinvointivaltioiden talous- ja yhteiskuntapolitiikassa korostuivat suhdanteiden sääntely, julkiset investoinnit, vaurauden ja tulojen tasainen jakaminen ja täystyöllisyyden tavoittelu. Suomessa valtio osallistui talvi- ja jatkosotien jälkeisestä jälleenrakennusajasta lähtien suunnitelmallisesti maan kehittämiseen. Suunnittelua harjoitettiin useilla yhteiskunnan sektoreilla aina valtiollisesta teollistamisesta kaupunki-suunnitteluun sekä hoiva- ja koulujärjestelmiin (Tiihonen ja Tiihonen 1990; Yliaska 2014, 48–50). Hyvinvointivaltiolla onkin käytössään useita suunnittelumekanismeja, joilla talouden ja markkinoiden toimintaa voidaan suunnata tehokkaasti kohti yhteisesti jaettuja päämääriä. Näitä ovat esimerkiksi verot, julkiset investoinnit, valtionomistukset, tuet, rajoitukset, suorat kiellot sekä useat politiikkakokonaisuudet, kuten koulutuspolitiikka sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopolitiikka.

Hyvinvointivaltioissa siis määritetään talouden kehitystä ja suuntaa politiikalla. Toki demokratian ja talouden välinen suhde on hyvinvointivaltioissa myös jatkuvan poliittisten ja ideologisten kamppailujen kohde. Korporatiivisen perinteen omaavissa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa esimerkiksi taloudellisten eturyhmien intressit ovat saaneet työmarkkinoiden, politiikan ja siten koko yhteiskunnan suunnan määrittämisessä tärkeän aseman (Vesa ym. 2018). Toisaalta talouteen kohdistuvat demokratiavaatimukset ovat kohdanneet hyvinvointivaltioissakin rajansa, kun työnantajat ovat vastustaneet esimerkiksi demokratian laajentamisvaatimuksia yritystasolla (Kärrylä 2021).

Tärkeä osa hyvinvointivaltiokehitystä on ollut aktiivinen teollisuuspolitiikka eli teollisuuden suunnitelmallinen ja valtion ohjauksessa tapahtuva kehittäminen. Parhaimmillaan hyvinvointivaltioissa on kyetty yhdistämään käsitys maailmantalouden kehityssuunnista sekä kansallisista vahvuuksista ja resursseista teollisuuspoliittiseksi visioksi, jossa on yhdistetty talous-, elinkeino-, alue- ja koulutuspolitiikan sektorit. Suomessa käytettiin myös tehokkaasti

hyödyksi valtionyhtiöitä, joiden avulla synnytettiin jo paljon ennen Nokia-vuosia Outokummun kaltaisia menestyneitä yritysklustereita (Kuisma 2016).

Viime vuosikymmeninä teollisuuspolitiikan rooli on kuitenkin heikentynyt samaa tahtia päämäärätietoisien suunnitelmallisuuden vähentyessä talouksien ohjaamisessa. Erik S. Reinert toteaa (2020, 511) teollisuuspolitiikan historiaa kartoittaessaan: ”Vain hyvin lyhyiden periodien aikana – viimeisin periodeista sijoittuu noin vuodesta 1989 näihin päiviin asti – on luovuttu periaatteesta, jonka mukaan vaurautta luodaan päivittämällä kansallisia tuotantosektoreita rakenteellisesti.”

Uusliberalismi suunnittelua vastaan

”Viimeisimmällä lyhyellä periodilla” Reinert tarkoittaa tietysti kylmän sodan jälkeistä aikakautta, jolloin uusliberalismi saavutti vahvan aseman globaalien ja kansallisten talouksien ohjaajana. Poliittisen talouden tutkimus on käsitellyt uusliberalismia ja sen aatehistoriallisia kehityslinjoja laajasti (esim. Harvey 2008; Mirowski ja Plehwe 2015; Slobodian 2018). Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan myös uusliberalisaatiosta, jonka tarkoituksena on korostaa uusliberalismin kehityksen muuntuvaa luonnetta erilaisissa ympäristöissä (esim. Brenner ym. 2010). Uusliberalismi voidaan ymmärtää monitahoisena poliittisena hallintana, joka pyrkii yhteiskunnallisten ja poliittisten instituutioiden suunnittelemiseen siten, että markkinamekanismi ja kilpailu voidaan levittää mahdollisimman laajalle yhteiskunnassa. Kuten esimerkiksi aatehistorioitsija Quinn Slobodian (2018, 6–15) on osoittanut, uusliberalismi ei ole suuntautunut yksiselitteisesti valtiota vastaan, vaan sen intresseissä on organisoida valtion toiminta niin, että kilpailu, markkinoiden levittäminen sekä pääoman ja tavaroiden vapaa liikkuvuus ovat parhaalla tavalla mahdollisia. Uusliberalismin sisältäytykin vahva oletamus markkinamekanismista ylivertaisena keinona yhteiskunnallisten suhteiden ja toimintojen organisoimiseen.

Uusliberalismin pyrkimyksenä on tehdä ero politiikan ja talouden välille. Tämä on tehtävä siksi, että uusliberaalin ajattelun mukaan poliitikot päätyvät lupaamaan äänestäjille ja intressiryhmilleen loputtomasti hyvää ymmärtämättä lupaustensa kokonaisuursauksia. Uusliberaalina utopiana olikin suunnitella globaalit ja kansalliset keskeiset talouden instituutiot teknokraattisesti siten, että poliitikot eivät pääse niihin käsiksi (Slobodian 2018, 16–19). Näin

estettäisiin se, että demokratia pääsisi asettamaan talouden kehitykselle suuntaa tai vääristämään markkinakilpailua, joka on uusliberalismille sekä taloudellisen tehokkuuden että yksilöiden vapauksien edellytys. Uusliberalismi painottaakin aina yksilön valintoja kollektiivisen päätöksenteon tai yhteiskunnallisen suunnanmuodostuksen kustannuksella.

Uusliberalismin mukaan tarjonta kehittyy kilpailullisilla markkinoilla jatkuvasti paremmaksi, kun kuluttajat ja yritykset tekevät ratkaisuja omista lähtökohdistaan. Mitään talouden kehityksen kokonaistarkastelua tai suunnanmuodostusta ei tarvita. Valtion tehtäväksi jää huolehtia, että markkinoilla tehtävien päätösten ulkoisvaikutukset, kuten ympäristövaikutukset, otetaan riittävästi huomioon. Lisäksi julkisen vallan tehtäväksi voidaan nähdä tiettyyn mittaankin saakka järjestää markkinoiden ulkopuolelle jäävät rajoitetut palvelut, jotka liittyvät etenkin tutkimukseen, koulutukseen, infrastruktuuriin, terveyteen ja turvallisuuteen (esim. Hayek 2001, 40–41).

Uusliberalismin nihkeä suhtautuminen suunnitteluun tai talouden sisällölliseen ohjaamiseen ei ole yllättävää, sillä uusliberalismin teoreettiset juuret ovat juuri suunnittelun vastustamisessa. Johtavat uusliberaalit ajattelijat, kuten Ludwig von Mises ja Friedrich Hayek, rakensivat talouspoliittista ajatteluaan vastareaktion suunnittelun teoriaa ja vasemmistolaisia taloustieteilijöitä, kuten Otto Neurathia ja Harold Laskia vastaan (O'Neill 1996; Slobodian 2018, 80–87). Uusliberalismin kritiikki kohdistui ensin keskusjohtoiseen suunnitteluun, mutta lopulta uusliberalistinen aktivismi otti arvostelun kohteekseen kaikki suunnittelun muodot markkinasosialismi mukaan lukien.

Uusliberaalien toimijoiden suunnitteluun kohdistama kritiikki oli siis kahta-laista. Ensinnäkin talouden suunnittelun tueksi ei yksinkertaisesti ollut tuotettavissa riittävästi informaatiota kaikista taloudessa vallitsevista tarpeista (Hayek 1945). Uusliberalismin mukaan markkinat ovat tähän tehtävään ylivertainen mekanismi. Toisaalta talouden kehitystä kollektiivisesti määrittävän suunnittelun katsottiin aina rajoittavan yksilön valinnanvapauksia ja lopulta väistämättä johtavan totalitarismiin ja yksilöiden orjuuttamiseen (Hayek 2001, 74).

Siinä missä suunnittelun teoriaa kehittäneiden tutkijoiden tiedonintressi lähti pyrkimyksestä saada mahdollisimman tarkkaa tietoa taloudessa käytävissä olevista rajallisista resursseista, uusliberalismin avainteorietikot pitivät tätä mahdottomana (O'Neill 1996; Vettese ja Pendergrass 2022). Hayekin (1945) mukaan tällaisen tiedon tuottamiseen eivät pystyneet markkinatkaan.

Tämä ei tosin ollut hänen mukaansa markkinoiden tarkoituskaan, vaan niiden tehtävä oli vain välittää mahdollisimman tehokkaasti taloudellisessa vaihdannassa tapahtuvaa tarjontaa ja kysyntää. Tässä mielessä voidaan sanoa, että uusliberalismi ei ole kiinnostunut talouden tosiasiallisista rajoitteista, saati niiden pohjalta tapahtuvasta suunnittelusta, vaan sille tärkeintä on aina markkinakilpailun edistäminen (Vettese ja Pendergrass 2022).

Suunnittelun paluu ja tarkoitus

Viime vuosina suunnittelu on jälleen alkanut kiinnostaa sekä politiikan ohjauksessa että erilaisissa tutkimuserinteissä. Voidaankin sanoa, että viimeaikainen puhe ”valtion paluusta” tarkoittaa myös suunnittelun paluuta talousajatteluun (Gerbaudo 2021, 134–135). 1900-luvulla suunnittelun idea nousi tarpeesta rajoittaa – tai korvata kokonaan – kapitalistista kasautumispakkoa sivilisaation suuntaa määrittävänä keskeisenä voimana (Benanav 2022). 2000-luvun suunnittelun paluu johtuu kuitenkin ensisijaisesti ympäristökriisien hillinnän ja kestävyysmurroksen toteuttamisen kiireellisyydestä. Esimerkiksi teollisten investointien syklit ovat niin pitkiä, että jos nyt päädytään tekemään luonnonvaroja ylikuluttavia ja päästöjä aiheuttavia ratkaisuja, kestävyystavoitteiden saavuttaminen käy mahdottomaksi.

Tutkimuksessa on katsottu, että ympäristöriskien hillintä vaatii väistämättä valtion ohjaavaa vaikutusta ja investointikykyä (esim. Schot ja Steinmueller 2018; Lemola 2021). Myös useat kansainväliset asiantuntijaorganisaatiot, kuten Kansainvälinen energiajärjestö (IEA 2021), Yhdistyneiden kansakuntien ympäristöohjelma (UNEP 2021) ja The Coalition of Finance Ministers for Climate Action (2021), ovat vaatineet julkisia investointeja. Myös koronapandemia on tehnyt tilaa ajatukselle valtion aktiivisesta roolista markkinoiden ohjaajana. Tässä yhteydessä on puhuttu jopa ”uudesta Washingtonin konsensuksesta” Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin kaltaisissa talousorganisaatioissa, joissa julkiset investoinnit terveydenhoitoon, koulutukseen ja vihreään siirtymään nähdään toivottavina, vaikka valtioiden budjetit investointien seurauksena olisivat alijäämäisiä (Sandbu 2021).

Myös poliittisen talouden tutkimuksessa on korostettu ekologisten kriisien hillinnän kaipaavan talouden suunnittelua. Esimerkiksi tunnettu sosiologi Anthony Giddens (2009, 94–100) totesi reilu vuosikymmen sitten, että

ilmastokriisin ratkaisu tarkoittaa väistämättä jonkinlaisen suunnitelmatalouden paluuta. Suunnittelun tarpeesta puhui myös ekonomisti Nicholas Stern (2006) kuuluisassa Sternin raportissaan. Ilmastokriisin pahentuessa vertailukohtaa nopean kestävyysmurroksen toteuttamiseen on haettu historiallisista sotatalouksista, jolloin markkinoita rajoitettiin rajusti ja tuotantoa suunniteltiin sotateollisuuden tarpeisiin (esim. Delina ja Diesendorf 2013; Malm 2020). Degrowth-kirjallisuudessa degrowthin keskeinen idea on tiivistetty suunnitelmalliseen yhteiskuntien energian ja materiaalivirtojen läpivirtauksen vähentämiseen (Hickel 2020).

Näemme suunnittelulle ekokriisin aikakaudella perimmiltään kaksi syytä. Ensimmäinen johtuu jo mainitusta kiireellisyydestä. Markkinavetoinen ympäristöpolitiikka olisi voinut toimia vielä muutama vuosikymmen sitten. Koska ympäristöongelmien on kuitenkin annettu entisestään kasaantua tuona aikana, ei kestävyystavoitteita voida enää nykytilanteessa saavuttaa pelkin inkrementaalisin parannuksin, vaan kaikilla yhteiskunnan sektoreilla on kyettävä nopeaan systeemiseen kestävyysmurrokseen.

Toiseksi suunnittelua tarvitaan, jotta saadaan aikaan tarvittavia vähäpäästöistä teollisuutta ylös ajavia investointeja. Epävarmoina talouden aikoina, kuten ekokriisin aikakaudella, yritykset ovat investoijina poikkeuksellisen varovaisia, koska niiltä puuttuu riittävä tieto ja varmuus markkinoiden ja talouden kehityksen suunnasta. Epävarmuus voi olla yksi tärkeä syy siihen, miksi yritykset eivät kykene kestävyysmurroksen edellyttämiin rohkeisiin ja pitkäjänteisiin investointeihin. Samalla pääoma lipsuu helposti ”toisarvoisiin” tai kestävyysmurroksen kannalta jopa haitallisiin kohteisiin, kuten finanssi-spekulaatioon. Epävarmuuden vallitessa merkittävät teollisuusyritykset eivät helpolla luovu luontoa kuormittavista prosesseistaan. Niinpä perinteiset polkuriippuvuudet, kuten korkeapäästöinen energiankäyttö, ekstraktivistiset resurssikäytännöt ja näihin kytkeytyvät valta-asetelmat, pitävät pintansa. Siten teollinen kehitys pysyy kestävyyssiirtymän sijaan parhaimmillaankin inkrementaalaisella polulla.

Markkinavetoinen ympäristöpoliittinen ohjaus on tukeutunut hiilen hinnoitteluun ja siitä seuraavaan teollisten sektorien uudistumiseen viime kädessä luovan tuhon kautta. Tästä on kuitenkin pahimmillaan seurauksena kehitys, jota Daniela Gabor ja Isabella Weber (2021) ovat kutsuneet ”hiili-shokkiterapiaksi”: eräänlaiseksi uusliberaalin politiikan seuraavaksi vaiheeksi

ilmastokriisin olosuhteissa. Jos teollisia aloja ajetaan hiilenhinnoittelulla alas ilman suunnitelmia kestävyysmurrokseen vastaavasta tulevaisuuden kehityksestä, luvassa on tehtaiden sulkemisia, työttömyyttä ja näköalattomuutta. Periaatteessa markkinavetoinen teollisen kehityksen ohjaus voi toki mahdollistaa rajummatkin keinot, kuten suorat luontoa kuormittavien tuotantomuotojen kiellot. Tällöinkin vaarat ovat samat kuin hiilen hinnoittelun tapauksessa: teollisuus vastustaa tuotantokustannusten nousua tai kieltoihin tähtääviä lakimuutoksia, koska kunnollista näköalaa uusista mahdollisuuksista ei ole olemassa. Lisäksi kiellot voivat johtaa tilanteeseen, jossa ilman kunnollista suunnitelmaa esimerkiksi fossiilienergia korvataan toisilla korkeapäästöisillä ratkaisuilla. Näin on käynyt esimerkiksi suomalaisessa kaukolämmön tuotannossa, kun kivihiihkielto on johtanut metsäbiomassan polttamiseen (Vadén ym. 2019).

Suunnittelun tehtävänä on siis luoda historiallisen haastavassa tilanteessa kollektiivista näkymää, suuntaa ja varmuutta tulevaan, jotta valtiot ja teollisuus kykenevät tekemään riittävät investoinnit ja siten uudistumaan kestävyys tavoitteiden mukaisesti. Mutta kuten uusliberalismia kuvaavasta osiosta havaitsimme, juuri koordinaation ja kollektiivisen suunnanoton rooli on ollut viime vuosikymmeninä vähäistä, jopa pannassa. Länsimaisissa kansallisissa innovaatio- ja teollisuusjärjestelmissä ei olekaan institutionaalista asemaa teollisen toiminnan kollektiiviselle sisällölliselle suuntaamiselle ja suunnittelulle. Ei siis ole lainkaan itsestään selvää, että valtioilla on käytössään riittävät tiedontuotannolliset prosessit nopean teollisen siirtymän käynnistämiseksi ja ohjaamiseksi. Tarkennusta tarvitaan erityisesti siihen, miten suunnittelua koskeva tieto tuotetaan ja miten itse suunnittelun prosessi tulisi teollisen siirtymän osalta järjestää.

Kohti teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoista suunnittelua – arvio neljästä tutkimusperinteestä

Suunnittelu on osoittautunut vaikeasti määriteltäväksi eri tutkimusperinteissä. Jotta voimme määritellä oman viitekehiksemme tiedevetoiselle suunnittelulle teollisen siirtymän kontekstissa, arvioimme seuraavaksi suunnittelua neljässä tutkimusperinteessä, jotka ovat organisaatio- ja strategiatutkimus,

kaupunkisuunnittelu, sosialistinen suunnittelu sekä tieteen ja politiikan suhteen tutkimus. Käsittelymme on väistämättä rajallinen ja tiedostamme, että suunnittelua voisi lähestyä myös arvioimalla muita tutkimusperinteitä. Valitsimme mainitut neljä tutkimusperinnettä, koska ne käsittelevät suunnittelua hedelmällisesti eri lähtökohdista. Ne painottavat teollisen siirtymän kannalta tärkeitä näkökulmia, joita ovat suunnittelun suhde päätöksentekoon politiikassa ja yritysmaailmassa, erilaisia tietoalueita- ja käsityksiä yhdistävät suunnittelukäytännöt sekä suunnittelun demokraattisuus ja tiedeperustaisuus. Olemme tiivistäneet neljästä perinteestä löytämämme teollista tiedevetoista suunnittelua koskevat huomiot taulukkoon 1 (s. 29).

Organisaatio- ja strategiatutkimus

Organisaatio- ja strategiatutkimuksen suurnimi Henry Mintzberg (1981) on pyrkinyt vastaamaan kysymykseen ”mitä suunnittelu oikeastaan on?”. Mintzbergin mukaan liikkeelle on lähdettävä siitä yksinkertaisesta havainnosta, että suunnittelua ei esiinny organisaatioissa toistuvasti juuri tietynlaisena vaan monissa eri muodoissa. Mintzberg tunnistaakin useita teollisen siirtymän kannalta tärkeitä suunnittelun piirteitä. Suunnittelu on ensinnäkin tulevaisuusorientoitunutta. Se on myös tietoinen yritys integroida organisaation eri ulottuvuuksilla tapahtuvaa päätöksentekoa. Lisäksi suunnitteluun liittyy etukäteen jäsennetty suunnittelun etenemistä jäsentävä muodollinen prosessi ja mahdollisimman selkeästi esitetyt suunnittelun tulokset. Mintzberg toteaa, että suunnittelua tapahtuu sekä ennen organisaatioiden strategian luontia että sen jälkeen. Ennen strategisia valintoja suunnittelijat tarjoavat tarkoituksenmukaista tietoa organisaation johtajille, jotka luovat organisaation strategian. Strategisten päätösten jälkeen suunnittelijat hahmottelevat luodun strategian seuraukset ja muodostavat niistä systemaattisia, toteutettavissa olevia suunnitelmia.

Tässä artikkelissa hahmottelemamme teollisen siirtymän tiedevetoinen suunnittelu tapahtuu yhteiskunnallisena prosessina nimenomaan ennen politiikan ja liike-elämän strategista päätöksentekoa. Poliitikot hyödyntävät teollisen siirtymän kokonaisuutta hahmottelevaa suunnittelua luodakseen yhteiskunnan aineenvaihdon uudistamiseen tähtäävän innovaatio- ja teollisuuspoliittisen

ohjelman (strategian), ja yritysten johto hyödyntää suunnittelua luodakseen yrityksilleen tulevaisuusorientoituneen liiketoimintastrategian.

Innovaatio- ja teollisuuspoliittisen ohjelman jälkeen ei tehdä tarkkaa, sellaisenaan toteutettavissa olevaa yhteiskunnallista teollisen siirtymän kokonais-suunnitelmaa. Asian monitahoisuuden ja erilaisten epävarmuuksien vuoksi se olisi mahdotonta. Sen sijaan ohjelman laatimisen jälkeen suunnitellaan mekaniismeja ja toimenpiteitä, kuten lainsäädäntöä, verotusta ja kulutusta, joilla taloutta ohjataan valittujen tavoitteiden mukaisesti. Lisäksi tehdään erilaisia kohdennettuja viranomaissuunnitelmia, esimerkiksi liikenteen ja alueiden pitkäjänteiseksi kehittämiseksi. Yksityisellä sektorilla taas niin yritykset kuin yritysverkostot luovat omia yksityiskohtaisia, toteutukseen tähtääviä suunnitelmia strategioidensa pohjalta. Näin tehtaat ja voimat nousevat, ja näin niistä luovutaan.

Kaupunkisuunnittelu

Kaupunkisuunnittelun tutkimusperinteessä suunnittelua on käsitelty vuosikymmenten saatossa varsin monipuolisesti. Suomessa kaupunkisuunnittelun lähestymistapoja ja suuntauksia jäsentää esimerkiksi Hanna Kosunen (2021), joka tarkastelee suunnittelua erityisesti matalan talouskasvun ja rakennetun lähiöympäristön yhteydessä. Kosunen lähtökohtana on yksinkertaisesti se, että suunnittelun ihanteellista lähestymistapaa ei ole mielekästä arvioida vain teoriassa, vaan valitun lähestymistavan tulee sopia aina kontekstiin. Esimerkiksi taloudellisesti kutistuvalla alueella ei välttämättä löydy riittävästi rakennettua ympäristöä kehittäviä markkinatoimijoita, jolloin yksinomaan markkina-kilpailuun luottava kaupunkisuunnittelu jää vajaaksi.

Kosunen kuvaa kolme suunnittelun arkkityyppiä: hierarkkinen, individualistinen ja egalitaarinen. Hierarkkinen suunnitelma osoittaa valmiin paikan ja tehtävän eri toimijoille. Hierarkkisen suunnittelun huipulla voi nähdä valtion, joka toteaa, mitä kunkin on tehtävä. Individualistinen suunnittelu luottaa markkinaehtoisuuteen ja antaa toimijoiden toteuttaa kaupunki-kehitystä omista lähtökohdistaan. Egalitaarinen suunnittelu kuuntelee paikallisia yhteisöjä ja koittaa mukauttaa suunnitelmia heidän tarpeisiinsa. Kosunen toteaa, että arkkityypit eivät esiinny missään sellaisenaan käytännössä vaan käytäntö on aina sotkuisempi. (Kosunen 2021, 41–54). Käytännössä kyse

on suunnittelumuotojen *monirationaalisuudesta* erilaisissa maantieteellisissä ja taloudellisissa olosuhteissa (Davy 2008). Kosusen tutkima matalan talouskasvun konteksti, joka materiaalisesti muistuttaa kestävyysmurroksen toteuttamisen olosuhteita, edellyttää eri rationaalisuuksien yhteensovittamista: markkinatoimijoiden voitontekemisen mahdollisuudet ovat heikommat eikä luvassa ole keskimäärin lisää rakennettua ympäristöä. Kysymys on uudistamisesta ja jostakin luopumisesta.

Myös teollisen siirtymän suunnittelu on monirationaalista. Suunnittelun on sovittava yhteen ekologisten rajojen puitteissa käytettävissä olevat luonnonvarat ja aiheutettavissa olevat hiilipäästöt (luonnonvara- ja hiilibudjetit), teknologiset kehityspolut, julkisten ja yksityisten toimijoiden taloudelliset intressit ja oikeudenmukaisesti jakautuvat hyvän elämän edellytykset. Muita oleellisia näkökulmia ovat esimerkiksi kansainvälisen kaupankäynnin ja työnohjauksen dynamiikat sekä geopolitiikkaan ja ympäristömuutoksiin liittyvien haavoittuvuuksien ennakointi.

Edellä esittämämme näkemyksen mukaan suunnittelua tarvitaan juuri epävarmuuden voittamiseksi. Kosunen on tutkimuksessaan samoilla linjoilla ja viittaa *koevolutionaariseen suunnitteluun (co-evolutionary planning)* (Bertolini 2010; Boelens ja de Roo 2016; Gerrits ja Teisman 2012; Van Assche ym. 2017). Koevolutionaarisessa suunnittelussa on sekä proaktiivinen että joustava ulottuvuus. Se joustaa, koska se ei tuota suunnitelmia, jotka olisi tarkoitus toteuttaa muuttamattomina. Suunnittelu ei kuitenkaan josta loputtomasti, sillä tällöin se ei enää toteuttaisi suunnittelun perimmäistä ideaa. Jotta tulevaisuuden muutokset ovat mahdollisia, suunnittelun on osoitettava niitä edistävät keinot.

Suunnittelun täytyy siis lopulta suosia joitakin kehityspolkuja toisten sijaan. Tässä mielessä se haastaa vahvasti uusliberaalia käsitystä yhteiskunnan kehityksestä, jossa talouden sisällöllistä kehityssuuntaa ei ole tarpeen määrittellä. Suunnitteluun kuuluva kehityspolkujen suosimisen lähtökohta asettuu myös vallalla olevaa teknologianeutraaliuden ihannetta vastaan – päättäjät välttävät valitsemasta mitään tiettyä teknologista kehityspolkua. Koevolutionaarisen suunnittelun proaktiivisuus toteutuu, kun suunnittelu luo eri toimijoita sitovia tavoiteriippuvuuksia: suunnittelu vaikuttaa tulevaisuuteen ehdottamalla visioita ja suunnitelmia viitepisteinä, jotka eri toimijat jakavat (Van Assche ym. 2017). Tällaisen suunnittelun tavoitteena on myös tuoda eri toimijoita yhteen sekä luoda uusia toimia ja käytäntöjä.

Koevolutionaarinen suunnittelu sopii teollisen siirtymän tarpeisiin. Poliittisen strategian ja liiketoimintastrategian ”edessä” teollisen siirtymän suunnittelu analysoi tilanteen eri rationaalisuuksia, kuten rajoitteita, voimavaroja, teknologiapolkuja ja intressejä, niitä yhteen sovittaen sekä ehdottaa suunnitelmia julkiseen ja yksityiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Teollisen siirtymän suunnitelmat toimivat kaikkien toimijoiden jakamana sisällöllisenä viitepisteenä kestävyysmurrokseen sisältyvistä konkreettisista muutoksista. Vaikka suunnitelman sisältämästä ehdotuksesta ei oltaisi yhtä mieltä, suunnitelma joka tapauksessa sitoisi toimijoita jaetun tiedon ja näkemyksen äärelle. Tietyissä rajoissa näin on tapahtunut esimerkiksi suomalaisessa ympäristöpolitiikan ohjauksessa, kun eri toimijat on sitoutettu ympäristöpoliittiseen konsensukseen virkamiesten tekemän politiikanvalmistelun pohjalta (Koskimaa ym. 2021). Tämän tason suunnittelu on kuitenkin ollut riittämätöntä, sillä se ei ole koskettanut talouden ja teollisuuden kehityksen ydintä eikä siten ole tuottanut todellista yhteiskunnallisen aineenvaihduksen suunnanmuutosta. Se on sen sijaan säilynyt talouden ohjauksen reunamalla eli nimenomaan ympäristöpoliittisena ohjauksena (Toivanen ym. 2023).

Sosialistinen suunnittelu

Sosialistisessa suunnitelmatalouteen tähtäävässä suunnittelussa ideana on korvata markkinoilla kysynnän ja tarjonnan kohdatessa määräytyviin hintoihin ja markkinakilpailuun perustuva talousjärjestelmä talouden eri tasoilla tapahtuvalla suunnittelulla, joka määrittää, mitä taloudessa tuotetaan ja miten kulutus jakautuu. Sosialistisen suunnittelun varhaiset käytännöt nousivat ensimmäisen maailmansodan tai sen jälkeisten olosuhteiden sotatalouskokemuksista. Sotatalouksista kumpusi myös pyrkimys talouden ja resurssien käytön täysimittaiseen rationalisointiin, joka vaikutti sekä 1900-luvun komentotalouksien että hyvinvointivaltioiden suunnittelun taustalla (Seidl 1994; Kettunen 2008, 101–108).

Kaikki 1900-luvun sosialistinen suunnittelu ei ollut komentotaloutta, vaan esimerkiksi edellä mainittu Neurath pyrki toteuttamaan demokraattista ja käytettävissä oleviin resursseihin eli luonnonvaroihin, energiaan ja työvoimaan keskittyvää suunnittelun mallia lyhytaikaisessa Baijerin neuvostotasavallassa (Adaman ja Devine 2022; Vettese ja Pendergrass 2022). Myös

Neuvostoliitossa taloustieteilijät kehittivät monipuolisempia suunnittelumalleja, mutta suunnitteluvaltaa käsissään pitänyt valtiollinen Gosplan-suunnittelukomitea ja sen virkamiehet kokivat kehittyneemmät suunnitteluratkaisut uhkaksi itselleen ja estivät niistä keskustelun (Vettese ja Pendergrass 2022). Neurath kommentoikin teorian ja käytännön oppeihinsa perustuen, että suunnittelu voi todella toimia vain, jos se altistetaan kriittiselle keskustelulle ja demokraattiselle päätöksenteolle. Demokraattista, hajautettua ja uusien tietojärjestelmien mahdollisuuksiin kytkeytyvää suunnittelua rakennettiin muun muassa Salvador Allenden Chilessä 1970-luvun alussa (Medina 2011).

Sosialistinen suunnittelu on saanut viime vuosina huomiota jälkikapitalistista taloutta koskevilla keskusteluilla. Ehkä huomionarvoisin sosialistisen suunnittelun nykyedustaja on poliittisen talouden tutkija Robin Hahnel, joka on päivittänyt suunnitelmatalouden argumentteja nykyaikaan ja ehdottanut osallistavan suunnittelun mallia (esim. Hahnel 2021). Osallisuustaloudessa (*participatory economics*) tuotannosta ja kulutuksesta päätetään osallistavassa prosessissa, jossa päätäntävalta jakautuu ihmisten kesken tuotannosta ja kulutuksesta aiheutuvien vaikutusten mukaisesti.

Sosialistisen suunnittelun perinteestä voidaan teollisen siirtymän suunnitteluun omaksua mukaan suunnittelun ja demokraattisen prosessin välisen yhteyden tärkeys. Lisäksi nykyiset ekososialistiset suunnittelupohdinnat painottavat päästöbudjettien ja resurssikulutuksen suunnittelun ja seuraamisen ensisijaisuutta talouden ohjaamisessa (Vettese ja Pendergrass 2022; Adaman ja Devine 2022). Hahmottelemamme teollisen siirtymän suunnittelu ei kuitenkaan pyri ensisijaisesti samaan kuin sosialistinen suunnittelu eli kapitalistisen voittomotiivin korvaamiseen – joskin on ilmeistä, että se haastaa erityisesti sellaista kapitalistista kasautumista, joka perustuu kasvavaan resurssien ja energian kulutukseen. Teollisen siirtymän suunnittelussa pyrkimyksenä on koota tietoa, sovittaa eri rationaalisuuksia yhteen ja ehdottaa, minkälaiset teolliset muutospolut olisivat sekä mahdollisia että toivottavia. Se myös asettuu osaksi demokraattisesti ohjatun markkinatalouden ja hyvinvointivaltion instituutioita.

Tieteen ja politiikan suhteiden tutkimus

Tieteen ja politiikan suhteiden tutkimuksen keskeisen, modernia yhteiskuntaa koskevan havainnon voisi summata siten, että vaikka tieteelliset prosessit ja tieteellinen tieto ovat epätäydellisiä, ne ovat parasta, mitä meillä on. Suhtautuminen tieteeseen osana poliittista päätöksentekoa on jatkuvassa muutoksessa. Poliitiikan tutkija Robert Hoppen mukaan tieteilijät eivät niinkään positivistisen tiedeihanteen mukaisesti kerro poliitikoille totuutta vaan osallistuvat erityisillä tiedoillaan ja taidoillaan järjelyyn yhdessä muiden kanssa (Hoppe 1999). Keskeiseen rooliin jaetun käsityksen muodostamisessa nousee julkinen keskustelu, jota tutkijat voivat Hoppen mukaan edesauttaa muun muassa jakamalla tietoa, analysoimalla keskustelun ehtoja ja tekemällä väliaikaisia johtopäätöksiä. Tieteen ja teknologian tutkija Sheila Jasanoff on tutkinut tiedeneuvonnan käytäntöjä osana viranomaistyötä, ja hänkin korostaa, että tieteilijöiden panos on korvaamaton, kun etsitään parasta mahdollista tietoa kollektiivisen päätöksenteon tueksi. Tiedeneuvonnan ja tiedon hyödyntämisen laatu määritetään kuitenkin joka päivä käytännöllisen työn ja ratkaisujen kautta. (Jasanoff 1990.)

Myös transition management -tutkimusperinteessä on korostettu tutkimuksen, päätöksentekijöiden ja teollisuuden yhteistyötä, ja tutkimusperinne on lanseerannut murrosareenan kaltaisia elimiä, joissa tiede ja politiikka voivat kohdata suunnitelmallisten näkemysten hahmottamiseksi (Voß ym. 2009; Hyysalo ym. 2019). Tällaisissa prosesseissa uhkaa kuitenkin käydä niin, että kohtaamiset jäävät satunnaisiksi ilman, että tiede kykenee välittämään politiikkaan pysyvää kuvaa. Niinpä tiede pysyy liian helposti vain yhtenä poliittiseen keskusteluun tuotuna panoksena, joka voidaan aina tarvittaessa syrjäyttää. Näin käy valitettavan usein ympäristöpolitiikan piirissä vaikuttaville tieteellisille paneeleille.

Teollisessa kestävyys siirtymässä tiede ei voikaan olla enää keskustelun osapuoli vaan voimakkaasti siirtymän suuntaa määrittävä tiedontuotannon tapa. Siksi kutsummekin hahmottelemaamme teollisen siirtymän suunnittelua *tiedevetoiseksi*. Juuri tieteelliseen tiedontuotannon prosessiin kuuluvien piirteiden ja lähtökohtien tulee määrittää teollisen siirtymän suunnittelua monella tärkeällä tavalla. Ensinnäkin parhaan tieteellisen

tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti suunnittelijoiden työssä on pyrittävä siihen, että suunnittelijoiden ja heidän edustamiensa tahojen intressit vaikuttavat mahdollisimman vähän suunnitteluprosessiin ja tuloksiin. Esimerkiksi komentotalouksien epäonnistumiset korostavat hyvin tämän periaatteen tärkeyttä. Suunnittelua on tehtävä yhteiskunnan yhteisen hyvän näkökulmasta.

Toiseksi suunnittelun on perustuttava parhaaseen saatavilla olevaan tietoon, jotta suunnittelu voi olla merkityksellistä julkisten ja yksityisten päätöksentekijöiden näkökulmasta. Kolmanneksi käytettyjen tietojen ja menetelmien on oltava läpinäkyviä ja kaikkien arvioitavissa. Neljänneksi suunnittelu on tieteellisen arviointiprosessin tapaisesti alistettava tieteelliselle kritiikille ja demokraattiselle julkiselle keskustelulle. Vain siten myös kansalaiset voivat kokea suunnittelun merkitykselliseksi ja paikantaa oman toimintansa osaksi suunnittelua ja sen suuntaa. Moderneissa yhteiskunnissa kaikki nämä vaatimukset ovat hyvin lähellä tieteen käytäntöjä, joten kokonaisuutta voidaan perustellusti kutsua tiedevetoiseksi. Tämä ei tarkoita, että kaikkien suunnittelussa mukana olevien henkilöiden tulisi olla tieteellisiä tutkijoita. Teollista siirtymää määrittävä paras tieto voi löytyä myös akateemisen tutkijaosaamisen ulkopuolelta.

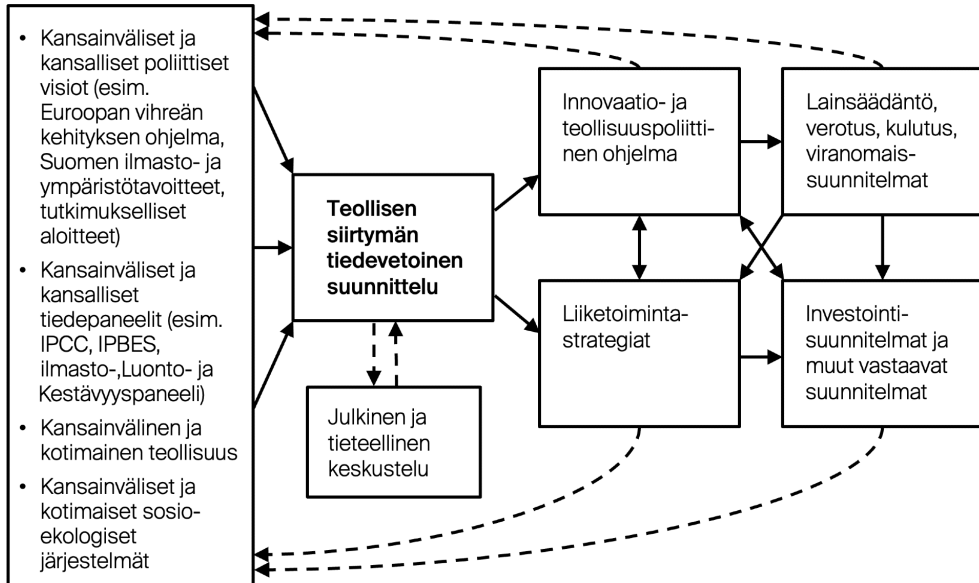
Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu kansallisessa kontekstissa

Tiedevetoisen suunnittelun tehtävänä on muodostaa paras mahdollinen tietopohja, jonka varaan teollista siirtymää toteuttava kansallinen innovaatio- ja teollisuuspoliittinen ohjelma rakennetaan. Tiedevetoinen suunnittelu on ensimmäinen tiedontuotantoprosessi, joka hahmottelee teollisen siirtymän tavoitellut polut eri teollisuuden sektoreilla niin, että se huomioi sekä sektorien välisen integraation että luonnonvarojen kokonaiskäytön. Tiedevetoisen suunnittelun institutionaalinen asema näkyy kuviossa 1 (s. 30).

TAULUKKO I. TUTKIMUSPERINTEISTÄ NOUSEVIA SUUNNITTELUN LÄHTÖKOHTIA, JA NIIDEN SOVELTAMINEN TEOLLISEN SIIRTYMÄN SUUNNITTELUUN.

	Tutkimusperinteestä nousevia lähtökohtia suunnittelulle	Sovellus teollisen siirtymän suunnitteluun
Organisaatioiden ja strategian tutkimus	<ul style="list-style-type: none"> • Edesauttaa tulevaisuus-orientoitunutta päätöksentekoa • Integroii päätöksentekoa eri alueilta • Formaali prosessi ja artikuloidut tulokset • Suunnittelu ennen strategiaa ja sen jälkeen 	<ul style="list-style-type: none"> • Integroii päätöksentekoa: ekologiset rajat, materiaaliset resurssit, teknistaloudelliset kehityspotit, sosioekologiset järjestelmät • Jäsenneetyt menetelmät ja tulokset • Teollisen siirtymän sisällöllinen suunnittelu ("mikä on mahdollista ja tavoiteltavaa?") ennen julkista ja yksityistä päätöksentekoa
Kaupunkisuunnittelu	<ul style="list-style-type: none"> • Monirationaalinen suunnittelu • Koevolutionaarinen suunnittelu epävarmaa tulevaisuutta kohden: proaktiivinen ja joustava 	<ul style="list-style-type: none"> • Monirationaalisuus: ympäristötavoitteet, taloudelliset ja hyvän elämän tavoitteet, strategisten haavoittuvuuksien ennakointi • Koevolutionaarisuus: jaettujen sisällöllisten viitepisteiden luonti teollisen siirtymän polkujen hahmottamiseksi
Sosialistinen suunnittelu	<ul style="list-style-type: none"> • Markkinahintoihin ja -kilpailuun perustuvan järjestelmän korvaaminen suunnitelmataloudella • Hahmotelma kokonaiselle suunnittelujärjestelmälle 	<ul style="list-style-type: none"> • Suunnittelu on kytkettävä osallisuuteen ja demokraattisiin käytäntöihin • Suunnittelun on lähdettävä resurssien kestävästä käytöstä koskevasta parhaasta tiedosta
Tieteen ja politiikan suhteiden tutkimus	<ul style="list-style-type: none"> • Tiede paras modernin yhteiskunnan väline yhteisen tiedon muodostukseen • Tieteellisen tiedon ja sen hyödyntämisen laatu riippuu jokapäiväisistä käytännöistä 	<ul style="list-style-type: none"> • Suunnittelua tehdään yhteisen edun hyväksi; suunnittelijoiden omat intressit eivät määritä suunnittelua • Suunnittelu perustuu parhaaseen saatavilla olevaan tietoon • Käytetyt tiedot ja menetelmät ovat läpinäkyviä • Suunnittelu alistetaan tieteelliselle ja julkiselle kritiikille

KUVIO 1. TIEDEVETOISEN SUUNNITTELUN INSTITUTIONAALINEN ASEMA KANSALLIS-
SESSA INNOVAATIO- JA TEOLLISUUSJÄRJESTELMÄSSÄ.

Tiedevetoisen suunnittelun pääpiirteet

Tiedevetoinen suunnittelu nojaa parhaaseen tieteelliseen tietoon ja esimerkiksi teollisuudesta saatavaan käytännölliseen tietoon. Ajankohtaisia katsauksia ja synteesejä tieteellisestä tiedosta luovat muun muassa kansainväliset (esim. IPCC) ja kansalliset tiedepaneelit (esim. Suomen ilmastopaneeli). Tiedevetoinen suunnittelu huomioi myös kansainväliset ja kansalliset päälinjaukset ja tavoitteet (esim. Pariisin ilmastopöytäkirja). Tarpeen vaatiessa tiedevetoinen suunnittelu voi parhaan tieteellisen tiedon valossa ottaa myös kriittisen näkökulman näihin yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Lisäksi tiedevetoinen suunnittelu tarkastelee kansainvälisen ja kotimaisen teollisuuden ja sosioekologisten järjestelmien historiaa, nykytilaa ja tulevaisuutta. Teollisuuteen ja järjestelmiin liittyvät polkuriippuvuudet ja tulevaisuudenkuvat epävarmuuksineen

määrittävät murroksien mahdollisuuksien avaruutta. Niiden tarkastelu myös varmistaa, että teollinen suunnittelu tuottaa riittävän täsmällisiä ja kohdistettuja tuloksia. Paikallisten olojen riittämätön analysointi tuottaa pahimmillaan merkityksettömiä, abstrakteja, iskulauseenomaisia ja todennäköisesti harhaanjohtavia johtopäätöksiä teollisesta siirtymästä.

Teollisuuden ja sosioekologisten järjestelmien erottelu avaa tiedevetoisuuden tärkeän näkökulman, jota on käsitelty puutteellisesti esimerkiksi vihreän teollisuuspolitiikan ja missiolähtöisen innovaatiopolitiikan aloitteissa. Teollisuuden ja siihen kuuluvan innovaatiotoiminnan tarkastelu ohjaa helposti ajattelemaan lähinnä teknologioita, tuotteita ja palveluita, joita tulisi kehittää. Esimerkiksi liikenteen tapauksessa tämä johtaisi vaikkapa entistä parempien sähköautojen ja digitaalisten palveluiden kehitykseen.

Teknologiapainotus on kuitenkin rajoittunut näkökulma, sillä liikennejärjestelmää on kehitettävä kokonaisuutena. Tavoitteena ei ole edistää uusien autojen ja palvelujen myyntiä mahdollisimman paljon vaan varmistaa, että liikennejärjestelmä kehitetään kestäväksi, oikeudenmukaiseksi ja hyvän elämän edellytyksiä palvelevaksi. Tällaisessa liikennejärjestelmässä sähköautoja tarvitaan, mutta niillä on niiden ympäristövaikutusten vuoksi rajattu rooli ja niitä on tuotettava ja myytävä vain rajatusti. Esimerkiksi kävelyn ja pyöräilyn edellytyksiä kehitetään osana kestävästä liikennejärjestelmästä aivan eri tavoin kuin sähköautoilua, ja osin nämä kulkumuodot kilpailevat keskenään esimerkiksi rajatusta kaupunkitilasta.

Kuvion 1 (s. 30) mukaisesti tiedevetoinen suunnittelu luo tiedollisia edellytyksiä innovaatio- ja teollisuuspoliittiselle ohjelmalle sekä yksityisen sektorin liiketoimintastrategioille. Julkisen ja yksityisen sektorin strategiaprosessit etenevät keskinäisessä vuorovaikutuksessa, ja niiden yhteisenä viitepisteenä ovat teollisen siirtymän kokonaisuutta tarkastelevat tiedevetoiset suunnitelmat. Mintzbergin (1981) ajattelua seuraten strategista päätöksentekoa seuraa jälleen formaalimpi suunnittelu. Julkishallinnossa se tarkoittaa lainsäädäntöä, verotuksen ja kulutuksen suunnittelua, kohdistettuja poliittisia ohjelmia ja viranomaissuunnittelua, kun taas yksityisellä puolella se tarkoittaa investointi-, rakennus- ja muita vastaavia suunnitelmia. Julkishallinnon suunnittelu myös luo pelisäännöt liiketoiminnallisille strategioille ja suunnitelmille.

Julkisilla ja liiketoiminnallisilla päätöksillä ei ole suoraa palautekanavaa ja vuorovaikutussuhdetta tiedevetoiseen suunnitteluun, vaan ne vaikuttavat

laajemmassa kaaressa ja pidemmällä aikavälillä olosuhteiden – arvioitavien tosiasioiden – muutoksina. Tiedevetoisella suunnittelulla on oltava selvä etäisyys päätöksentekoon, jotta suunnittelu säilyy tiedevetoisena. Koevolutionaarisen suunnittelun näkökulmasta tällainen järjestely tuottaa proaktiivisia ulostuloja mutta tarjoaa tarvittavaa joustavuutta. Suunnitelmat ehdottavat päätöksentekoon uusia tulevaisuuspolkuja tietopohjaisesti, ja näitä polkuja uudistetaan tiedon kertyessä ja tilanteen muuttuessa. Siinä missä tiedevetoinen suunnittelu eristetään päätöksentekoon liittyvältä suoralta vaikuttamiselta, se kuitenkin alistetaan jatkuvalla tieteelliselle ja demokraattiselle julkiselle kritiikille. Laaja kriittinen keskustelu on välttämätöntä, jotta suunnittelu voisi olla jatkuva-luonteisesti legitiimi ja arvostettu osa yhteiskunnan julkista tiedontuotantoa.

Teollisen kestävyys siirtymän tiedontuotanto ja poliittinen ohjaus Suomessa

Tietoa teollisesta kestävyys siirtymästä on Suomessa tuottanut laaja joukko yliopistoja, tiedepaneeleja, tutkimusohjelmia ja valtion tutkimuslaitoksia. Tiedontuotantoa ovat osaltaan suunnanneet esimerkiksi Suomen Akatemian yhteydessä toimiva strategisen tutkimuksen neuvosto ja valtioneuvoston kanslia, joka koordinoi valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimintaa. Tutkimukset ja selvitykset ovat tuottaneet kukin oman viitekehyksensä sisällä tietoa, joka tukee teollista siirtymää ja sen ohjausta. Hyvinä esimerkkeinä mainittakoon Lappeenrannan–Lahden teknillisen yliopiston energiasiiirtymätutkimus (esim. Hyppänen 2022), Geologian tutkimuskeskuksen arviot energiasiiirtymän vaatimista mineraalivarannoista (esim. Michaux 2021) ja ilmasto-paneelin raportti sähköistämisen mahdollisuuksista teollisuudessa (Jegoroff ym. 2021). Nopean kestävyysmurroksen näkökulmasta tiedontuotanto on ollut kuitenkin kokonaisuutena puutteellista. Ennen kaikkea tiedontuotantoa leimaa pistemäisyys ja pirstaleisuus, joka tekee kokonaiskuvan hahmottamisesta hyvin vaikeaa.

Teollisen siirtymän kokonaisuuden hahmottamisen kannalta merkittävimpänä yksittäisenä hankkeena voidaan pitää teollisuuden sektorikohtaisia vähähiilitiekarttoja, jotka tuotettiin vuosina 2019–2020 työ- ja elinkeinoministeriön koordinoimana (Paloneva ja Takamäki 2020). Teollisuuden vähähiilitiekartat ovat kansainvälisesti ainutlaatuisia erityisesti siinä mielessä, että ne ovat virallinen osa hallituksen ilmasto- ja energiapolitiikan ohjausta. Tästä

huolimatta teollisuuden tiekarttojen luoma tietopohja jää monella tavalla oleellisesti puutteelliseksi.

Teollisen siirtymän demokraattisen ohjauksen näkökulmasta oli ongelmallista, että teollisuudenalat itse loivat tai tilasivat tiekartat. Konsulttitoimisto AFRY vastasi merkittävästä osasta tiekarttojen tiedontuotantoa (Toivanen ym. 2021). Poliittisessa prosessissa ei edellytetty, että tiekarttojen päästö- vähennykset olisivat vertailukelpoisia tai laskettavissa yhteen. Tiekartoille ei myöskään annettu sitovia tavoitteita tai luonnonvara- tai päästöbudjetteja. Eri sektorien tiekarttoja ei koordinoitu yhteensopiviksi, ja tiekartat nojasivat pääasiallisesti merkittävään tuotannon volyymin ja energian kulutuksen kasvuun. Tiekarttoihin tai niiden pohjalta tehtyyn ministeriötason yhteen- vetoon ei sisälly tarkastelua luonnonvarojen käytöstä, mikä johti huomatta- vaan yliarviointiin esimerkiksi kotimaisten metsäbiomassojen käyttömahdol- lisuuksista (Majava ym. 2022).

Teollisen siirtymän poliittinen ohjaus on ollut tiedontuotannon tapaan varsin hajanaista. Kansallisen metsästrategian luonnokseen sisältyvä kuvaus kansallisesta strategiauniversumista kertoo, että pelkästään metsien käyttöön vaikuttaa Suomessa noin nelisenkymmentä erilaista eri alojen ja sektorien stra- tegiaa, tiekarttaa ja ohjelmaa (Maa- ja metsätalousministeriö 2022, 15). Lisäksi ydintoimijoilla, kuten ministeriöillä, Business Finlandilla ja Ilmastorahastolla, on lukuisia innovaatio- ja teollisuuspolitiikan alaan kuuluvia ohjelmia ja paino- pisteitä, joita ei juurikaan ole koordinoitu keskenään (Lankinen ja Järvensivu 2022).

Yksi selkeä jakolinja poliittisessa ohjauksessa kulkee yhtäältä ilmasto- ja ympäristötoimien ja toisaalta työ- ja elinkeinotoimien välillä. Näistä ensim- mäiset ovat ensisijaisesti ympäristöministeriön hallinnassa, jälkimmäiset työ- ja elinkeinoministeriön sekä maa- ja metsätalousministeriön hallinnassa. Inno- vaatio- ja teollisuuspolitiikan osalta ministeriöiden välillä on hämmästyttävän ohut yhdyspinta. Ympäristöohjaamisen painopisteet ovat tarkasti kohdiste- tuissa tuissa ja alas ajavissa ohjausmekanismeissa, joista tärkein on EU:n pääs- tökaupan kansallinen implementointi. Elinkeinopolitiikkaa toteutetaan niin teollisuuden kuin maa- ja metsätalousalojen osalta ilman kokonaisvaltaista ekologisten reunaehtojen huomiointia. Lisäksi kansallisen talouspolitiikan suunnittelu on todellisuudessa irrallaan sekä ympäristö- että elinkeinopolitiika- kasta, koska valtiovarainministeriö ohjaa julkisen talouden suunnittelua oman

kehysmenettelynsä puitteissa, joka huomioi heikosti, jos ollenkaan, kestävyysmurroksen materiaaliset rajoitteet ja investointitarpeet (Toivanen ym. 2023).

Edellä kuvatun perusteella voidaan todeta, että teollisen siirtymän suunnittelun ja ohjaamisen perusongelma on tiedontuotannon pistemäisyys ja pirstaleisuus. Seurauksena on, että teollisuus kehittyy vailla teollisen siirtymän kokonaisvaltaista suunnittelua ja kansallista innovaatio- ja teollisuuspoliittista ohjelmaa (ks. kuvio 1, s. 30). Ilmaston ja ympäristöön sekä teollisuuteen liittyvät verot, tuet, investoinnit, rajoitukset, lainsäädäntö, kärkihankeohjelmat ja muut ohjelmat sekä viranomais suunnittelu tapahtuvat ilman riittävää jaettua tietopohjaa ja koordinaatiota. Ne tapahtuvat kansainvälisten ja kansallisten laajojen poliittisten visioiden sekä tiedepaneelien ja muiden tiedontuotantotahojen tuottaman yleisluontoisen tiedon varassa, mikä ei vastaa teollisen siirtymän haasteeseen vaan tukee parhaimmillaan inkrementaalisia muutoksia (ks. myös Lukkarinen ym. 2022).

Teollisesta kehityksestä puuttuu kokonaisvaltainen tietopohja, joka yhdistäisi ekologiset rajat, kestävästi hyödynnettävissä olevat materiaaliset resurssit, teknistaloudelliset kehityspolut epävarmuuksineen ja toisiinsa kytkeytyvät sosioekologiset järjestelmät. Myös teollisuuden on rakennettava omat liiketoimintastrategiansa saman puutteellisen tiedon varaan, vaikka tietysti yritykset hyödyntävät oman liiketoiminta-alueensa spesifiä ja potentiaalisesti erinomaista ennakkointitaitoa ja muuta tietotaitoa. Tällainen yritys- ja alakohtainen tieto ei kuitenkaan riitä ympäristövaltiolta vaadittavan nopean ja hallitun teollisen siirtymän tarpeisiin. Näkemyksemme mukaan visioiden ja paikallisten suunnittelukäytäntöjen väliltä puuttuukin jotain tärkeää: kuviossa 1 kuvattu teollisen siirtymän kokonaisuutta tarpeeksi konkreettisesti hahmot-tavan, tiedeveitoisen suunnittelun palanen.

Teollisen kestävyys siirtymän suunnitteluysikkö

Tarkastelumme perusteella ohjatun teollisen kestävyys siirtymän etenemisjärjestys on selvä: ensin on oltava riittävä tietopohja ja vasta sitten voidaan muodostaa merkityksellinen innovaatio- ja teollisuuspoliittinen ohjelma. Tiedeveitoisen suunnittelun ensisijaisia anteja ovat tiedontuotannon laaja-pohjaisuus ja kokonaisvaltaisuus. Lisäksi parempi ymmärrys käytettävistä resursseista eli luonnonvaroista, energiasta, työvoimasta ja osaamisesta sekä

monialaisuus korjaisivat pistemäisyyden ongelmia. Tiedevetoinen suunnittelu pystyisi toimimaan sitovien tavoitteiden ja rajoitteiden puitteissa sekä suhtautumaan kestävyysmurroksen kiireellisyyteen tarvittavalla vakavuudella. Innovaatio- ja teollisuuspoliittinen ohjelma voi toki aina nojata yhden henkilön tai pienen ryhmän visionääriseen näkemykseen ilman laajaa tietopohjaa, mutta demokraattisesti ohjatussa markkinataloudessa se ei ole hyvän käytännön mukaista. Ennen kaikkea se on hyvin altis tie poliittisille ja taloudellisille väärinkäytöksille. Voidaan myös ajatella, että tiedevetoinen suunnittelu edistäisi teollista siirtymää, vaikka kansallinen innovaatio- ja teollisuuspoliittinen ohjelma puuttuisi. Suunnitelma toimisi eri toimijoiden ajattelua ja toimintaa koordinoivana jaettuna viitepisteenä.

Tiedeveotoista suunnittelua voidaan käytännössä toteuttaa eri tavoin, esimerkiksi fasilitoituna toimijoiden verkostona tai yhtenäisempänä, tiiviimpänä yksikkönä. Me olemme Suomea koskevassa tarkastelussamme kallistuneet tiedevetoiselle suunnittelulle omistetun yksikön puolelle. Yksikön etuna olisi pitkäjänteinen, keskittynyt työskentely sekä potentiaalisesti suurempi näkyvyys ja painoarvo julkisessa keskustelussa. Sitä olisi myös yksittäisenä tahona helpompi pitää vastuussa menettelystään ja tuloksistaan. Sijoittaisimme yksikön valtioneuvoston kanslian alaisuuteen, jotta se ylittäisi nykyisin syvälle uurretut ministeriöiden rajat ja toimintapiirit [2]. Alojensa parhaat tieteilijät ja muut asiantuntijat voitaisiin palkata yksikköön tarkoitusta varten kehitetyllä kutsuprosessilla. Yksikön olisi syytä olla rahoitettu pitkäkestoisesti eli aluksi vähintään kahdeksi vaalikaudeksi, jotta se ehtii muodostamaan mielekkäät työkäytännöt ja jotta suunnittelu voi muodostua keskeiseksi osaksi vuosikymmeniä kestävästä teollista siirtymästä ja sen hallintaa.

Päätäntö

Poliittisen talouden tutkimuksessa on viime vuosina korostettu ”valtion paluuta”. Keskustelu valtiosta kestävyysmurroksen toteuttajana on kuitenkin jäänyt toistaiseksi yleiselle tasolle. Artikkelissamme olemme pyrkineet viemään ympäristövaltioita ja kestävyysmuutosta koskevaa keskustelua eteenpäin kahdella tavalla. Ensinnäkin olemme painottaneet, että ympäristövaltioissa

teollisen kestävyys siirtymän nopea toteuttaminen on tärkeässä, ellei ratkaisevassa asemassa.

Toiseksi olemme esittäneet, että teollisen siirtymän toteuttaminen – ja myös ”valtion paluun” merkityksen tarkempi määrittäminen – vaatii suunnittelun palauttamista teollisten talouksien ohjaamisen keskiöön. Tavoite ei välttämättä ole helppo, sillä suunnitteluun suhtaudutaan julkisessa keskustelussa vieroksuvasti. Tämän asetelman purkamiseksi analysoimme artikkelissamme uusliberalismin aikakaudella suunnitteluun kohdistetun kritiikin pääpiirteitä. Uusliberalismin perinteen voi katsoa vaikuttavan edelleen suunnittelusta käytävän keskustelun ehtoihin, vaikka nykyistä keskustelua käydään kovin erilaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa kuin 1900-luvun suunnittelua koskeneissa debateissa.

Suunnittelussa onkin kyse myös tutkimuksellisesta ja yhteiskunnallisesta mielikuvituksesta. Esitimme, että eräs este mielikuvitukselle on ollut uusliberalismin levittämä näkemys kilpailusta ja markkinoista, jos ei ainoana, niin ainakin ylivertaisena yhteiskunnan organisoinnin ja suunnan määrittämisen muotona. Uusliberalismin aatehistoriat osoittavat, että uusliberalismi alkoi utooppisena – ja suunnittelun vastaisena – projektina mutta toimi lopulta merkittävänä historiallisena voimana, jonka peruja ovat monet viime vuosikymmenten globaalia ja kansallisia talouksia määrittävät sekä markkina-kilpailua ja pääoman kasaamista suojaavat instituutiot.

Neljää suunnittelua käsittelevää tutkimusperinnettä tarkastelemalla pyrimme määrittämään olemassa olevasta poliittisen talouden tutkimuksesta puuttuvia tarkempia periaatteita teollisen siirtymän suunnittelulle. Olemmekin kehittäneet artikkelissamme uutta tiedevetoisen suunnittelun viitekehystä, jonka avulla voidaan sekä arvioida kansallisen teollisen siirtymän suunnittelun tilaa että pohtia konkreettisesti tiedevetoista suunnittelua ja sen institutionaalista paikkaa kansallisessa teollisuus- ja innovaatiojärjestelmässä.

Tiedevetoinen suunnittelu pystyy yhdistämään erilliseksi jääviä tiedon aloja (ekologiset rajat, materiaaliset resurssit, teknistaloudelliset kehityspolut, sosio-ekologiset järjestelmät) poliittisen päätöksenteon ja yritysten investointiratkaisujen tueksi. Parhaimmillaan se voi myös sovittaa yhteen erilaisia poliittisen talouden rationaalisuuksia, kuten ympäristötavoitteita, strategisten haavoittuvuuksien ennakointia, demokraatista vallanjakoa sekä taloudellisia ja hyvän elämän tavoitteita. Tiedevetoinen suunnittelu sijoittuu institutionaalisesti

ennen julkista ja yksityistä strategista päätöksentekoa ja muodostaa yhdessä kansallisen teollisen siirtymän strategian kanssa sillan laajojen poliittisten visioiden ja aluekohtaisten paikallisten suunnitelmien välille. Tarkastelumme perusteella tällainen silta puuttuu nykyisestä teollisuus- ja innovaatiojärjestelmästä (ks. kuvio 1, s. 30).

Olemme käyttäneet Suomea esimerkkinä havainnollistaaksemme, miten tiedevetoinen suunnittelu edistäisi teollista siirtymää. Laajempaa tutkimusta tarvitaan jatkossa, jotta suunnittelun luoma jaettu tietopohja voidaan kytkeä osaksi teollisen siirtymän ja laajemmin kestävyysmurroksen julkista ohjausta. Monia muita kysymyksiä jää jatkotutkimuksen kohteeksi. Tällaisiksi voisi mainita suhteet, joita tiedevetoisella suunnittelulla on laajempaan talouspoliittisen ja työmarkkinapolitiikan ohjauksen kehittämiseen tai kansallisen teollisen siirtymän suunnittelun yhteyden eurooppalaiseen ja kansainväliseen politiikan ohjausympäristöön ja sen muutoksiin. Suunnittelun teoreettinen jäsentäminen vaatii sekin jatkotutkimusta. Artikkelissamme olemme kyenneet analysoimaan vain rajatusti suunnittelun merkitystä neljässä tutkimusperinteessä. Suunnittelun poikkitieteelliselle tutkimukselle olisikin jatkossa tarvetta, jotta suunnittelun rooli osana kestävyysmurroksen yhteiskunnallista ohjausta ja toteuttamista tarkentuisi entisestään. Tiedevetoisen suunnittelun harjoittamisessa ja tutkimuksessa tulee jatkossakin huomioida kriittisen tiedon tuotannon tutkimuksen tärkeät kysymykset arvolähtökohdista, tiedon muodostukseen liittyvästä vallasta ja tiedon paikantuneisuudesta. Toivomme, että artikkelimme tarjoaa aineksia sekä Suomen kansalliseen politiikkaan että jatkotutkimukselle, joka käsittelee suunnittelun roolia osana kestävyysmurrosta.

Viitteet

1) Kestävyysmurroksella tarkoitamme koko yhteiskuntaa koskevaa ja kestävyys-tavoitteiden mukaista muutosta. Teollisella kestävyys siirtymällä puolestaan viit-tamme rajattuun kokonaisuuteen eli hallittuun ja suunnitelmalliseen teollisuuden uudistamiseen kestävyystavoitteiden mukaisesti. Käytämme artikkelissa vaihdellen teollisen kestävyys siirtymän ja teollisen siirtymän käsitteitä, mutta ne viittaavat samaan asiaan. Kiitämme toista vertaisarvioijaa siirtymän ja suunnittelun välistä yhteyttä koskevasta huomiosta.

2) Suunnitteluyksikköä koskeva ehdotus ei ole suinkaan täysin uusi Suomessa. Suunnittelusta ja sen organisoinnista käytiin laajaa tutkimuksellista ja yhteis-kunnallista keskustelua erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Suunnittelun keskittä-misestä vallitsi tiivistetyksi kaksi näkemystä: talouspolitiikan suunnittelu haluttiin keskittää valtiovarainministeriöön (VM), kun laajempaa yhteiskuntapolitiikan suunnittelua kannattavat ajoivat yhteiskuntapolitiikan suunnitteluyksikköä valtioneuvoston kansliaan. 1970-luvun mittaan yhteiskuntapolitiikan suunnit-telua koskevat intohimot laantuivat, ja talouspolitiikan suunnittelun ja VM:n merkitys politiikan ohjauksessa kasvoivat. VM:öön perustettiin 1970-luvun alussa Taloudellinen suunnittelukeskus (TASKU), josta myöhemmin muotoutui Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT) (Tiihonen 1990, 44–55).

Kiitokset

Kiitämme kahta vertaisarvioijaa käsikirjoitusta parantaneista kommentaista. Kiitos myös Hanna Ylöstalolle, Johan Wahlstenille ja Antti Jauhiaiselle käsi-kirjoituksen kommentoinnista. Tutkimusta on rahoittanut Koneen Säätiö ja strategisen tutkimuksen neuvosto (336253/336259).

Lähteet

- Adaman, Fikret ja Devine, Pat. 2022. Revisiting the calculation debate: a call for a multiscale approach. *Rethinking Marxism*, 34:2, 162–192.
<https://doi.org/10.1080/08935696.2022.2051374>
- Aiginger, Karl ja Rodrik, Dani. 2020. Rebirth of industrial policy and an agenda for the twenty-first century. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 20:2, 189–207. <https://doi.org/10.1007/s10842-019-00322-3>
- Bailey, Daniel. 2015. The Environmental paradox of the welfare state: the dynamics of sustainability. *New Political Economy*, 20:6, 793–811.
<https://doi.org/10.1080/13563467.2015.1079169>
- Benanav, Aaron. 2022. Socialist investment, dynamic planning, and the politics of human need. *Rethinking Marxism*, 34:2, 193–204.
<https://doi.org/10.1080/08935696.2022.2051375>
- Bertolini, Luca. 2010. Coping with the irreducible uncertainties of planning: an evolutionary approach. Teoksessa Jean Hillier ja Patsy Healey (toim.), *The Ashgate research companion to planning theory: conceptual challenges for spatial planning*. Lontoo: Routledge, 413–424.
- Boelens, Luuk ja de Roo, Gert. 2016. Planning of undefined becoming: first encounters of planners beyond the plan. *Planning Theory*, 15:1, 42–67.
<https://doi.org/10.1177/1473095214542631>
- Brenner, Neil, Peck, Jamie ja Theodore, Nik. 2010. Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways. *Global Networks*, 10:2, 182–222.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2009.00277.x>
- Davy, Benjamin. 2008. Plan it without a condom! *Planning Theory*, 7:3, 301–317.
<https://doi.org/10.1177/1473095208096885>
- Delina, Laurence L. ja Diesendorf, Mark. 2013. Is wartime mobilisation a suitable policy model for rapid national climate mitigation? *Energy Policy*, 58, 371–380.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.03.036>
- Duit, Andreas, Feindt, Peter H. ja Meadowcroft, James. 2016. Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics*, 25:1, 1–23.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>
- Eckersley, Robyn. 2004. *The green state: rethinking democracy and sovereignty*. Cambridge: The MIT Press.

- Eckersley, Robyn. 2020. Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics*, 30:1–2, 245–265.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Gabor, Daniela ja Weber, Isabella. 2021. COP26 should distance itself from carbon shock therapy. *Financial Times*, 8.11.2021, <https://www.ft.com/content/1d2dc44-4de2-4e87-ab1f-574a32c5e0e2> [Luettu 16.3.2023]
- Gerbaudo, Paolo. 2021. *The great recoil: politics after populism and pandemic*. Lontoo: Verso Books.
- Gerrits, Lasse ja Teisman, Geert. 2012. Coevolutionary planning processes. Teoksessa Gert de Roo, Jean Hillier ja Joris Van Wezemael (toim.), *Complexity and planning: systems, assemblages and simulations*. Burlington, VT: Ashgate, 199–219.
- Giddens, Anthony. 2009. *Politics of climate change*. Cambridge: Polity.
- Haberl, Helmut, Fischer-Kowalski, Marina, Krausmann, Fridolin, Martinez-Alier, Joan ja Winiwarter, Verena. 2011. A socio-metabolic transition towards sustainability? Challenges for another great transformation. *Sustainable Development*, 19:1, 1–14. <https://doi.org/10.1002/sd.410>
- Hahnel, Robin. 2021. *Democratic economic planning*. Lontoo: Routledge.
- Harvey, David. 2008. *Uusliberalismin lyhyt historia*. Kääntänyt Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Hausknot, Daniel. 2020. The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics*, 29:1, 17–37.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hayek, Frederich A. 1945. The use of knowledge in society. *The American Economic Review*, 35:4, 519–530.
- Hayek, Frederich A. 2001. *The road to serfdom*. Lontoo: Routledge.
- Hickel, Jason. 2021. What does degrowth mean? A few points of clarification. *Globalizations*, 18: 7, 1105–1111.
- Hildingsson, Roger, Kronsell, Annica ja Khan, Jamil. 2018. The green state and industrial decarbonisation. *Environmental Politics*, 28:5, 909–928.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1488484>
- Hirvilammi, Tuuli, Peltomaa, Juha ja Mervaala, Erkki. 2021. Kohti ekohyvintivointivaltiota. *Alue ja ympäristö*, 50:2, 1–7.
<https://doi.org/10.30663/ay.112817>

- Hoppe, Robert. 1999. Policy analysis, science and politics: from ‘speaking truth to power’ to ‘making sense together’. *Science and public policy*, 26:3, 201–210. <https://doi.org/10.3152/147154399781782482>
- Huber, Matthew T. 2022. *Climate change as class war: building socialism on a warming planet*. Lontoo: Verso.
- Hyppänen, Timo. (toim.) 2022. Kohti hiilineutraalia Suomea. LUT-yliopiston energiaselonteko 5/2022.
- Hyysalo, Sampsa, Lukkarinen, Jani, Kivimaa, Paula, Lovio, Raimo, Temmes, Armi, Hildén, Mikael, Marttila, Tatu, Auvinen, Karoliina, Perikangas, Sofi, Pyhälampi, Allu, Peljo, Janne, Savolainen, Kaisa, Hakkarainen, Louna, Rask, Mikko, Matschoss, Kaisa, Huomo, Timo, Berg, Annukka ja Pantsar, Mari. 2019. Developing policy pathways: redesigning transition arenas for mid-range planning. *Sustainability*, 11:3, 603. <https://doi.org/10.3390/su11030603>
- IEA (International Energy Agency). 2021. *World energy outlook 2021*. Pariisi: IEA.
- Johnstone, Phil, Rogge, Karoline S., Kivimaa, Paula, Fratini, Farné Fratini ja Primmer, Eeva. 2021. Exploring the re-emergence of industrial policy: Perceptions regarding low-carbon energy transitions in Germany, the United Kingdom and Denmark. *Energy Research & Social Science*, 74, 101889. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101889>
- Järvenreuna, Vera ja Kivimaa, Paula. 2021. *Teollisuuspolitiikka ja disruptiivinen murros energijärjestelmässä. Näkökulmia Tanskan, Saksan ja Iso-Britannian energiamurroksista*. Helsinki: Aalto University.
- IPBES (The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services). 2019. Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Bonn: IPBES secretariat. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3553579>
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). 2022. Summary for policymakers. Teoksessa Priyadarshi R. Shukla, Jim Skea, Raphael Slade, Aal Al Khouradajie, Renée van Diemen, David McCollum, Minal Pathak, Shreya Some, Purvi Vyas, Roger Fradera, Malek Belkacemi, Apoorva Hasija, Géninha Lisboa, Sigourney Luz ja Juliette Malley (toim.), *Climate change 2022: mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 16–48. <https://doi.org/10.1017/9781009157926.001>

- Jasanoff, Sheila. 1990. *The fifth branch: science advisers as policymakers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jegoroff, Mikko, Arasto, Antti ja Tsupari, Eemeli. 2021. Katsaus Suomen teollisuuden sähköistämisen teknologisiin ratkaisuihin. Suomen ilmastopaneelin raportti 4/2021. <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/12/ilmastopaneelin-raportti-4-2021-katsaus-teollisuuden-sahkoistamisen-ratkaisuihin.pdf> [Luettu 16.3.2023]
- Kattel, Rainer, Mazzucato, Mariana, Haverkamp, Keno ja Ryan-Collins, Josh. 2020. Challenge-driven economic policy: a new framework for Germany. Forum New Economy Working Papers, 5. https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/iipp_newforum_challenge-driven-economic-policy-report_formatted.pdf [Luettu 16.3.2023]
- Kattel, Rainer, Mazzucato, Mariana, Algers, Jonas ja Mikheeva, Olga. 2021. The green giant: new industrial strategy for Norway. IIPP policy report (PR 21/01). Lontoo: UCL Institute for Innovation and Public Purpose. <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/pr21-01> [Luettu 16.3.2023]
- Kettunen, Pauli. 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me*. Tampere: Vastapaino.
- Koch, Max. 2020. The state in the transformation to a sustainable postgrowth economy. *Environmental Politics*, 29:1, 115–33. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1684738>
- Koskimaa, Vesa, Rapeli, Lauri ja Hiedanpää, Juha. 2021. Governing through strategies: how does Finland sustain a future-oriented environmental policy for the long term? *Futures*, 125, 102667. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2020.102667>
- Kosunen, Hanna. 2021. Urban planning approaches for low-growth contexts. A case study on the development of existing built environment in Finnish suburbs. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526231273>
- Krahé, Max. 2022. The whole field. Markets, planning, and coordinating the green transformation. *Phenomenal World*, 30.4.2022. <https://www.phenomenalworld.org/analysis/climate-planning/> [Luettu 16.3.2023]
- Kuisma, Markku. 2016. Valtion yhtiöt: nousu ja tuho. Helsinki: Siltala.
- Kärriylä, Ilkka. 2021. *Democracy and the economy in Finland and Sweden since 1960: a Nordic perspective on neoliberalism*. Lontoo: Springer Nature.

- Köhler, Jonathan, Geels, Frank W., Kern, Florian, Markard, Jochen, Onsongo, Elsie, Wieczorek, Anna, Alkemade, Floortje, Avelino, Flor, Brgek, Anna, Boons, Frank, Fünfschilling, Lea, Hess, David, Holtz, Georg, Hyysalo, Sampsa, Jenkins, Kirsten, Kivimaa, Paula, Martiskainen, Mari, McMeekin, Andrew, Mühlemeier, Marie Susan, Nykvist, Bjorn, Pel, Bonno, Raven, Rob, Rohracher, Harald, Sandén, Björn, Schot, Johan, Sovacool, Benjamin, Turnheim, Bruno, Welch, Dan ja Wells, Peter. 2019. An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 31, 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Lankinen, Venla ja Järvensivu, Paavo. 2022. Missiolähtöisyys Suomessa – katsaus nykytilaan, haasteisiin ja mahdollisuuksiin. *Politiikastafi*, 2.9.2022. <https://politiikasta.fi/missiolahtoisuus-suomessa-katsaus-nykytilaan-haasteisiin-ja-mahdollisuuksiin/> [Luettu 16.3.2023]
- Lemola, Tarmo. 2021. Transformatiivinen innovaatiopolitiikka. Tiede-, teknologia- ja innovaatiopolitiikan uusi paradigma. *Yhteiskuntapolitiikka*, 86:4, 446–454. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021091546222>
- Lukkarinen, Jani Petteri, Nieminen, Hanna ja Lazarevic, David. 2022. Transitions in planning: transformative policy visions of the circular economy and blue bioeconomy meet planning practice. *European Planning Studies*, 31:1, 1–21. <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2060706>
- Maa- ja metsätalousministeriö. 2022. Kansallinen metsästrategia 2035. Luonnos 10.10.2022. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=f6d97369-f44d-4a1a-9e0e-87698c842d09&proposalLanguage=da4408c3-39e4-4f5a-84db-84481bafc744> [Luettu 16.3.2023]
- Majava, Antti, Vadén, Tere, Toivanen, Tero, Järvensivu, Paavo, Lähde, Ville ja Eronen, Jussi T. 2022. Sectoral low-carbon roadmaps and the role of forest biomass in Finland’s carbon neutrality 2035 target. *Energy Strategy Reviews*, 41, 100836. <https://doi.org/10.1016/j.esr.2022.100836>
- Malm, Andreas. 2020. *Corona, climate, chronic emergency: war communism in the twenty-first century*. Lontoo: Verso Books.
- Mazzucato, Mariana. 2020. Mission Italia. Investment, Innovation and Imagination. A Report for the Italian government. UCL Institute for Innovation and Public Purpose, Policy Report, (IIPP WP 2020-14).
- Mazzucato, Mariana. 2021. *Mission economy: a moonshot guide to changing capitalism*. Lontoo: Allen Lance.

- Meadowcroft, James. 2005. Environmental political economy, technological transitions and the state. *New Political Economy*, 10:4, 479–498.
<https://doi.org/10.1080/13563460500344419>
- Medina, Eden. 2011. *Cybernetic revolutionaries: technology and politics in Allende's Chile*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Michaux, Simon P. 2021. Assessment of the extra capacity required of alternative energy electrical power systems to completely replace fossil fuels. GTK Open File Work Report 42/2021. Espoo: Geological Survey of Finland GTK.
https://tupa.gtk.fi/raportti/arkisto/42_2021.pdf [Luettu 16.3.2023]
- Mintzberg, Henry. 1981. What is planning anyway? *Strategic Management Journal*, 2:3, 319–324.
- Mirowski, Philip ja Plehwe, Dieter. (toim.) 2015. *The road from Mont Pèlerin: the making of the neoliberal thought collective, with a new preface*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- O'Neill, John. 1996. Who won the socialist calculation debate? *History of Political Thought*, 17:3, 431–442.
- Paloneva, Mikko ja Takamäki, Saana. 2020. Yhteenveto toimialojen vähähiilitiekartoista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:52. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-525-6>
- Phillips, Leigh ja Rozworski, Michal. 2019. *The people's republic of Walmart: how the world's biggest corporations are laying the foundation for socialism*. Lontoo: Verso.
- Reinert, Erik S. 2020. A long-term perspective and overview of theoretical arguments. Teoksessa Arkbw Oqubay, Christopher Cramer, Ha-Joon Chang ja Richard Kozul-Wright (toim.), *The Oxford handbook of industrial policy*. Oxford: Oxford University Press, 507–554.
- Rodrik, Dani. 2014. Green industrial policy. *Oxford Review of Economic Policy*, 30:3, 469–491. <https://doi.org/10.1093/oxrep/gru025>
- Rosenbloom, Daniel, Markard, Jochen, Geels, Frank W. ja Fuenfschilling, Lea. 2020. Why carbon pricing is not sufficient to mitigate climate change—and how “sustainability transition policy” can help. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117:16, 8664–8668.
<https://doi.org/10.1073/pnas.2004093117>
- Sandbu, Martin. 2021. A new Washington consensus is born. *Financial Times*, 11.4.2021. <https://www.ft.com/content/3d8d2270-1533-4c88-a6e3-cf14456b353b>

- Schot, Johan ja Steinmueller, Edward W. 2018. Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change. *Research Policy*, 47:9, 1554–1567. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.011>
- Seidl, Christian. 1994. The Bauer–Schumpeter controversy on socialization. *History of Economic Ideas*, 2:2, 41–69.
- Slobodian, Quinn. 2018. Globalists. *The end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Stern, Nicholas. 2006. The economics of climate change: the Stern review Grantham Research Institute on climate change and the environment. The London School of Economics and Political Science, 30.4.2006. <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/the-economics-of-climate-change-the-stern-review/> [Luettu 16.3.2023]
- The Coalition of Finance Ministers for Climate Action. 2021. Building momentum for a strong recovery and sustainable transformation. An update to the Better recovery, better world report. The Coalition of Finance Ministers for Climate Action. <https://www.financeministersforclimate.org/sites/cape/files/inline-files/Building%20Momentum%20for%20Strong%20Recovery%20and%20Sustainable%20Transformation.pdf> [Luettu 16.3.2023]
- Tiihonen, Seppo. 1990. *Talouden ylivalta*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Tiihonen, Paula ja Tiihonen, Seppo. 1990. *Keskitetyn suunnittelun nousu ja tuho: jäähyväiset alistavalle, pysäytyneisyyden ajan suunnittelulle*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Toivanen, Tero, Järvensivu, Paavo ja Lähde, Ville. 2023. Tulossa. Ekologisen jälleenrakennuksen haaste. Teoksessa Janne Autto (toim.), *Talouskuri tuli Suomeen*. Tampere: Vastapaino, 117–144.
- Toivanen, Tero, Vadén, Tere, Majava, Antti, Järvensivu, Paavo, Lähde, Ville ja Eronen, Jussi T. (2021). Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä? *Alue ja ympäristö*, 50:2, 8–27. <https://doi.org/10.30663/ay.109701>
- UNEP (United Nations Environment Program). 2021. The heat is on. A world of climate promises not yet delivered. Emissions Gap Report 2021. Nairobi: United Nations Environment Programme. <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2021> [Luettu 16.3.2023]

- Vadén, Tere, Majava, Antti, Toivanen, Tero, Järvensivu, Paavo, Hakala, Emma ja Eronen, Jussi T. 2019. To continue to burn something? Technological, economic and political path dependencies in district heating in Helsinki, Finland. *Energy Research & Social Science*, 58, 101270.
<https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101270>
- Van Assche, Kristof, Beunen, Raoul ja Duineveld, Martijn. 2017. Co-evolutionary planning theory: Evolutionary governance theory and its relatives. Teoksessa Michael Gunder, Ali Madanipour ja Vanessa Watson (toim.), *The Routledge handbook of planning theory*. New York: Routledge, 221–232.
- Vesa, Juho, Kantola, Anu ja Binderkrantz, Anne Skorkjær. 2018. A stronghold of routine corporatism? The involvement of interest groups in policy making in Finland. *Scandinavian Political Studies*, 41:4, 239–262.
<https://doi.org/10.1111/1467-9477.12128>
- Vettese, Troy ja Pendergrass, Drew. 2022. *Half-Earth socialism: a plan to save the future from extinction, climate change and pandemics*. Lontoo: Verso.
- Voß, Jan-Peter, Smith, Adrian ja Grin, John. 2009. Designing long-term policy: rethinking transition management. *Policy Sciences*, 42:4, 275–302.
- Yliaska, Ville. 2014. *Tehokkuuden toiveuni: uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into Kustannus.
- Ylönen, Matti ja Teivanen, Teivo. 2018. Politics of intra-firm trade: corporate price planning and the double role of the arm's length principle. *New Political Economy*, 23:4, 441–457. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1371124>

Refereed journal article

Science-driven planning for industrial transition

Paavo Järvensivu, kauppatieteiden tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Tero Toivanen, valtiotieteen tohtori, tutkijatohtori, Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Tere Vadén, dosentti, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Ville Lähde, filosofian tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Antti Majava, kuvataiteen maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Jussi Ahokas, yhteiskuntatieteiden maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Emma Hakala, valtiotieteen tohtori, vanhempi tutkija, Ulkopoliittinen instituutti, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Jussi T. Eronen, filosofian tohtori, dosentti, kestävyystieteen apulaisprofessori, bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, HELSUS, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Abstract

To mitigate ecological crises, societies need to realise a rapid transformation towards sustainability. Industrial renewal is a crucial part of this task. Political economy research has emphasised the critical role of the state in guiding sustainability transitions. The urgent need to contain the ecological crisis has also led to a growing interest in exploring new forms of industrial policy and economic planning. So far, however, there has been only a fragmented and generalised body of research on planned industrial sustainability transitions. The article contributes to the discussion on sustainability transformation in political economy research by analysing the role of industrial transition. The article focuses on the conditions for planning industrial transition in a highly industrialised country like Finland. It proposes the idea of science-driven planning to advance industrial transition. The article shows that science-driven planning can significantly contribute to industrial transition and the required knowledge production. Finally, to concretise the concept of science-driven planning, the article proposes an industrial transition planning unit as an institutional solution for advancing sustainability transformation in a national context.

Keywords: industrial policy, planning, science-driven planning, sustainability transformation, industrial transformation

<https://doi.org/10.51810/pt.124766>

Katsausartikkeli

Näkyvätkö suomalaisen korkeakoulupolitiikan kristallipallossa lukukausimaksut?

Mikko Poutanen, yhteiskuntatieteiden tohtori, erikoistutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstrakti

Tämä katsausartikkeli pohtii kaikkien opiskelijoiden lukuvuosi- tai lukukausimaksujen todennäköisyyttä osana suomalaisen korkeakoulupolitiikan akateemisen kapitalismin kehityksen jatkumoa. Etenkin talouden ja liike-elämän toimijat ovat jo pitkään pitäneet lukukausimaksuja tarpeellisina suomalaisen korkeakoulutuksen laadun turvaamiseksi ja pääosin julkisrahoitteisen korkeakoulutuksen rahoituspohjan laajentamiseksi. Katsaus hyödyntää aiempaa lukukausimaksukeskustelua sekä poliittisissa asiakirjoissa että julkisuudessa ja pohtii, miten lukukausimaksuja saatettaisiin edistää puoluepoliittisen järjestelmän ulkopuolelta käsitteellisesti ja osana laajentuvaa yliopistoautonomiamia. Katsaus myös lyhyesti käsittelee lukukausimaksujen kansainvälisiä kokemuksia ja sitä, miten ne edistävät julkisten palveluiden siirtymistä entistä vahvemmin finansialisaation piiriin.

Avainsanat: korkeakoulupolitiikka, lukukausimaksut, yliopistot, opetus- ja kulttuuriministeriö

<https://doi.org/10.51810/pt.125176>

Akateeminen kapitalismi ja talouden prioriteetit

Kriittisessä korkeakoulututkimuksessa on nostettu esiin etenkin anglo-amerikkalaisen korkeakoulujärjestelmän järjestäytyminen uudelleen akateemisen kapitalismin ehtojen mukaisesti, ja siinä on korostettu, kuinka tutkimuksen ja opetuksen taloudelliset tavoitteet asetetaan tieteen tai akateemisten tavoitteiden yli (Slaughter ja Rhoades 2004). Korkeakoulutuksella on oleellinen rooli arvonluojana globaalien tietotalouksien välisessä kilpailussa (Olssen ja Peters 2005; ks. myös Poutanen 2022). Euroopan unionin korkeakoulutusmarkkinoita koordinoivan Bolognan prosessin pyrkimyksenä on tehdä Euroopasta maailman kilpailukykyisin tietotalousalue, mikä toimii eurooppalaisen akateemisen kapitalismin kontekstina (Kauppinen ja Kaidesoja 2014, 32; Slaughter ja Cantwell 2012, 590). Kansantalouksien välinen kilpailu tiedontuotannon globaaleilla markkinoilla asettaa merkittäviä suorituspaineita korkeakouluille (Cantwell ja Kauppinen 2014; Kauppinen 2015; Slaughter ja Cantwell 2012; ks. myös Münch 2020). Akateeminen kapitalismi ei kuitenkaan tarkoita, että yliopistot muuttuisivat yrityksiksi vaan että korkeakoulujärjestelmä omaksuu piirteitä, jotka vähentävät tieteen asemaa julkishyödykkeenä (Kaidesoja ja Kauppinen 2018, 100–101). Käytännössä julkisen ja yksityisen sektorin rajat sumentuvat.

Myös suomalaista korkeakoulusektoria on pyritty muokkaamaan – uudistajien mukaan modernisoimaan – jotta se soveltuisi paremmin markkinalogiikan piiriin (Kuusela ym. 2021). Korkeakoulujen täytyy vastata paremmin sille ulkoisten sidosryhmien odotuksiin ja tarpeisiin. Tähän liittyy myös uuden julkisjohtamisen (*New Public Management*) merkitys korkeakoulukentän uudistumisessa (Patomäki 2005). Suomalaisen akateemisen kapitalismin edistämisen tähän asti merkittävämpänä uudistuksena voidaan pitää yliopistolain uudistusta, joka astui voimaan vuonna 2010 (Poutanen ym. 2022). Suomalaisen akateemisen kapitalismin piirteisiin liittyykin eurooppalaisittain poikkeuksellisen vahva opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) tulostavoitteinen ohjaus rahoitusmallin kautta (Kivistö ym. 2019): määrällisten tuotantoindikaattoreiden rooli korostuu toiminnan ohjauksessa. Tuloksellisuuden ohjaus muovaa tulospaineiden keskellä urakoivien tutkijoiden työtä, mikä muodostaa uusia akateemisia subjekteja, joille korkeakoulutus ilmenee kaupallisena tuotteena (Saarinen 2022; ks. myös Ball 2021; Morrissey 2013).

Akateemisen kapitalismin piiriin lukeutuvat myös lukuvuosi- tai lukukausimaksujen [1] kaltaiset korkeakoulutuksen markkinamekanismit: angloamerikkalaisessa kontekstissa kirjoittaen Sheila Slaughter ja Brendan Cantwell (2012, 603) katsovat, että lukuvuosimaksut ovat korkeakoulujen tulovirroista luotettavimpia, sillä lukuvuosimaksu on käytännöllinen tapa tuottaa koulutus vertailukelpoiseksi markkinahyödykkeeksi, mikäli tämä on koulutuspolitiikan tavoitteena. Lisäksi lukukausimaksut lisäävät koulutuksen rahavirtoja paitsi korkeakouluissa myös niiden ulkopuolella: maksujen myötä myös opintolainoilla on suurempaa kysyntää. Näin kasvaa myös todennäköisyys *finansialisaatiolle* eli rahoitusmarkkinoiden roolin, kontrollin ja intressien kasvulle korkeakoulutuksen rahoitusvirtojen järjestymisessä (Eaton ym. 2016). Finansialisaatiolla on erityisen vahva yhteys velkavetoiseen talousmalliin (Davis ja Kim 2015; ks. myös Gronow 2022, 200–201). Toisin sanoen korkeakoulut ja niiden opiskelijat asetellaan entistä tiukemmin markkinoiden kaitsemuksen piiriin. Tuukka Kaidesoja ja Ilkka Kauppinen (2018) toteavat, että koska Suomessa ei ole lukukausimaksuja, akateemisen kapitalismin mukainen finansialisaatio on myös ollut vähäisempää.

Muutospaineita lukukausimaksujen suhteen on silti Suomessakin ollut. EU:n ja Euroopan talousalueen (ETA) ulkopuolisten opiskelijoiden maksullisen korkeakoulutuksen kokeilu sisältyi Vanhasen toisen hallituksen ohjelmaan vuonna 2007 (VNK 2007, 30). Kokeilun perusteella Sipilän hallitus päätti ottaa vuonna 2015 käyttöön lukuvuosimaksut EU/ETA-alueen ulkopuolelta tuleville korkeakouluopiskelijoille. Tämän jälkeen on säännöllisesti keskusteltu etenkin liike-elämän ja taloustoimijoiden edunvalvontatyössä tarpeesta laajentaa maksut koskemaan kaikkia korkeakouluopiskelijoita (Määttä ja Vihriälä 2017; Vihriälä ja Määttä 2017; Vihriälä ym. 2020). Raporteissa tiedotetaan, että tällainen päätös edellyttäisi lainsäädännön muutoksia, sillä nykyisellään korkeakoulutuksen opetus on lain mukaan Suomessa maksutonta Suomen kansalaiselle. Raporteissa lukukausimaksut esitetään keinona turvata korkeakoulutuksen tarvittavat resurssit kansainvälisten tietotalouksien välisessä kilpailussa, tukea opetuksen laatua tekemällä opiskelijoista etujaan valvovia asiakkaita ja leventää korkeakoulujen rahoitusvirtoja julkisen talouden menovähennysten uhkaaman julkisen sektorin ulkopuolelle.

Tässä artikkelissa luotaan katsausomaisesti suomalaista lukukausimaksukeskustelua sekä pohdin, miten lukukausimaksujen edistäminen kytkeytyy

osaksi akateemista kapitalismia ja missä institutionaalisessa valossa maksujen edistäminen ilmenee vuoden 2023 alussa – aivan eduskuntavaalien edellä. Tekstissä hahmottuu, kuinka monet erilaiset institutionaaliset toimijat ovat ottaneet kantaa maksujen puolesta. Lukukausimaksut tuskin olisivat suosittua vaalipolitiikkaa, mistä syystä on mahdollista, että maksullisen koulutuksen aloite ei tulisikaan hallitusohjelmassa poliitikoilta vaan yliopistoilta – esimerkiksi yliopistojen rehtorien neuvoston (Unifi) välityksellä – tai OKM:n suositukseksi ”täydentää” korkeakoulujen rahoituspohjaa, tai jopa yliopistoautonomiamia, maksut mahdollistamalla.

Lukukausimaksujen puoltavat puheenvuorot Suomessa

Korkeakoulutuksen maksullisuutta Suomessa on nostettu esiin erityisesti liike-elämän edunvalvojien erilaisissa raporteissa ja kannanotoissa. Kannanottoja ei kenties ole ollut määrällisesti paljon vuosien mittaan, mutta jos niiden institutionaaliset taustat huomioidaan, ne ovat voimakkaita avauksia maksujen puolesta. Maksuttomassa korkeakoulujärjestelmässä merkittävimmät avaukset yleensä ovatkin maksujen sallimisen suuntaan, eikä maksuttomuuden puolesta yleensä juuri argumentoida muutoin kuin opiskelijoiden toimesta mutta tällöinkin usein vain vastineissa maksullisuutta puoltaviin avauksiin.

Helsingin yliopiston kansleri Kari Raivio ehdotti lukukausimaksuja jo vuonna 2007 Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn analyysissään yliopistojen kestäväen rahoituspohjan ja korkeakoulutuksen laadun takaamiseksi (Raivio 2007). Yliopistolakia ja ammattikorkeakoululakia muutettiin heti Sipilän hallituksen alussa syksyllä 2015 mahdollistamaan lukuvuosimaksut EU/ETA-alueen ulkopuolelta tuleville korkeakouluopiskelijoille. Lukuvuosimaksun alarajaksi määrättiin 1500 euroa, mutta käytännössä lukuvuosimaksun suuruus ”vaihtelee korkeakoulusta ja tutkinnon tasosta riippuen 2 100 eurosta 18 000 euroon” (OKM 2018a, 25). Maksuja perusteltiin myös koulutusviennin mahdollisuuksien ja korkeakoulujen rahoituspohjan laajentamisella, minkä lisäksi haluttiin ”korostaa koulutuksen laadun merkitystä kilpailutekijänä” (VNK 2015). Maksujen yhteys akateemiseen kapitalismiin alkaa hahmottua.

Jo mainitun Raivion raportin (2007) taustalla olleen EVAn ohella maksuja ovat puoltaneet Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etlä (Etlä 2022; Määttänen

ja Vihriälä 2017; ks. myös Vihriälä ja Määttänen 2017) sekä Keskuskauppakamari (2020) muistioillaan ja raporteillaan. Taloustutkijoista myös Matti Virén (2011) sekä Allan Seuri ja Hannu Vartiainen (2018, 39) ovat päätyneet ehdottamaan lukukausimaksuja yliopistojen taloudellisen vakauden takaamiseksi. Aihetta pidetään jatkuvasti mukana etenkin ekonomistijohtoisessa julkisessa keskustelussa: esimerkiksi vuonna 2020 valtionneuvoston raportissa ehdotettiin lukukausimaksuja osaksi talouspolitiikan strategiaa koronakriisissä (Vihriälä ym. 2020).

Maksuja puoltavissa puheenvuoroissa toisinaan katsotaan olevan taloustieteellinen konsensus, kuten Heikki Pursiainen asian asetteli Etlan vuoden 2017 raporttien ympärillä käydyssä julkisessa keskustelussa viestintäpalvelu Twitterissä (Pursiainen 2017). Taavi Sundell (2017) on huomauttanut, kuinka ongelmallista yhteiskunnallisen tiedonmuodostuksen kannalta on, jos maksujen kannattajat profiloituvat julkisessa keskustelussa ”talousviisaiksi” mutta vastustajat ”ideologisiksi”. Asetelma toistaa julkisen keskustelun tilaa kutistavaa eksklusiivisen asiantuntijatiedon episteemistä hallintaa, jossa (talous) asiantuntijuuden vastakohtaksi asetetaan ideologisuus pyrkimyksenä lopettaa keskustelu (Eskelinen ja Jonker-Hoffrén 2017).

Maksuja puoltavien raporttien taustalla kuultaa oletus, että julkisen talouden kyky sijoittaa korkeakoulutukseen tulevaisuudessa on vaarantunut. Etlan (2022) raportin pohjalta, jossa lukukausimaksut asetetaan Suomen julkisen sektorin velkaantumisen kontekstiin, käy selväksi, että lukukausimaksuilla on tarkoitus myös helpottaa julkisen sektorin maksuvelvoitteita. Toisin sanoen julkisen sektorin rahoitusta yliopistoille voidaan leikata, ja siten pyrkiä vähentämään velkaantumista, jos yliopistoille annetaan mahdollisuus paikata rahoitusvajetta veloittamalla lukukausimaksuja.

Koska korkeakoulujen tehtävä on toimia yksityissektorin tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan (TKI) kirittäjänä, työ- ja elinkeinoministeriön vuonna 2022 julkaistussa raportissa lukukausimaksujen katsotaan tukevan talouskasvua (TEM 2022; ks. myös OKM 2018b). Lukukausimaksujen puuttuminen nähdään suoranaisena ongelmana suomalaisten korkeakoulujen rahoituspohjan kannalta.

Muitakin perusteita maksuille on esitetty. Tampereen yliopiston strategia-työn webinaarissa [2] 22.8.2022 OKM:n kansliapäällikkö Anita Lehikoinen perusteli lukukausimaksuja ensinnäkin julkisen rahoituspohjan kutistumisella.

Toiseksi ongelmaksi määriteltiin suomalaisten opiskelijoiden liian hidas valmistumistahti: tietotalouksien välisessä kilpailussa valmistumistahdin täytyy nopeutua, ja lukukausimaksuilla esitettiin olevan valmistumista vauhdittava vaikutus. Kolmantena perusteena esitettiin lukukausimaksut osana yliopistoautonomian määritelmää [3]: eurooppalaisessa vertailussa suomalaisten yliopistojen *autonomiapisteystystä* laskee se, että yliopistot eivät voi määrittää itse lukukausimaksujaan. Tämä määritelmä on peräisin yliopistosektorin eurooppalaisen etujärjestön European University Associationin materiaaleista (EUA 2017, 60). Samaissa materiaaleissa tosin hieman myöhempänä todetaan myös, että julkisen rahoituksen leikkaaminen saattaa pakottaa ottamaan käyttöön lukukausimaksut, joiden taloudellinen merkitys suomalaisten yliopistojen rahoitus pohjalle olisi kuitenkin luultavasti vähäinen (emt. 62).

Lisäksi joulukuun alussa 2022 julkaistussa valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuorossa suositeltiin lukukausimaksujen käyttöönottoa (VM 2022, 20) kuitenkin suojaten opiskelijoita ”maksujen mahdollisilta haittavaikutuksilta” – tätä enempää selventämättä. Puheenvuoron mukaan maksut vahvistaisivat korkeakoulujen rahoitus pohjaa mutta myös korkeakoulujen itsenäisyyttä (toisin sanoen autonomiaa).

Suomalaiset opiskelijat ovat vastustaneet lukukausimaksuja jo pitkään, myös EU- ja ETA-maiden ulkopuolisille opiskelijoille (Karhu 2007; Savin 2015). Esimerkiksi Etlan raporteissa ja puheenvuoroissa maksut oikeutetaan yleensä perustelemalla korkeakoulutuksen keskimäärin positiivista vaikutusta tulotasoon. Samoin maksuja oikeutetaan ehdotetuilla opintolainaj- ja takaisinmaksujärjestelmillä, jotka palkitsevat määrääjassa valmistumisen. Tällaisia kannustimia on jo nykyisessä opintolainajärjestelmässä, ja vastaavia esimerkkejä löytyy kansainvälisesti. Maksujen puoltajien raporttien perusteella annetaan ymmärtää, että maksuja määritellessä sovittavat ehdot olisivat enemmän tai vähemmän pysyvät hamaan tulevaisuuteen. Näin ei kansainvälisen kokemuksen perusteella kuitenkaan ole, eikä näin voida odottaa Suomessakaan olevan: korkeakoulupolitiikka reagoi muuttuviin olosuhteisiin usein maksujen tasoa nostamalla. Samoin ovat muuttuneet maksujen myötä merkitystään kasvattaneet opintovelkajärjestelmät.

Miten lukukausimaksut ovat vaikuttaneet korkeakoulujen sisäiseen dynamiikkaan muualla?

Raakel Plamper ja Arto Jauhiainen (2021, 84) koostavat maksuja käsittelevässä kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden katsauksessaan neljä asemointia opiskelijalle suhteessa lukukausimaksuihin: ”1) opiskelija rationaalisenä koulutukseen sijoittajana, 2) opiskelija oikeuksistaan tietoisena palvelunkäyttäjänä, 3) opiskelija koulutuksen laadun määrittäjänä ja 4) opiskelija koulutuksen yhteistuottajana”. Erityisesti kohta 1 sopinee taloustieteelliseen mallinnukseen, jossa markkinamekanismeihin kehystetystä korkeakoulutuksesta tulee suorittava eli performatiivinen elämänvaihe, jossa tulosvastuuseen sidotaan yliopistot, niiden henkilökunta sekä opiskelijat (Ball 2021; Hilpelä 2004). Korkeakoulutuksen prosessia virtaviivaistettaisiin, kuten minkä tahansa tuotteen valmistamista (Plamper ja Jauhiainen 2021, 91).

Kansainväliset kokemukset ovat kuitenkin vaihtelevia. Myös Isossa-Britanniassa alun perin lähdettiin liikkeelle siitä, että maksut määrättiin vain ulkomaalaisille opiskelijoille. Tämän avulla maksut myöhemmin laajennettiin koskemaan kaikkia. Ensimmäiset maksut Isossa-Britanniassa toteutti konservatiivipuolueen Margaret Thatcher, mutta lukukausimaksut kaikille määräsi Tony Blairin New Labour [4]. Lukuvuosimaksuille määrättiin katto, mikä antoi käsityksen maksujen kohtuullisuudesta. Englantilaiset korkeakoulut ovat kuitenkin paitsi monin osin pitäneet maksut katossa myös saaneet poliitikot nostamaan kattoa vuosi toisensa jälkeen vetoamalla krooniseen resurssipulaansa (Yle 2011). Maksukatto onkin noussut alkuperäisestä tuhannesta punnasta jo yli yhdeksään tuhanteen puntaan 24 vuodessa. Koska koulutuksen ”hintaa” ymmärrettiin koulutuksen ”arvona”, korkeakoulujärjestelmä myös eriarvostui nopeasti (Fleming 2021, 13–14; Adonis 2017). Maksukatton nostaminen voi myös vähentää poliitikkojen kokemaa painetta kasvattaa yliopistojen julkista rahoitusta [5]. Moni maksuja edistäneistä toimijoista on sittemmin muuttanut mieltänsä (Adonis 2017).

Koska lukukausimaksujen puolesta argumentointiin liitetään mielikuvia paremmasta rahoituksesta ja paremmasta opetuksen laadusta, niitä voidaan perustella korkeakoulujen henkilöstön edun mukaisina. Epävarmoissa uranäkymissä lukukausimaksujen tuoma lisärahoitus opetukseen saattaa kuulostaa lupaavalta. Kokemus brittiläisestä järjestelmästä kuitenkin osoittaa, että nämä

tulot eivät ainakaan ajan myötä heijastu henkilöstön palkkaukseen, työoloihin tai ennustettavimpiin uriin (ks. esim. Fleming 2021; Loveday 2018; McCarthy ym. 2017). Lisäksi opiskelijoiden odotukset yliopiston ”asiakkaina” ovat kasvaneet ja muuttaneet korkeakoulujen sisäistä toimintalogiikkaa (Farrelly 2020; Anonymous Academic 2015). Opiskelijoiden ja yliopistojen – samalla myös opettajien – suhde rakentuu näin asiakassuhteeksi ja edelleen vaihtosuhteeksi, joka sopii yhteen ekonomistisen koulutuksen välineellistä arvoa korostavan argumentoinnin kanssa. Koulutus ei tällöin enää ilmene julkishyödykkeenä, ja yliopistoyhteisön sisäinen dynamiikka muuttuu. Korkeakouluille opiskelijoiden asiakastyytyväisyys on vain yksi indikaattori muiden joukossa [6]. Myös suomalaiset vierailijat angloamerikkalaisissa korkeakouluissa ovat havainnoineet, etteivät lukukausimaksut ole johtaneet henkilöstön olojen parantumiseen ja että markkinaistunut hallintotapa edelleen pyrkii säästämään nimenomaan työntekijöiden palkasta tai etuuksista (Siivonen 2018; Patomäki 2005).

Tutkimusten mukaan kuitenkin ainakin osa suomalaisista opiskelijoista vaikuttaa olevan avoin ajatukselle siitä, että asiakasorientaatio voisi parantaa korkeakoulujen kykyä vastata heidän odotuksiinsa (Vuori 2013; Nieminen ja Tuijula 2011). Toisaalta brittiläiset opiskelijat eivät myöskään ole mieltäneet itseään ”asiakkaiksi” (Saunders 2015). Maksullinen korkeakoulutus on myös liittännyt angloamerikkalaisen korkeakoulutuksen finansialisaation eli rahoitusmarkkinaistumisen piiriin, sillä lukukausimaksut kasvattavat opintolainan tarvetta. Lukukausimaksuihin liittyvä finansialisaatio on tähän asti erottanut monet pohjoismaiset korkeakoulujärjestelmät kansainvälisistä verrokeistaan. Korkeakoulutuksen finansialisaatiosta on lähinnä negatiivisia kokemuksia opiskelijoiden tasolla (Engelen ym. 2014). Lukukausimaksujen finansialisaation mahdolliset hyödyt ovat myös korkeakoulutukselle itselleen ulkoisia. Siten ne muokkaavat korkeakoulutusta julkishyödykkeestä yksityisten rahoituspääomien piiriin kuuluvaksi tekijäksi, akateemisen kapitalismin mukaisesti. Finansialisoituneet toimijat ovat myös aiempaa alttiimpia markkinashokeille, kuten esimerkiksi koronapandemian kohdalla nähtiin (Andrew ym. 2020; Jayasuriya 2020).

Maksujen poliittinen ohituskaista

Suomalaisen korkeakoulutuksen maksuttomuutta on perinteisesti perusteltu koulutuksellisella tasa-arvolla (Henttonen 2008). Lukukausimaksuja on tutkimuskirjallisuudessa pidetty eriarvoisuutta kasvattavina tekijöinä (Kivinen ja Hedman 2016, 88). Vaikka maksuton koulutus on Suomessa pitkän institutionaalisen perinteen tulos ja lailla suojattu, EU/ETA-maiden ulkopuolisten opiskelijoiden maksut ovat jo muuttuneet arjeksi – pelättyä pudotusta näiden opiskelijoiden määrässä ei myöskään tullut (Kämppi 2021; Yle 2019). [7] Lukukausimaksujen käyttöönottoa ei enää pidetä uhkana suomalaisten korkeakoulujen kansainvälistymiselle ja ulkomaalaisten opiskelijoiden houkuttavuudelle. Toisaalta OKM:n kyselyn mukaan korkeakouluista puolet eivät pidä nykyisten maksujen käyttöönottoa taloudellisesti kannattavana. Kielteistä kantaa perusteltiin maksujen aiheuttamalla työmäärällä, jonka kattamiseen tuotot eivät riitä (OKM 2022, 65). Nykyisellään korkeakoulut käyttävät merkittävän määrän tuloista maksuista vapautuksiin (emt., 67). Taloudellisen tuoton hakeminen edellyttäisikin tiukempaa politiikkaa maksujen suhteen. Näin ollen lukukausimaksuja voidaan edelleen kehittää paremmin koulutuksen kustannuksia kattavaksi.

Yliopistoilta odotetaan joustavuutta ja kykyä sopeutua politiikan vaatimuksiin ja edellytyksiin, mutta suoraa rahoitusta näihin toimiin ei juuri yksiselitteisesti osoiteta. Yliopistojen ottaessa laajempaa koulutusvastuuta ja korostamalla odotuksia vähenevästä valtionrahoituksesta tehdään lukukausimaksuista ”välttämätön paha” suomalaisen taloudellisen kilpailukyvyyn, yliopistojen rahoituspohjan ja opetuksen laadun takaamiseksi. Suomalaisen korkeakoulukentän uudistamista on 2000-luvulta alkaen nimenomaan perusteltu taloudellisella kilpailukyvyllä ja verrokkimaista jälkeen jäämisellä (Poutanen 2022). Tässä kontekstissa maksujen tarpeellisuuden perusteet löytynevät kasvavista opiskelijamääristä: Marinin hallituksen aikana muotoutunut tavoite nostaa vuoteen 2030 mennessä korkeakoulututkinnon suorittavien nuorten osuus vähintään 50 %:iin nuorten aikuisten, eli 25–34-vuotiaiden, ikäluokasta on osa OKM:n kansallista tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden tiekarttaa (OKM 2021; ks. myös VNK 2020).

Koulutustason korotus hahmotetaan OKM:n ja poliitikkojen taholla erittäin positiivisesti, koska se liittyy kansainvälisessä kilpailussa menestymisen

taloudelliseen kehukseen. Samaan aikaan opetusvastuun kasvattaminen ilman taloudellisten resurssien lisäystä käytännössä leikkaa olemassa oleviin opetus-resurssiin, mikä asettaa yliopistot vaikeaan välikäteen taloudellisen autonomian ja korkeakoulupolitiikan asettamien vaatimusten välillä. Juuri julkisen talouden tilaa ja menoleikkausten tarvetta koskevat poliittiset puheenvuorot (erityisesti VM 2022) huomioiden korkeakoulutuksen julkisen rahoituksen osuus tuskin ainakaan kasvaa, mikä lisää lukukausimaksujen kysyntää yliopistojen suunnalla. Mikäli tietotalouksien kansainvälistä kilpailua pidetään itsessään selvänä, tiekartan tavoitteista muodostuu korkeakoulupolitiikan kyseenalaistamattomia tavoitteita. Näin lukukausimaksut esitetään tavoitteiden käytännön toteutuskeinona, jolloin niitä voi olla vaikea uskottavasti vastustaa.

Tällöin lukukausimaksuista tulee tavallaan epäpoliittisia, talouden piiriin kuuluvia seikkoja, kuten edellä mainittu ”ekonomistikonsensus” antaisi ymmärtää (Swanson 2008). Rakentuva konsensus korkeakoulupolitiikan ja korkeakoulujen taloudellisen roolin suhteen asetetaan ikään kuin puoluepolitiikan ylittävän suomalaisen kilpailukyvyyn kontekstiin, jossa puoluekentän poikki puhutaan korkeakoulujen toimintaedellytysten turvaamisesta (Björn ym. 2019).

Näin olisi mahdollista pehmentää poliittisen vastuunkannon seurauksia niille puolueille, joiden hallitusvastuun aikana päätös maksuista tehtäisiin. Toisaalta ainakin kokoomuksen parissa on väläytely lukukausimaksujen käyttöönottoa yksittäisten kansanedustajien toimesta poliittisenakin päätöksenä (esim. Meri 2022) – toki monien muidenkin julkisen talouden leikkausten ohella.

Lisäksi on huomioitava yliopistojen rehtorien neuvosto Unifi, jonka keskeisenä tehtävänä yliopistolain uudistuksesta lähtien on ollut yliopistojen toimintaedellytysten – rahoituksen – turvaaminen. Näin ollen Unifi esimerkiksi puolsi lukukausimaksuja EU/ETA-alueen ulkopuolisille opiskelijoille (Isotalo 2014). Rehtorit toivottivat tuolloin maksullisen uudistuksen tervetulleeksi, vaikka sen rahallinen merkitys – kuten myöhempi OKM:n raportti (OKM 2022) osoitti – ennakoitiin melko vähäiseksi (Länsi-Suomi 2015). Olisi siis luontaista, että yliopistojen rehtorit yksittäisesti tai Unifi keskitetysti pyytäisi asianomaisilta ministeriöiltä valmistelutöitä lukukausimaksujen laajamittaiseen käyttöönottoon. VM:n avausta loppuvuodesta 2022 kommentoineet rehtorit eivät ainakaan lukukausimaksuja tyrmää (Kangas ja Piirainen 2022).

Lisäksi korostamalla lukukausimaksujen yhteyttä yliopistoautonomiaan voidaan kääntää asetelma niin, että puoluepoliittinen sekaantuminen virkamiestyönä ja/tai yliopistojen aloitteesta tulleeeseen lukukausimaksusuositukseen ei kunnioittaisi yliopistojen autonomiaa. Yliopistojen strategisen johdon avoimuus instituutioittensa talouden turvaamiselle ei aina vastaa yliopistoyhteisön kantaa. Tähän sopii myös Hanna Kuuselan ym. (2021, 165) esittämä ajatus päivitetyistä, alun perin Burton Clarkin (1983) ajatuksesta valtioiden, markkinoiden ja ”akateemisen oligarkian” suhteesta: valtio, jota edustaa tässä tapauksessa OKM, elinkeinoelämä ja rehtoreiden ja muun akateemisen johdon muodostama akateeminen oligarkia on ainakin osittain rajannut yliopistoyhteisöt eli henkilöstön ja opiskelijat korkeakoulupoliittisen suunnittelun ulkopuolelle. Koska yliopistot ja korkeakoulut – tai tarkemmin niiden johdot – ovat vastuussa omasta taloudestaan, kasvavaan opetusvastuuseen voi niiden näkökulmasta olla vaikea vastata ilman julkisen rahoituksen kasvatusta, ellei lukukausimaksuja mahdollisteta.

Mahdollisena maksullisen koulutuksen poliittisena ohituskaistana on syytä mainita myös digitaalisen kurssitarjonnan edistäminen laajalla mutta verrattain hiljaisella konsensuksella: Juha Suoranta ja Marko Teräs (2022) korostavat Digivisio2030-hankkeen teknologisen kehitystyön roolia opiskelija-asiakkuuden edellytysten luomisena. Kustannustehokkuuden ohella markkinalogiikan omainen valinnanvapaus ja opintojen vauhdittaminen esiintyvät teknologisen kehitystyön asiakirjoissa lähes samoin kuin lukukausimaksuja edistävissä puheenvuoroissa (Digivisio2030 2022) [8].

Kristallipallon tulkintaa

Kuten todettua, osa suomalaisen korkeakoulupolitiikan kommentoijista ja toimijoista – myös ministeriötasolla – vaikuttaa sisäistäneen akateemisen kapitalismin mukaisen yhteyden korkeakoulujen ja kansallisen kilpailukyvyyn välillä. Esimerkiksi Keskuskauppakamarin (2020) lukuvuosimaksuja puoltanut kannanotto yhdisti jo otsikkotasolla kansallisen kilpailukyvyyn korkeakouluihin. Mikäli julkisen sektorin menoja pyritään laskemaan niin, että samanaikaisesti panostetaan korkeakoulutukseen joko TKI:tä tai korkeakoulutusastetta korottamalla, lukukausimaksut voivat vaikuttaa intuitiiviselta

keinolta saavuttaa molemmat tavoitteet. Poliitikoiden kannalta olisi edullista, jos mahdollisesti kiistanalainen aloite ei olisi yksin heidän käsialaansa. Samalla korkeakoulutuksen siirtymä akateemisen kapitalismin piiriin vahvistuu, ja se voidaan analyytisesti asettaa samaan tutkimukselliseen jatkumoon, jossa on tutkittu siirrosta hyvinvointitalouden julkishyödykkeistä kohti markkina-logiikalla toimivaa kilpailuvaltiota (Heiskala ja Luhtakallio 2006).

Ottaen huomioon, että korkeakoulujen rahoitus nojaa jo nyt entistä useammin kilpailuille ja tulospainotteisille rahoitusmekanismeille ja että julkista rahoitusta osoitetaan yliopistoille jo nyt osin pääomituksen muodossa (Poutanen 2023), korkeakoulutuksen kiinnittyminen rahoitusmarkkinoille – ja finansialisaation piiriin – ei sekään vaikuta enää niin epätodennäköiseltä. Markkina-logiikan piirissä maksullinen koulutus nähdään arvokkaampana, sillä se on helpommin tuotteistettava koulutusvientiin ja etu korkeakoulujen kansainvälisessä kilpailussa.

Kyse näissä keskusteluissa ei koskaan ole vain korkeakouluista. Korkeakouluja on niin Suomessa kuin maailmallakin huudettu pelastamaan kansallinen kilpailukyky innovoimalla ja tuottamalla korkeasti koulutettua työvoimaa tukemaan kansantaloutta. Myös huippututkimusta täytyy tehdä, että voidaan saman logiikan mukaisesti kilpailla maineesta ja kunniaa rankinglistoilla sekä kansainvälisesti parhaista opettajista tai opiskelijoista.

Kilpailullinen diskurssi logiikoinen on läpäissyt jo monen suomalaisen korkeakoulun – mukaan lukien niiden henkilöstön (Poutanen 2022). On perusteltua katsoa Heikki Patomäen (2005) tavoin niitä korkeakoulujärjestelmiä, jotka ovat edenneet akateemisen kapitalismin polulla pidemmälle kuin suomalainen korkeakoulujärjestelmä, ja pohtia niiden kohtaamia ongelmia. Korkeakoulujen lukuvuosimaksut ovat ainoastaan edistäneet markkinaisuutusta ja finansialisaatiota eivätkä ole lisänneet yliopistojen taloudellista vakautta, saati yliopistolaisten hyvinvointia (Poutanen 2021). Lukuvuosimaksut eivät myöskään käytännössä riittäisi – kansainvälisesti ne eivät ole riittäneet – korkeakoulujen irtoamiseen julkisen rahoituksen piiristä. On myös mahdollista, ettei irtoaminen rahoituksellisesta ohjauksesta olisi edes korkeakoulupoliittisen ohjauksen kannalta toivottavaa (Poutanen 2023).

Kuten Jussi Systä ja Mikko Lahtinen (2020) kirjoittavat, lukukausimaksuissa ei ole kyse vain koulutuksesta maksamisesta vaan korkeakoulujen keskeisimmästä tehtävästä ja Suomen korkeakoulupoliittisesta linjasta. Koulutetaanko

opiskelijoista korkeakouluissa siis ensisijaisesti tietotalouden työntekijöitä vaihtosuhteisen koulutusprosessin kautta vai kriittisiä ajattelijoita (Laalo ja Jauhiainen 2019)? Vaikka nämä eivät ole täysin toisiaan pois sulkevia, kyse on jälleen painotuksesta ja prioriteeteistä. Mikä on se materiaallinen todellisuus, joka määrittää toiminnan suuntaa?

Viitteet

- 1) Tässä artikkelissa lukukausi- ja lukuvuosimaksuja käytetään rinnakkain toistensa synonyymeina, koska molemmissa on yhtä lailla kyse korkeakoulutuksen maksuista.
- 2) Artikkelin kirjoittaja osallistui strategiatyöhön osana kotietnografista tutkimusta Tampereen yliopistofuusioon (ks. Poutanen ym. 2021).
- 3) Kuusela ym. (2021) ovat huomauttaneet yliopistoautonomian tarkoittavan entistä enemmän yliopistojen hallinnollista autonomiaa, ei tieteen tai yliopistolaisten toimintavapautta sinänsä.
- 4) Mielenkiintoisesti myös Australiassa lukuvuosimaksut olivat paikallisen Labour-puolueen edistämiä (McCarthy ym. 2017, 1019).
- 5) Andrew Adonis (2017) myös kuvaa, kuinka maksut aluksi perusteltiin tasa-arvoisella takaisinmaksujärjestelmällä, joka kuitenkin ajan myötä siirrettiin nollakorosta markkinakorkoon. Lainajärjestelmän ehdot ovat muutenkin muuttuneet paljolti lainaa ottaneiden (entisten) opiskelijoiden haitaksi (Mitchell 2023).
- 6) Työntekijöiden työhyvinvointia harvemmin korotetaan vastaavaksi ohjaavaksi indikaattoriksi. Tyytymättömyys esimerkiksi angloamerikkalaisessa korkeakoulutuskentässä on suurta (Erickson ym. 2021), ja Suomessakin yliopistojen työhyvinvointikyselyt maalaavat melko lohdutonta kuvaa akateemisen työn arjesta (Kuusela 2020).

7) Toisaalta vaikuttaa myös siltä, että harva ulkomaalainen opiskelija on maksanut täyttä lukuvuosimaksua (Palomaa 2018).

8) Digivisio2030:n teknologista toteutusta edistää voittoa tavoittelematon IT-kehitysyhtiö CSC Tieteen tietotekniikan keskus Oy, jonka omistaa Suomen valtio ja suomalaiset korkeakoulut. OKM on yrityksen keskeinen/keskeisin asiakas. Digivisio2030-dokumentaatiossa tiedostetaan akuutisti maksullisen koulutuksen edellyttämät lakimuutokset.

Kiitokset

Kiitokset Marko Teräkselle Digivisio2030-kuvion taustojen avaamisesta. Artikkelini on syntynyt osana tutkimushankkeita, jotka ovat rahoittaneet Koneen Säätiö (201804358) ja Suomen Akatemia (325976).

Lähteet

- Anonymous Academic. 2015. My students have paid £9,000 and now they think they own me. *The Guardian*, 18.12.2015. <https://www.theguardian.com/higher-education-network/2015/dec/18/my-students-have-paid-9000-and-now-they-think-they-own-me> [Luettu 1.12.2022]
- Adonis, Andrew. 2017. I put up tuition fees. It's now clear they have to be scrapped. *The Guardian*, 7.7.2017. https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul/07/tuition-fees-scrapped-debts-graduates-andrew-adonis?CMP=share_btn_link [Luettu 1.12.2022]
- Andrew, Jane, Baker, Max, Guthrie, James ja Martin-Sardesai, Ann. 2020. Australia's COVID-19 public budgeting response: the straitjacket of neoliberalism. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 32:5, 759–770. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-07-2020-0096>
- Ball, Stephen J. 2021. *The education debate*. 4. painos. Bristol: Policy Press and Bristol University Press.

- Björn, Ismo, Saari, Jarno ja Pöllänen, Pirjo. 2017. 'Päätettiin turvata yliopistojen rahoituksen pitkäjänteisyys': Opetusministereiden poliittinen puhe ja yliopistolaitoksen uudistamisen retoriikka. *Yhteiskuntapolitiikka*, 82:1, 76–85. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201706137143>
- Cantwell, Brendan ja Kauppinen, Ilkka. 2014. *Academic capitalism in the age of globalization*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Clark, Burton. 1983. *The higher education system*. Berkeley: UC Press.
- Davis, Gerald F. ja Kim, Suntae. 2015. Financialization of the economy. *Annual Review of Sociology*, 41, 203–221. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073014-112402>
- Digivisio2030. 2022. Tarkastelunäkökulmat Digivisio2030:een. <https://digivisio2030.fi/wp-content/uploads/2022/03/Tiivistelmä%CC%88t-korkeakoulujen-kyselyn-vastauksista-2-na%CC%88ko%CC%88kulmat-Digivisioon.pdf> [Luettu 1.12.2022]
- Eaton, Charlie, Habinek, Jacob, Goldstein, Adam, Dioun, Cyrus, García Santibáñez Godoy, Daniela ja Osley-Thomas, Robert. 2016. The financialization of US higher education. *Socio-Economic Review*, 14:3, 507–535. <https://doi.org/10.1093/ser/mwv030>
- Engelen, Ewald, Fernandez, Rodrigo ja Hendrikse, Reijer. 2014. How finance penetrates its other: a cautionary tale on the financialization of a Dutch university. *Antipode*, 46:4, 1072–1091. <https://doi.org/10.1111/anti.12086>
- Erickson, Mark, Hanna, Paul ja Walker, Carl. 2021. The UK higher education senior management survey: a stactivist response to managerialist governance. *Studies in Higher Education*, 46:11, 2134–2151. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1712693>
- Eskelinen, Teppo ja Jonker-Hoffrén, Paul. 2017. Taloustiede episteemisenä yhteisönä ja kamppailu asiantuntijuudesta. *Poliittinen talous*, 5:1, 91–120. <https://doi.org/10.51810/pt.96125>
- Kangasharju, Aki, Kauhanen, Antti, Koski, Heli, Kuusela, Olli-Pekka, Kuusi, Tero, Maczulskij, Terji, Puonti, Päivi ja Valkonen, Tarmo. 2022. Muistioita tulevalle hallitukselle: Kannustava Suomi-strategia kasvun kiihdyttämiseksi ja velkaantumisen kääntämiseksi laskuun. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. <https://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Hallitukselle-2022.pdf> [Luettu 30.11.2022]

- EUA (European University Association). 2017. University autonomy in Europe III. Country profiles. Bryssel: European University Association.
<https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20iii%20country%20profiles.pdf> [Luettu 30.11.2022]
- Fleming, Peter. 2021. *Dark academia: how universities die*. Lontoo: Pluto Books.
- Gronow, Jukka. 2022. Talouden finansialisaatio ja uudet finanssimarkkinat: Hintavaihtelu sijoituskohteena. *Tiede & edistys*, 47:3, 199–209.
<https://tiedejaedistys.journal.fi/article/view/115146> [Luettu 6.1.2023]
- Heiskala, Risto ja Luhtakallio, Eeva (toim.). 2006. *Uusi jako: miten Suomesta tuli kilpailukyky- yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- Henttonen, Akseli. 2008. *Valinnanvapaus, vastuu ja tasa-arvo – Koulutuksen kustannusten jakaminen*. Kalevi Sorsa Säätiön julkaisuja 3/2008. Helsinki: Kalevi Sorsa Säätiö.
- Hilpelä, Jyrki. 2004. Kasvatusvastuusta tulosvastuuseen. *Kasvatus*, 35:4, 435–444.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1382966>
- Isotalo, Heikki. 2014. Rehtorit lukukausimaksujen puolesta. *Tylykkäri: Turun ylioppilaslehti*, 9/14, 5.
- Jayasuriya, Kanishka. 2020. COVID-19, markets and the crisis of the higher education regulatory state: the case of Australia. *Globalization*, 18:4, 584–599.
<https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1815461>
- Kaidesoja, Tuukka ja Kauppinen, Ilkka. 2018. Akateeminen kapitalismi nykyisessä tiedepolitiikassa. *Tiede & edistys*, 43:2, 95–123.
<https://doi.org/10.51809/te.105282>
- Kangas, Laura ja Piirainen, Elli. 2022. Korkeakoulujen rehtorit voisivat harkita lukukausimaksuja, mutta ”halpakouluja” ei haluta. *Yle*, 13.12.2022.
<https://yle.fi/a/74-20008317> [Luettu 14.12.2022]
- Karhu, Tuomo. Opiskelijat yksimielisesti lukukausimaksuja vastaan. *Turun Sanomat*, 7.3.2007. <https://www.ts.fi/uutiset/1074185287> [Luettu 19.12.2022]
- Kauppinen, Ilkka. 2015. Towards a theory of transnational academic capitalism. *British Journal of Sociology of Education*, 36:2, 336–353.
<https://doi.org/10.1080/01425692.2013.823833>
- Kauppinen, Ilkka ja Kaidesoja, Tuukka. 2014. A shift towards academic capitalism in Finland. *Higher Education Policy*, 27, 23–41.
<https://doi.org/10.1057/hep.2013.11>

- Keskuskauppakamari. 2020. Kilpailukyvyyn avaimet 2020-luvulla – Suomesta maailman kilpailukykyisin maa. <https://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2020/04/kilpailukyvyyn-avaimet.pdf> [Luettu 30.11.2022]
- Kivinen, Osmo ja Hedman, Juha. 2016. “Suomalaisen korkeakoulutuksen kansainvälinen taso on väitettyä parempi – Mahdollisuuksien tasa-arvo ja korkea osaaminen.” *Yhteiskuntapolitiikka*, 81:1, 87–96. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201602196554>
- Kivistö, Jussi, Pekkola, Elias, Nordstrand Berg, Laila, Foss Hansen, Hanne, Geschwind, Lars ja Lyytinen, Anu. 2019. Performance in higher education institutions and its variations in Nordic policy. Teoksessa Rómulo Pinheiro, Lars Geschwind, Hanne Foss Hansen ja Kirsi Pulkkinen (toim.), *Reforms, organizational change and performance in higher education*. Cham: Palgrave Macmillan, 36–67. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11738-2_2
- Kuusela, Hanna. 2020. Kuuleeko strateginen johto? Katsaus yliopistojen työhyvinvointikyselyjen tuloksiin. *Tiedepolitiikka*, 45:2, 30–35.
- Kuusela, Hanna, Kaleva, Veera, Tomperi, Tuukka, Poutanen, Mikko ja Tervasmäki, Tuomas. 2021. Korkeakoulupolitiikan muuttuvat valtasuhteet Suomessa: Säätiöyliopiston synty ja kamppailu yliopistodemokratiasta. *Politiikka*, 63:2, 158–187. <https://doi.org/10.37452/politiikka.101246>
- Kämppe, Marja-Liisa. 2021. Ulkomaalaisten opiskelijoiden lukuvuosisuoruksiin on totuttu, jatkossa Itä-Suomessa kiinnitetään enemmän huomiota suomen kielen opetteluun. *Yle*, 10.9.2021. <https://yle.fi/a/3-12090929> [Luettu 1.12.2022]
- Laalo, Hanna ja Jauhiainen, Arto. 2019. Yrittäjyyttä akatemiaan! Suomalaisen yliopistokoulutuksen problematisoituminen yrittäjyysdiskursseissa. *Aikuiskasvatus*, 39:2, 92–107. <https://doi.org/10.33336/aik.82983>
- Loveday, Vik. 2018. The neurotic academic: Anxiety, casualization, and governance in the neoliberal university. *Journal of Cultural Economy*, 11:2, 154–166. <https://doi.org/10.1080/17530350.2018.1426032>
- Länsi-Suomi. 2015. Rehtorit kiittävät, työntekijät ja opiskelijat epäilevät. *Länsi-Suomi*, 26.10.2015. <https://ls24.fi/stt/rehtorit-kiittavat-tyontekijat-ja-opiskelijat-epailevat> [Luettu 30.1.2023]

- McCarthy, Greg, Song, Xianlin ja Jayasuriya, Kanishka. 2017. The proletarianisation of academic labour in Australia. *Higher Education Research & Development*, 36:5, 1017–1030. <https://doi.org/10.1080/07294360.2016.1263936>
- Meri, Otto. [@OttoMeri]. 2022. “- korkeakoulujen lukukausimaksut käyttöön - valtion rahoittamien hissitukien lakkauttaminen - lääkärihelikopteritoiminnan lakkauttaminen - kuntien määrän radikaali vähentäminen - hyvinvointialueiden määrän vähentäminen - lomarahen leikkaaminen. Twitter, 2.9.2022. <https://twitter.com/OttoMeri/status/1565649234224975873> [Luettu 1.12.2022]
- Mitchell, Nic. 2023. Student loan system now a ‘Frankenstein monster’, says expert. *University World News*, 13.1.2023. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2023011310340554> [Luettu 18.1.2023]
- Morrissey, John. 2013. Governing the academic subject: Foucault, governmentality and the performing university. *Oxford Review of Education*, 39:6, 797–810. <https://doi.org/10.1080/03054985.2013.860891>
- Määttänen, Niku ja Vihriälä, Vesa. 2017. Kolme keinoa turvata tutkimuksen ja koulutuksen rahoitus. ETLA Muistio 58. <https://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Muistio-Brief-58.pdf> [Luettu 30.11.2022]
- Münch, Richard. 2020. *Academic capitalism. Universities in the global struggle for excellence*. New York: Routledge.
- Nieminen, Marjo ja Tuijula, Tiina. 2011. “Sen tulee olla palveleva ‘yritys’.” Opiskelijoiden käsitykset yliopistosta oppimisympäristönä. *Kasvatus*, 42:3, 210–221. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1530655>
- OKM. 2018a. Kokemuksia lukuvuosimaksujen käyttöönotosta lukuvuonna 2017–2018 – seuranta- ja arviointiryhmän väliraportti. 13.11.2018. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/b7796c80-ea0d-45fd-8d47-9c79726030e8/05e427e6-263b-4809-b5a8-3c2545f49037/RAPORTTI_20181114131257.pdf [Luettu 30.11.2022]
- OKM. 2018b. Luovuutta, dynamiikkaa ja toimintamahdollisuuksia: Ehdotus ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen rahoitusmalleiksi vuodesta 2021 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:35. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-600-3> [Luettu 30.11.2022]

- OKM. 2021. Kansallinen tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden päivitetty tiekartta. 14.12.2021. <https://okm.fi/documents/1410845/22508665/Kansallinen+tutkimuksen,+kehitt%C3%A4misen+ja+innovaatioiden+p%C3%A4ivitetty+tiekartta.pdf/b47931b4-3490-01a4-b2e2-83193329c5ef/Kansallinen+tutkimuksen,+kehitt%C3%A4misen+ja+innovaatioiden+p%C3%A4ivitetty+tiekartta.pdf?t=1639483581267> [Luettu 30.11.2022]
- OKM. 2022. Kokemuksia lukuvuosimaksujen käyttöönotosta suomalaisissa korkeakouluissa: Korkeakoulujen lukuvuosimaksujen käyttöönoton seuranta- ja arviointityöryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:3. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-790-1> [Luettu 13.12.2022]
- Olszen, Mark ja Peters, Michael A. 2005. Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy*, 20:3, 313–345. <https://doi.org/10.1080/02680930500108718>
- Palomaa, Antti. 2018. Korkeakoulujen lukuvuosimaksujen yllättävä todellisuus: Vain kourallinen ulkomaisista opiskelijoista maksaa täyden maksun. *Yle*, 19.4.2018. <https://yle.fi/a/3-10165916> [Luettu 1.12.2022]
- Patomäki, Heikki. 2005. *Yliopisto oyj. Tulos johtamisen ongelmat – ja vaihtoehto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Plamper, Raakel ja Jauhiainen, Arto. 2021. Opiskelijat korkeakoulun asiakkaina – Katsaus kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. *Kasvatus*, 52:1, 79–94. <https://doi.org/10.33348/kvt.107966>
- Poutanen, Mikko. 2021. Opas synkeän akatemian tunnistamiseen. *Poliittinen talous*, 9:1, 184–191. <https://doi.org/10.51810/pt.110577>
- Poutanen, Mikko. 2022. Competitive knowledge-economies driving new logics in higher education – reflections from a Finnish university merger. *Critical Policy Studies*. <https://doi.org/10.1080/19460171.2022.2124429>
- Poutanen, Mikko. 2023. Tulossa. From R&D innovation to academic capitalism in Finland. *Scandinavian Journal of Public Administration*. Special issue.
- Poutanen, Mikko, Tervasmäki, Tuomas ja Harju, Auli. 2021. Katse sisäänpäin: Yliopistoreformin organisatoriset jännitteet kotietnografian silmin. *Tiede & edistys*, 46:1–2, 28–46. <https://doi.org/10.51809/te.109599>

- Poutanen, Mikko, Tomperi, Tuukka, Kuusela, Hanna, Kaleva, Veera ja Tervasmäki, Tuomas. 2022. From democracy to managerialism: foundation universities as the embodiment of Finnish university policies. *Journal of Education Policy*, 37:3, 419–442. <https://doi.org/10.1080/02680939.2020.1846080>
- Pursiainen, Heikki. [@pursiain]. 2017. “Avaatko vähän sitä mihin tämä ekonomistikonsensuksen vastainen näkemyksesi perustuu? Minusta ETLA:n muistio aika hyvä!” Twitter, 31.3.2017. <https://twitter.com/pursiain/status/847708890019934208> [Luettu 1.12.2022]
- Raivio, Kari. 2007. Suomen yliopistojen kestävä rahoituspohja. 14.5.2007. EVA-Analyysi No. 1. EVA. https://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/1973_EVA_Analyysi_no_1.pdf [Luettu 30.11.2022]
- Saarinen, Paula. 2022. Yliopistojen rahoitusmalli, tuloksellisuusohjaus ja akateeminen vastarinta. *Politiikasta*, 2.11.2022. <https://politiikasta.fi/yliopistojen-rahoitusmalli-tuloksellisuusohjaus-ja-akateeminen-vastarinta/> [Luettu 30.11.2022]
- Saunders, Daniel B. 2015. They do not buy it: Exploring the extent to which entering first-year students view themselves as customers. *Journal of Marketing for Higher Education*, 25:1, 5–28. <https://doi.org/10.1080/08841241.2014.969798>
- Savin, Anne. 2015. Opiskelijat vastustavat maksuja ja leikkauksia – Tampereellakin osoitettiin mieltä. *Yle*, 29.5.2015. <https://yle.fi/a/3-8028297> [Luettu 3.12.2022]
- Seuri, Allan ja Vartiainen, Hannu. 2018. Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys. Talouspolitiikan arviointineuvoston taustaraportti. https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2018/01/Seuri_Vartiainen_2018-1.pdf [Luettu 30.11.2022]
- Siivonen, Päivi. 2018. Näin Britanniassa. Koulutus laajentaa mieliä, ei opettajien kukkaroita. *Aikuiskasvatus*, 38:2, 168–173. <https://doi.org/10.33336/aik.88343>
- Slaughter, Sheila ja Cantwell, Brendan. 2012. Transatlantic moves to the market: the United States and the European Union. *Higher Education*, 63, 583–606. <https://doi.org/10.1007/s10734-011-9460-9>
- Slaughter, Sheila ja Rhoades, Gary. 2004. *Academic capitalism and the new economy: markets, state, and higher education*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Sundell, Taavi. 2017. Taloustiede, ideologia ja lukukausimaksut. *Politiikasta*, 25.5.2017. <https://politiikasta.fi/taloustiede-ideologia-ja-lukukausimaksut/> [Luettu 30.11.2022]
- Suoranta, Juha ja Teräs, Marko. 2022. Suomesta joustavan oppimisen mallimaa. Digivisio 2030-hankkeen ja korkeakoulutuksen digitalisaation kriittinen analyysi. *niin & näin*, 4/2022, 30–45. <https://netn.fi/node/8405> [Luettu 20.12.2022]
- Swanson, Jacinda. 2008. Economic Common Sense and the Depoliticization of the Economic. *Political Research Quarterly*, 61:1, 56–67. <https://doi.org/10.1177/1065912907306469>
- Systä, Jussi ja Lahtinen, Mikko. 2020. Lukukausimaksujen yliopisto. *Politiikasta*, 28.8.2020. <https://politiikasta.fi/lukukausimaksujen-yliopisto/> [Luettu 5.11.2022]
- TEM (Työ- ja elinkeinoministeriö). 2022. Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus. Loppuraportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022: 37. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164048/TEM_2022_37.pdf [Luettu 30.11.2022]
- Vihriälä, Vesa ja Määttänen, Niku. 2017. Lukukausimaksut – vielä kerran. Etlä, 12.4.2017. <https://www.etla.fi/ajankohtaista/kolumnit/lukukausimaksut-vielä-kerran/> [Luettu 30.11.2022]
- Vihriälä, Vesa, Holmström, Bengt, Korkman, Sixten ja Uusitalo, Roope. 2020. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:13. Helsinki: Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162224/VN_2020_13.pdf?sequence=48&isAllowed=y [Luettu 30.11.2022]
- Virén, Matti. 2011. Kuka maksaa 'ilmaisen' yliopisto-opetuksen? *Yhteiskuntapolitiikka*, 76:3, 332–338. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117840>
- VM (Valtionvarainministeriö). 2022. Uudistuva ja kestävä Suomi: Valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoro 2022. Talouspolitiikka, hallintopolitiikka. Valtionvarainministeriön julkaisuja 2022:77. Helsinki: Valtiovarainministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164480/VM_2022_77.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Luettu 14.12.2022]

- VNK (Valtioneuvoston kanslia). 2007. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma: Vastuullinen, välittävä ja kannustava Suomi. <https://valtioneuvosto.fi/-/69-paaministeri-matti-vanhasen-ii-hallituksen-ohjelma> [Luettu 19.12.2022]
- VNK (Valtioneuvoston kanslia). 2015. EU/ETA-alueen ulkopuolelta tuleville korkeakouluopiskelijoille lukuvuosimaksut. 22.10.2015. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/eu-eta-alueen-ulkopuolelta-tuleville-korkeakouluopiskelijoille-lukuvuosimaksut> [Luettu 30.11.2022]
- VNK (Valtioneuvoston kanslia). 2020. Kestävän ja kehittyvän yhteiskunnan ratkaisuja tuottava Suomi. <https://okm.fi/documents/1410845/4449678/Tutkimus-,+kehitt%C3%A4mis-+ja+innovaatiotoiminnan+tiekartta/259864dc-a31c-cbcf-30ad-e222724ccfa/Tutkimus-,+kehitt%C3%A4mis-+ja+innovaatiotoiminnan+tiekartta.pdf/Tutkimus-,+kehitt%C3%A4mis-+ja+innovaatiotoiminnan+tiekartta.pdf?t=1590137297000> [Luettu 30.11.2022]
- Vuori, Johanna. 2013. Are Students Customers in Finnish Higher Education? *Tertiary Education and Management*, 19:2, 176–187. <https://doi.org/10.1080/13583883.2013.784926>
- Yle. 2011. Brittiyliopistot haluavat korkeimman mahdollisen lukukausimaksun. *Yle*, 19.4.2011. <https://yle.fi/a/3-5345714> [Luettu 3.12.2022]
- Yle. 2019. Suomi kiinnostaa ulkomaalaisia opiskelijoita, vaikka opiskelusta tuli maksullista – hakijamäärät ovat jälleen reippaassa nousussa. *Yle*, 26.12.2019. <https://yle.fi/a/3-11134691> [Luettu 3.12.2022]

Katsausartikkeli

Työ talouskasvun jälkeen: työn kuvaukset post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa

Maiju Laine, valtiotieteiden kandidaatti, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Henna Isoniemi, valtiotieteiden tohtori, erikoistutkija, INVEST-lippulaiva, Turun yliopisto

Mia Tammelin, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, tenure track -professori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Abstrakti

Katsausartikkelin aiheena on työ talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa, ja siinä selvitetään, kuinka työtä kuvataan aiemmissa talouskasvuun kriittisesti suhtautuvissa post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa. Tutkimusmenetelmä on integroiva kirjallisuuskatsaus. Aineisto koostuu neljästätoista työtä käsittelevästä sekä post-growth- tai degrowth-ajattelua hyödyntävästä vertaisarvioidusta tieteellisestä julkaisusta, jotka on julkaistu vuosina 2018–2021. Tulosten perusteella aiemmasta tutkimuksesta voidaan hahmottaa kolmenlaisia työn kuvauksia. Kuvaukset keskittyvät työn piirteisiin ja merkityksiin talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa sekä seikkoihin, joiden tulisi muuttua työelämän rakenteissa ja arvoissa, jotta talouskasvun tavoittelusta luopuminen olisi mahdollista. Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa luodaan positiivista kuvaa työelämän kehitysmahdollisuuksista sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Talouskasvua tavoittelemattoman yhteiskunnan työtä kuvataan merkitykselliseksi ja hyvinvointia lisääväksi, mutta samanaikaisesti myös ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväksi. Post-growth- ja degrowth-tutkimuksessa ilmeneviä työnkuvauksia voidaan näin ollen pitää eräänlaisina työn utopioina eli kuvauksina paremmasta mahdollisesta työelämästä. Tämä on merkittävää, sillä yhteiskunnallisten utopioiden kuvittelu on esitetty hiipuneen.

Avainsanat: post-growth, degrowth, työ, työn merkitys, työn tulevaisuus, talouskasvu

<https://doi.org/10.51810/pt.128727>

Johdanto

Työ on keskeinen osa ihmisten arkea ja elämänkulkua. Suomessa 15–64-vuotiaista noin 70 prosenttia käy töissä (Tilastokeskus 2021). Työ rytmittää arkea, mahdollistaa kuluttamisen ja tuo merkitystä elämään. Yhteiskunnan toiminnan kannalta työ on monilta osin välttämätöntä: esimerkiksi käyttämämme hyödykkeet ja palvelut vaativat työntekijöitä näitä tuottamaan. Ansiotyö tuottaa myös verotuloja, joilla ylläpidetään yhteisiä palveluja, infrastruktuureja ja toimintoja.

Työn tekemisen tavat muotoutuvat uudelleen yhteiskunnan ja talouden muutoksessa. Ajoittain työn on pelätty muuttuvan niin paljon, että sille perustuva yhteiskunta ajautuisi kriisiin. Esimerkiksi 1980-luvun lopussa palkkatyöhön perustuvan yhteiskunnan uhiksi nähtiin muun muassa teknologian kehitys, jonka pelättiin lisäävän työttömyyttä. (Ks. esim. Aho 1988.) Palkkatyön muutoksesta käydään edelleen 2000-luvulla vilkasta keskustelua, ja uutisointia on hallinnut negatiivinen sävy (Pyöriä 2017, 7). Teknologian kehitys, automatisaatio ja globalisaatio nähdään usein uhkana työlle ja työpaikoille, joko niin, että ne tekevät inhimillisen työn tarpeettomaksi tai siirtävät työt toisaalle, esimerkiksi halvemman tuotantokustannusten maihin. Lisäksi työelämän tehostaminen ja tätä kautta kokemukset työelämän muuttumisesta vaativammaksi ja kiireisemmäksi ovat nousseet yleisiksi huolenaiheiksi.

Toistaiseksi ansiotyö ja toisen palveluksessa tehtävä palkkatyö ovat kuitenkin säilyttäneet yhteiskunnallisesti merkittävän asemansa, ja ansiotyö on ainakin perusrakenteiltaan varsin samankaltaista kuin 40 vuotta sitten (Jakonen 2018, 347). Tästä huolimatta keskustelu työn muutoksesta elää ja kohdentuu nykyään lisäksi esimerkiksi siihen, että työn tulisi järjestäytyä uudestaan siten, että se olisi ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä. Talouskasvun sijaan yhteiskunnissa tulisi siis pyrkiä ensisijaisesti ihmisten hyvinvoinnin lisäämiseen ja ekologiseen kestävyYTEEN. (Esim. Cassiers ja Maréchal 2018.)

Tarkastelemme tässä katsausartikkelissa sitä, kuinka talouskasvun tavoittelua kritisoimaan noussutta post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyn-tävissä aiemmissa tutkimuksissa kuvataan työtä ja sen muutoksen mahdollisuuksia. Käytämme käsitettä työ viittaamaan ensisijaisesti ansiotyöhön. Katsausartikkelimme etenee siten, että taustoitamme aihetta ensin lyhyesti kuvaamalla ansiotyön yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä funktioita sekä

esittelemällä post-growth- ja degrowth-ajattelua. Tämän jälkeen tutkimusasetelman esittämisen myötä siirrymme käsittelemään yksityiskohtaisemmin niitä työn kuvauksia, jotka nousevat analyysimme pohjalta aiemmista tutkimuksista. Lopuksi teemme analyysin pohjalta yhteenvedon sekä tuomme esiin niitä näkökulmia, joita aiemmissa tutkimuksissa jää käsittelemättä.

Työn yhteiskunnalliset ja yksilölliset funktiot

Työllä on useita yhteiskunnallisia funktioita. Erityisesti palkkatyö ylläpitää tuotantoa ja taloutta, mikä on mahdollistanut materiaalisen hyvinvoinnin lisääntymisen. Toiseksi työ toimii hyväksyttävänä tapana jakaa varallisuutta ihmisten kesken. Kolmantena työn funktiona pidetään sosialisatiota, sillä työhön osallistuminen (tai sen ulkopuolelle jääminen) muovaavat ihmisten elämäntapoja ja sosiaalisia suhteita. Tähän kytkeytyy myös työn neljäs funktio eli sosiaalinen palkitseminen. Työkeskeisessä yhteiskunnassa ansiotyö määrittää ihmisen sosiaalista asemaa ja statusta yhteiskunnassa. Työ on siis myös kontrollin ja vallan väline. (Koistinen 1999, 190–203.)

Työn yhteiskunnalliset merkitykset kytkeytyvät läheisesti työn merkityksiin yksilölle, mitä voidaan hahmottaa kahdella tapaa. Työllä voi olla yksilölle merkitystä välinearvona, jolloin työn avulla saavutetaan tiettyjä asioita, kuten taloudellista vaurautta tai turvaa. Itseisarvoista merkitystä työllä taas on silloin, kun työnteko itsessään on sen tekijälle palkitsevaa esimerkiksi oppimisen tai toisten auttamisen kautta. (Esim. Johnson ym. 2012, 243; Rintamäki 2016, 32.) Työn väline- ja itseisarvon lisäksi työn merkityksistä yksilölle on tutkimusnäyttöä jo 1930-luvulta. Marie Jahoda osoitti klassikotutkimuksessaan, kuinka työ rytmittää elämää ja jäsentää ihmisen ajankäyttöä, tuottaa kyvykkyyden, yhteisöllisyyden ja tarkoituksellisuuden kokemuksia sekä rakentaa identiteettiä. (Ks. Jahoda 1982; Rauhala 2019, 102–104.) Myös muut klassikotutkimukset (esim. Morse ja Weiss 1955) ovat osoittaneet ansiotyön ylläpitävän hyvinvointia ja tuovan elämään merkitystä.

Työnteon ja positiivisten hyvinvointivaikutusten yhteys sekä työn rooli merkityksellisen elämän tuottajana on osoitettu myös myöhemmissä tutkimuksissa. Työttömiin verrattuna työssäkäyvien hyvinvointi on ylipäänsä parempi (esim. Karvonen 2008). Erityisesti pitkäaikainen työttömyys alentaa

hyvinvointia vaikuttamalla negatiivisesti psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen (Heponiemi ym. 2008). Työttömät ovat esimerkiksi työssäkäyviä yksinäisempiä (Karvonen 2008). Merkityksen osalta työn on osoitettu olevan yksilöille tärkeä tarkoituksen, vakauden, yhteisöllisyyden ja identiteetin tuottaja (Cartwright ja Holmes 2006, 202). Lisäksi työ tuo voimavaroja perhe-elämään (Tammelin ja Mustosmäki 2017, 123–124). On myös esitetty, että työ on keino kehittyä ja tavoitella ihanneminää (Harding 2013, 175).

Työn ei kuitenkaan voida olettaa tuottavan näitä hyötyjä aina ja automaattisesti. Esimerkiksi David Graeber (2018) on tutkimuksessaan osoittanut, että osa ihmisistä työskentelee tehtävissä, jotka he kokevat täysin turhiksi tai keino-tekoisiksi. Työ saattaa lisäksi aiheuttaa eettisiä ristiriitoja (Mänttari-van der Kuip 2016), ja työn haitalliset kokemukset, kuten työtyytyttömyys tai työssä koettu stressi, voivat siirtyä perheen ja yksityiselämän alueelle (Kossek ym. 2017). Työstä saattaa aiheutua uupumusta tai jopa masennusta (Julkunen 2008, 236). Työtä voi olla liikaa, se voi olla liian paineista tai kiireistä, siihen voi liittyä ristiriitaisia vaatimuksia sekä työn turvattomuutta ja epävarmuutta (Wainwright ja Calnan 2002). Lisäksi työelämän jatkuva tehostuminen ja kiivastahtisuus sekä työstä palautumiseen käytettävissä olevan ajan puute saattavat lisätä haitallisia hyvinvointivaikutuksia (Kinnunen 2019, 236). Työstressi ja työuupumus eivät kosketa vain yksilöä, vaan ne ovat yhteiskunnillekin merkittävä taloudellinen taakka (Hassard ym. 2018). Työ ei myöskään aina riitä turvaamaan taloudellista toimeentuloa, josta osoituksena on työssäkävien köyhyysriskin yleistyminen teollistuneissakin maissa esimerkiksi tuotannollisten ja teknologisten muutosten mutta myös jälkiteollisten hyvinvointivaltioiden rakenteellisten tekijöiden, kuten väestön ikääntymisen, elinkustannusten ja asumisen hinnan nousun, seurauksena (Eurofound 2017; Jakonen 2021).

Taloukasvun tavoittelusta post-growth- ja degrowth-ajatteluun

Muuttuneiden työelämän vaatimusten lisäksi ilmastohuolet ovat herättäneet erityisesti (nuorten) aktivistien ja osan tutkijoidenkin keskuudessa kritiikkiä hallitsevaa länsimaista elämäntapaa ja talousjärjestelmää kohtaan. Tämä on näkynyt viimeisten vuosien aikana esimerkiksi ilmastolakkoina ja sosiaalisen median aktivismina. (Kaaronen ja Pulkka 2022.) Vallitseva oletus taloukasvun

tavoittelun välttämättömyydestä hylätään myös nykyistä talousjärjestelmää kritisoivissa post-growth- ja degrowth-ajatteluissa.

Käsite *post-growth* viittaa tyypillisesti siirtymään tai pyrkimykseen talouskasvun jälkeiseen aikaan, ja määrittelyissä korostuu tavallisesti erityisesti se, millaista tällainen aika ei ole (Cassiers ja Maréchal 2018, 2). *Degrowth* määritellään puolestaan usein post-growthin alakäsitteeksi, mutta toisinaan (esim. Banerjee ym. 2021; Johnsen ym. 2017; Smith ym. 2021) käsitteitä käytetään toisilleen rinnakkaisina. Mekään emme tee tässä katsauksessa tiukkarajaista erottelua näiden käsitteiden välillä. Tyypillisimmin degrowth esitetään tutkimuksissa ajattelutapana, joka kritisoi talouskasvun ensisijaisuutta, ylikulutusta ja kapitalismia. Ajattelun mukaan talouskasvu-ideologialla on modernissa kapitalismissa kyseenalaistamattoman dogmin asema ja sitä tavoitellaan itsearvoisesti talouskasvun hyötyjä ja haittoja suuremmin punnitsematta, vaikka sen negatiiviset ekologiset ja sosiaaliset seuraukset ovat ylittäneet talouskasvulla saavutetun hyvän. Degrowth-liikkeessä ensisijainen tavoite on talouskasvun sijaan ihmisten hyvinvoinnin kasvattaminen ja tämän toteuttaminen ympäristön kuormitusta vähentäen. (Cassiers ja Maréchal 2018.) Post-growth ja degrowth edistävät ekologisen kestävyuden tavoittelun ohella siis myös sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Latouche 2010.)

Tutkimusasetelma

Tässä katsausartikkelissa tarkastellaan, kuinka talouskasvun tavoitteluun kriittisesti suhtautuvissa post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa kuvataan työtä. Tutkimuskysymykseen vastaamalla teemme näkyväksi sitä, kuinka työtä käsittelevissä post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa on huomioitu työn erilaiset merkitykset sekä sitä, miten siinä on tunnistettu työelämän nykyisiä ja tulevia haasteita.

Aineisto, tiedonhakuprosessi ja menetelmä

Tiedonhakuprosessissa on käytetty Volter-tietokantaa. Kyseinen tietokanta sisältää tiedot Turun yliopiston kirjaston kokoelmissa olevista kotimaisista

ja kansainvälisistä kirjoista, lehdistä ja opinnäytetöistä. Käytetyt hakulausekkeet olivat (*”post-growth” OR degrowth*) AND (*work* OR labour OR työ* OR ”end of work” OR ”post-work”*) NOT (*”social work ** OR sosiaalityö**). Hakulausekkeiden avulla pyrimme löytämään sellaiset post-growth- ja degrowth-tutkimukset, joissa käsitellään työtä ja työntekoa. Haku tuotti 54 tulosta.

Rajasimme aineistoa tämän jälkeen kolmen kriteerin avulla. Näitä kriteereitä olivat laatu, ajankohtaisuus ja relevanssi. Laadun takaamiseksi valitsimme tutkittavaksi aineistoksi vain vertaisarvioituja kausijulkaisuja. Ajallisen rajauksen asetimme vuosiin 2018–2021, jotta näkökulma aiheeseen on mahdollisimman tuore. Laatu- ja ajankohtaisuuskriteerien jälkeen hakutuloksia oli 28. Näistä aineistoksi valikoituivat tutkimusaiheen kannalta relevantit 14 artikkelia, joissa työ tai työnteko oli artikkelin pääaihe ja joissa selvästi hyödynnettiin post-growth- tai degrowth-tematiikkaa. Kyseiset artikkelit on lueteltu liitteessä 1 (s. 92–93).

Tutkimusmenetelmänämme on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, erityisesti integroiva kirjallisuuskatsaus, jonka tarkoituksena on jäsentää, arvioida ja tiivistää aikaisempaa tutkimustietoa (Fink 2005, 3). Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta voidaan pitää yleiskatsauksena, jossa käytetyt aineistot ovat laajoja eikä niiden valintaa ole rajattu tiukoilla metodologisilla säännöillä. Integroiva kirjallisuuskatsaus sallii erilaisilla metodeilla tehtyjen tutkimusten analysoinnin. (Salminen 2011, 6, 8.) Aineistomme koostuukin sekä empiirisistä että teoreettisista artikkeleista.

Tähän katsaukseen valikoituneen aineiston perusteella post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä aiemmissa tutkimuksissa esitetyt työn kuvaukset voidaan luokitella kolmeen kategoriaan: 1) työn piirteet talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa, 2) työn merkitys talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa sekä 3) toimet ja muutokset pyritäessä kohti talouskasvua tavoittelematonta yhteiskuntaa. Luokittelu ei ole ehdoton tai tarkkarajainen. Näin ollen kategorioiden välillä on myös päällekkäisyyksiä. Analyysissämme suluissa olevat numerot viittaavat aineiston artikkeleihin (ks. liite 1, s. 91–92).

Työn piirteet talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa

Työn piirteiden kuvauksista ilmenee, miltä työ voisi näyttää talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa. Tällaiset työn piirteet voidaan aiempien tutkimusten pohjalta jakaa yhteiskunnallisella tasolla havaittaviin sekä yksilön työskentelyyn suoraan vaikuttaviin. Jako on esitetty kootusti ja tiivistetysti taulukossa 1. Avaamme taulukon sisällön sitä seuraavissa alaluvuissa.

TAULUKKO 1. TYÖN PIIRTEET TALOUSKASVUA TAVOITTELEMATTOMASSA YHTEISKUNNASSA.

Yhteiskunnallisen tason piirteet	Yksilön työskentelyyn suoraan vaikuttavat piirteet
<ul style="list-style-type: none"> • Materiaalisten resurssien säästeliäs käyttö • Sosiaalinen tarpeellisuus • Työn ymmärtäminen palkka- ja hoiva-työtä laajemmin ja palkkatyön roolin pieneneminen • Työvoimaintensiivisyys • Tehokkuustavoittelun välttäminen • Työn ja sen tekemisen tapojen itsenäinen organisoituminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Autonomia • Alusta loppuun asti -tuotanto • Työn moninaisuus/monipaikkaisuus • Työn ja vapaa-ajan erottelun loiventuminen • Työn ei-välttämättömyys toimeentulon kannalta • Työn merkityksellisyys

Työn yhteiskunnalliset piirteet

Talouskasvun jälkeisen työn yhteiskunnallisiksi piirteiksi nostetaan aiemmassa tutkimuksessa erityisesti materiaalisten resurssien säästeliäs ja ekologisesti kestävä käyttö sekä työn sosiaalinen tarpeellisuus (3, 6, 8, 9, 11, 12). Talouskasvun tavoittelusta vapautuneessa yhteiskunnassa pyritään siten minimoimaan runsaasti energiaa vaativien hyödykkeiden tuotanto (8, 14). Lisäksi tavaroiden korjaukseen sekä uudelleenkäyttöön liittyvät työtehtävät nousevat keskeisiksi (9). Yhteiskunnassa työntekoa ja muuta toimintaa ohjaavia tavoitteita ovat taloudellisen kasvun ja voitontavoittelun sijaan ihmisten hyvinvointi sekä sosiaalinen ja ympäristöllinen kestävyys (2, 3, 8, 9, 10).

Kun työn tavoitteena on hyvinvoinnin lisääminen, koostuu työ sosiaalisesti tarpeellisista tehtävistä. Tämä muuttaa oleellisesti myös työn määritelmää ja haastaa palkkatyön keskeistä asemaa (3, 4, 10, 11). Talouskasvun tavoittelun jälkeisessä yhteiskunnassa työ ei rajaudu vain perinteiseen palkkatyöhön vaan kattaa erilaiset ihmisten hyvinvoinnille merkitykselliset palkattoman työn muodot, kuten hoivatyön, yhteisössä tehtävän työn ja kotityöt sekä lisäksi poliittisen osallistumisen ja itselle tehtävän työn, esimerkiksi itsensä kehittämisen (2, 10). Palkkatyön sijaan yhteiskunta rakentuu aktiiviselle osallistumiselle (10). Nyky-yhteiskunnissa vallitsevaa tuottavan ja uusintavan työn hierarkkista jakoa kritisoidaan voimakkaasti. Jako ilmenee usein naisten tekemän hoivatyön arvon huomioimatta jättämisenä tai vaihtoehtoisesti rahatalouden piirissä olevan hoivatyön aliarvostamisena (1, 3, 4, 10, 11, 12). Muun muassa resurssien säästeliäästä käytöstä johtuen talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa työtehtävät painottuvat pikemminkin juuri uusintavaan työhön ja nykyisen palkattoman työn ympärille kuin nykyisenkaltaiseen palkkatyöhön (3, 4, 10).

Uusintavan työn keskeisyyteen kytkeytyvät lisäksi olennaisesti työvoima-intensiivisyyden ja työn tehottomuuden piirteet (8, 11). Talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa palkkatyötä tehdään lähinnä sellaisilla talouden sektoreilla, joissa työvoiman tarve on suurta ja jotka samaan aikaan kuluttavat mahdollisimman vähän materiaalisia resursseja ja energiaa. Tällaisia töitä löytyy esimerkiksi hoiva-, opetus-, hotelli-, ravintola-, terveydenhuolto- sekä muilta palvelualoilta. (8.) Työn tehostamisella viitataan usein siihen, että työn tuottavuutta pyritään kasvattamaan joko tuottamalla yhtä paljon vähemmällä määrällä työntekijöitä tai kasvattamalla tuotantoa työntekijöiden määrän pysyessä samana. Nykyiseen järjestelmään verrattuna ihmisen tekemän työn tehokkuuden olisi talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa laskettava tai vaihtoehtoisesti työtä olisi tehtävä tuntimääräisesti vähemmän. Näin ehkäistäisiin ylituotantoa sekä työttömyyttä, kun tuotanto pysyisi kohtuullisena, mutta töitä riittäisi useammalle. (11.) Tehottomuus ei kuitenkaan koske materiaalisia resursseja, vaan niitä pyritään hyödyntämään mahdollisimman tehokkaasti. Tämän osalta erona vallitsevaan järjestelmään voidaan pitää sitä, ettei materiaalien tehokkaasta käytöstä saatavaa hyötyä pyritä hyödyntämään tuotantoa kasvattamalla. (6.)

Viimeinen yhteiskunnallisesti näkyvä työn piirre on työn ja työnteon tapojen itsenäinen organisoituminen (3, 5, 9). Tarvetta työlle ei määritellä organisaatioissa tai ammatinharjoittamisen kautta, vaan työnteolla yksilöt ja yhteisöt vastaavat suoraan yhteiskunnassa esiin nouseviin sosiaalisiin tarpeisiin. Sosiaalisen tarpeellisuuden ohjatessa työntekoa ihmiset pyrkivät ilman ylhäältä tulevaa ohjausta valitsemaan itselleen sellaisia työtehtäviä, jotka ovat yhteisöjen kannalta tarpeellisia tai laajemmin yhteiskunnille hyödyllisiä. Esimerkkeinä tästä esitetään globaalissa etelässä käytössä olevia erilaisia yhteisöllisen hoivan organisaatioita (3) sekä Saksassa sosiaalisesti organisoituneita ja post-growth-periaatteita noudattavia työpajoja (9).

Yksilön työskentelyyn suoraan vaikuttavat piirteet

Itsenäinen organisoituminen kytkeytyy yksilön kannalta keskeiseen talouskasvun jälkeiseen työn piirteeseen, autonomiaan. Kyky vaikuttaa työn sisältöön ja määrään nostetaan esiin työn tärkeänä ominaisuutena (3, 5, 9, 11, 12). Työ ei myöskään ole pirstaloitunutta, hajautettua tai pitkälle erikoistunutta, vaan talouskasvun tavoittelusta luopuneessa yhteiskunnassa työ on yksilölle prosessi, jonka hän suorittaa alusta loppuun. Työtä tekevä ei siten esimerkiksi ompele vaatteesta vain yhtä saumaa, vaan hän suunnittelee, toteuttaa ja mahdollisesti myy vaatteen. Alusta loppuun -tuotanto ja tekeminen muuttaisivat tuotantoa pienimuotoisemmaksi ja usein myös luonnonvaroja kuluttamattomammaksi. Työn tehokkuus ei ole päämäärä, vaan pyrkimyksenä on ylituotannon välttäminen sekä yksilöiden kokeman työstä vieraantumisen ehkäiseminen. (9, 11.)

Kun ihmiset pääsevät näkemään työnsä tulokset sekä kokemaan työn vaikutukset ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan, työ hahmottuu kiinteämmäksi osaksi elämää. Tämän seurauksena työn ja vapaa-ajan erottuminen toisistaan ei ole enää niin yksiselitteistä – eikä tarkoituksenmukaistakaan (9, 11). Erottumista hämärtää myös työn moninaisuus ja -paikkaisuus (2, 10). Yksilön tekemä työ ei koostu vain perinteisestä palkkatyöstä, vaan talouskasvua tavoittelemattomissa yhteiskunnissa yksilö tekisi lisäksi (palkatonta) hoivatyötä ja kotitöitä sekä osallistuisi poliittiseen päätöksentekoon. Myös itselle tehtävä työ (own work), kuten itsensä kehittäminen, sisältyisi työhön.

(2, 10.) Se, miten edellä mainitun työn ja työnteon moninaisuuteen päädyttäisiin, tapahtuisi artikkelien mukaan yksinkertaisesti työn itsenäisen organisoitumisen avulla.

Taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa työn itsenäinen organisoituminen olisi yksilölle taloudellisessa mielessä helpompaa, sillä toimeentulo ei välttämättä olisi ainakaan täysin sidoksissa ansiotyön tekemiseen (11). Elämän materiaaliset edellytykset voitaisiin taata esimerkiksi jonkinlaisella perustulojärjestelmällä (3, 6, 11, 12, 14), joiden rahoittamisvaihtoehtoja ei artikkeleissa kuitenkaan käsitellä. Perustuloa on ehdotettu ratkaisuksi myös ”tarkoituksettoman työn ongelmaan”, sillä se tekisi merkityksettömäksi koetun työpaikan jättämisestä taloudellisesti helpompaa (ks. myös Graeber 2018, 28). Toisaalta taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa työn sisältö on itsessään merkityksellistä ja työtä halutaan siten tehdä ensisijaisesti muista syistä kuin toimeentulon takia (2, 5, 9, 10, 11).

Työn merkitys taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa

Taloukasvun tavoittelusta luopuneessa yhteiskunnassa työlle voidaan hahmottaa aiempien tutkimusten perusteella useita yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä merkityksiä. Jako on esitetty taulukossa 2 taas tiivistäen, ja taulukon sisältö avataan sitä seuraavissa alaluvuissa. Kokonaisuudessaan työn merkitykset ovat läheisesti yhteydessä edellä käsiteltyihin työn piirteisiin, sillä työn piirteet niin rajoittavat kuin mahdollistavat työlle annettuja merkityksiä.

TAULUKKO 2. TYÖN MERKITYS TALOUKASVUA TAVOITTELEMATTOMASSA YHTEISKUNNASSA.

Työn yhteiskunnallinen merkitys	Työn merkitys yksilölle
<ul style="list-style-type: none"> • Materiaalisesti välttämättömän ja ympäristöllisesti kestävä tuotannon ylläpitäminen • Työttömyyden ehkäisy • Sosiaalisen koheesion ylläpitäminen ja eriarvoisuuden ehkäisy 	<ul style="list-style-type: none"> • Itsensä kehittäminen • Luovuus • Identiteetti • Vuorovaikutus luontoon • Merkityksen kokemus • Onnellinen ja hyvä elämä • Osallisuus

Työn yhteiskunnallinen merkitys

Taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa työn yhteiskunnalliset merkitykset vastaavat osittain Pertti Koistisen (1999) muotoilemia työn funktioita eli tuotannon ylläpitämistä, sosialisatiota, tulonjakoa ja sosiaalista palkitsemista. Työllä on edelleen keskeinen merkitys tuotannon ylläpitämiseen, mutta toisin kuin palkkatyölle pohjaavassa taloukasvun yhteiskunnassa, tuotantoa rajoittavat voimakkaasti ympäristön kestävä hyödyntämisen rajat. Tuotannolla ei myöskään pyritä jatkuvasti kasvattamaan ihmisten materiaalista hyvinvointia, vaan se pyrkii turvaamaan materiaaliset perusedellytykset. Uuden tuottamisen sijaan työn painopiste keskittyy hyvinvointia tuottavaan uusintavaan työhön (3, 4, 10).

Työn tehtävänä säilyy myös taloukasvua tavoittelemattomissa yhteiskunnissa työttömyyden ehkäisy sekä sosiaalisen koheesion ylläpitäminen ja eriarvoisuuden ehkäisy (2, 8, 10, 11). Nämä tehtävät ovat lähellä työn sosiaalisatiofunktiota. Taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa työ on sosiaalisesti merkityksellistä ja sitä tehdään esimerkiksi täyttämään yhteisöissä ilmenneitä tarpeita. Näin ihmiset kiinnittyvät yhteisöihin ja sosiaalisoituvat pitkälti juuri työn kautta, mikä voi onnistuessaan lisätä koheesiota ja ehkäistä eriarvoisuutta. Työttömyyden ehkäisy liittyy taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa enemmän ihmisten osallistamiseen kuin esimerkiksi työttömyydestä seuraavien kulujen välttämiseen. Työttömyyttä ei pidetä kulueränä, vaan se joko oletetaan perustelematta huonoksi asiaksi tai koetaan ongelmalliseksi lähinnä työn tuomien sosiaalisten hyötyjen puuttumisen osalta (7, 8, 11).

Työn merkitys yksilölle

Yksilölle työ on merkityksellistä erityisesti siksi, että se tarjoaa mahdollisuuden kehittää itseään (5, 9, 10, 11), olla luova (9, 11), rakentaa identiteettiä (2, 9), päästä vuorovaikutukseen luonnon kanssa (2), kokea merkityksellisyyttä (2, 5, 9, 10, 11), olla onnellinen (2, 9, 5, 11), elää hyvää elämää (2, 5, 9) sekä kokea osallisuutta (11). Kun näitä työlle annettuja merkityksiä peilaa työn merkitysten itseisarvo ja välinearvo -jaotteluun (Johnson ym. 2012, 243; Rintamäki 2016, 32), huomataan, että taloukasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa

työn merkitys välinearvona on vähäinen ja merkitys itseisarvona taas korostunut. Työtä tehdään sen takia, että työ itsessään antaa jotakin. Yksilöllä onkin talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa suuri autonomia suhteessa omaan työntekoonsa ja mahdollisuus kieltäytyä merkityksettömiksi katsomistaan töistä. Kaikkiaan työn laadulliset ominaispiirteet, kuten yksilölliset psykososiaaliset merkitykset, huomioidaan korostuneesti. Ne jopa korostuvat suhteessa työn määrällisiin ominaispiirteisiin, kuten esimerkiksi siihen, kuinka paljon työtä tehdään.

Toimet ja muutokset pyrittäessä kohti talouskasvua tavoittelematonta yhteiskuntaa

Post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävää tutkimusta voidaan pitää kanta-aottavana tutkimuksena, jossa kritisoidaan vallitsevaa talousjärjestelmää ja pyritään kehittämään toimintatapoja ja rakenteita vaihtoehtoiselle järjestelmälle. Ryhmittelemme tällaisia aiemmissa tutkimuksissa esitettyjä työtä koskevia järjestelmän ja ajattelun muutoksen keinoja kahden kategorian alle: rakenteelliset toimet ja muutokset sekä arvomuutokset. Jako on tiivistetty taulukkoon 3, ja taulukkoa seuraavat alaluvut keskittyvät tässäkin kohtaa taulukon teemojen avaamiseen.

TAULUKKO 3. TOIMET JA MUUTOKSET.

Rakenteelliset toimet ja muutokset	Arvomuutokset
<ul style="list-style-type: none"> • Työajan lyhentäminen • Perustulo • "Mixed-work" ja palkkatyön jako • Minimi- ja maksimipalkka • Työpaikkademokratia • Yhteisölliset hoivan ja asumisen muodot • Työintensiivisten ja energiatehokkaiden alojen selvittäminen • Talouden mittareiden muutos • Työntekijöiden järjestäytyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Osallisuus ja hyvinvointi tuottoa tärkeämmiksi tavoitteiksi • Työn määrittäminen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen hyödyn kautta • Hoivan ja muun palkattoman työn arvostus • Tehokkuuden arvostuksesta luopuminen • Keskinäisen solidaarisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistaminen • Eroon vapaa-ajan ja työn vahvasta kahtiajaosta

Rakenteelliset toimet ja muutokset

Työtä koskevista ehdotetuista rakenteellisista toimista ja muutoksista korostuu työajan lyhentäminen (2, 3, 4, 6, 10, 11, 12, 14). Sillä on todettu olevan yhteys hiilidioksidipäästöjen ja energiankulutuksen vähenemiseen sekä positiivisia vaikutuksia yksilön hyvinvointiin (2, 6, 14). Lyhyemmän työajan on osoitettu vähentävän stressiä, työuupumusta sekä muita terveysongelmia, kuten korkeaa verenpainetta (6, 14). Lyhyempi työaika voisi lisätä ihmisten autonomiaa sekä toimia keinona jakaa olemassa olevia töitä vähentäen samalla työttömyyttä (6, 14). Työnteko saattaisi muuttua mielekkäämmäksi ja työn ja vapaa-ajan tasapainottaminen helpommaksi (2, 6). Lisäksi se mahdollistaisi hoivavastuun tasaisemman jaon sukupuolten välille (3, 4, 10, 12). Työajan lyhentäminen vapauttaisi ylipäättään enemmän aikaa hoivatyölle sekä muille sosiaalisesti tärkeille töille, jotka eivät kuulu palkkatyön piiriin (3).

Työajan lyhentämiselle on olemassa lukuisia eri toteutustapoja. Näitä ovat muun muassa viikossa tehtävien työtuntien rajoittaminen ja tätä kautta lyhyempi työpäivä tai työviikko, pidemmät lomat ja vapaa, mahdollisuus olla töistä pois esimerkiksi lastenhoidon takia sekä aikaistetut eläköitymisjärjestelyt (4, 6). Työajan lyhentämisen riskitekijäksi taas tunnistetaan mahdollisuus käyttää lisääntynyt vapaa-aika ilmastolle haitallisiin asioihin, kuten kuluttamiseen. Toisaalta lisääntyvän vapaa-ajan uskotaan helpottavan aikaa vievän ilmastoystävällisen elämäntavan omaksumista. (4, 6, 14.)

Toinen talouskasvusta vapaata yhteiskuntaa kohti vievä keino on perustulon käyttöönotto (3, 6, 11, 12, 14), mikä mahdollistaisi työntekijän kieltäytymisen huonosta tai sosiaalisesti hyödyttömästä työstä (11). Näin ajatellen perustulolla olisi mahdollisesti positiivisia vaikutuksia työoloihin ja se voisi lisätä ympäristön ja ihmisten hyvinvointia parantavia työn muotoja (11). Perustulo voitaisiin maksaa esimerkiksi paikallisella yhteisövaluutalla, mikä vahvistaisi paikallistalouksia (3). Lisäksi perustulo saattaisi vähentää eriarvoisuutta, esimerkiksi sukupuolten välillä, ja helpottaa lyhyempään työaikaan siirtymistä (12, 14). Toisaalta sen haasteiksi tunnistetaan esimerkiksi vapaamatkustaminen sekä riski sosiaaliturvajärjestelmän korvaamisesta matalatasoisella perustulolla (6).

Osittain perustulolle vaihtoehtoisena ja osin sitä täydentävänä muutoksena tutkimuksissa ehdotetaan esimerkiksi sekoitetun työn (mixed-work) muotoja ja työtakuuohjelmia (job guarantee programs) (2, 6, 10). Sekoitettu työ

koostuu useista erilaisista työn muodoista ja työstä kertyy tuloja eri lähteistä. Mallissa ihmisen toimeentulo ei perustu vain palkkatyöhön, vaan työ koostuisi palkkatyön lisäksi esimerkiksi hoivatyöstä ja kotona tehtävästä työstä, poliittisesta osallistumisesta sekä itsensä kehittämisestä, kuten opiskelusta (2, 10). Työtakuuohjelmilla jaettaisiin sosiaalisesti tarpeellisia töitä ihmisten kesken takaamalla kaikille halukkaille töitä (6).

Myös työpaikkademokratia nähdään keinona edistää talouskasvua tavoittelemattoman yhteiskunnan saavuttamista. Sen esitetään vähentävän työstä vieraantumista ja eriarvoisuutta sekä lisäävän ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa työpaikoilla tapahtuvaan taloudelliseen sekä itseä ja työpaikan tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon riippumatta esimerkiksi varallisuudesta tai statuksesta. Työpakkademokratian on osoitettu vahvistavan sidosta yhteisöön, tekevän päätöksistä sosiaalisesti kontrolloituja ja tiedosta vapaammin saatavaa. Lisäksi työntekijöiden tietoisuus ympäristöuhista lisääntyy, kun he osallistuvat esimerkiksi ympäristökysymyksiä koskevaan päätöksentekoon. Näiden tekijöiden uskotaankin vahvistavan ympäristön ja kasvihuonekaasujen vähentämisen kannalta myönteistä päätöksentekoa. (1, 6, 14.)

Muita ehdotettuja rakenteellisia muutoksia ovat erilaiset yhteisöllisten asumistapojen ja hoivan toteuttamisen kehittäminen (3, 10), palkkatyön keskittäminen paljon työvoimaa tarvitseville (8) ja energiatehokkaille aloille sekä uusien, yhteiskuntien toimintaa mittaavien mittareiden kehittäminen bruttokansantuotteen tilalle (4, 12). Yhteisöjen järjestämä hoiva saattaisi heikentää markkinalogiikan mukaan toimivaa rahataloutta suhteessa sosio-ekologisten periaatteiden mukaan toimiviin järjestelmiin, siinä missä hoivan siirtäminen osaksi rahataloutta vain vahvistaa vallitsevaa talousjärjestelmää (3). Työn osalta ehdotetaan pienimuotoisen ja työvoimaintensiivisen tuotannon tukemista ja tehokkuuteen keskittyvän teollisentuotannon ylläpitämistä ainoastaan silloin, kun se on järkevää sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden näkökulmasta. Toimien seurauksena mahdollisesti katoavat työpaikat voitaisiin korvata tukemalla työntekijöiden siirtymistä sosiaalista hyvinvointia tuottaviin paljon työvoimaa vaativiin (palvelu)tehtäviin. (8.)

Työntekijäjärjestöjen ja muiden työelämän toimijoiden rooli nähdään tärkeäksi muutoksia kohti pyrittäessä (1, 2, 6, 10, 14). Organisoitunut työvoima on tukenut talouskasvua, mutta se on ollut myös mukana vastustamassa työvoiman tarvetta vähentävien teknologisten ratkaisujen

käyttöönottoa ja toisaalta kannattamassa sosiaalisen turvaverkon kehittämistä sekä ympäristön suojeluun pyrkiviä ohjelmia. Vahvat työmarkkinajärjestöt nähdäänkin välttämättömiksi uudistusten, kuten työajan lyhentämisen ja työpaikkademokratian läpi ajamisen, kannalta. (1, 6.)

Arvomuutokset

Rakenteellisten muutosten lisäksi tutkimuksissa peräänkuulutetaan erilaisia arvomuutoksia, joista kaikki kytkeytyvät post-growth- ja degrowth-ajattelun keskeiseen periaatteeseen eli ihmisten osallisuuden ja hyvinvoinnin nostamiseen talouskasvua tärkeämmiksi tavoitteiksi. Työn määritelmän tulisiikin tukea tätä periaatetta. Työn kautta ei saisi esimerkiksi palkita yhteiskunnallisesti tai ympäristöllisesti haitallista toimintaa (11, 14). Työn tulisi olla nimenomaan yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti hyödyllistä toimintaa (4, 9, 10, 11). Hoivaa ja monia palkattomana työnä tehtäviä toimia tulisi arvostaa enemmän, sillä ne tuottavat monesti merkittävästi hyvinvointia ihmisille ja luonnolle (2, 3, 4, 12). Ratkaisuna arvostuksen puutteeseen ei kuitenkaan esitetä tällaisen työn laajempaa siirtämistä ansiotyön piiriin, sillä tämän nähdään vahvistavan hallitsevaa talousjärjestelmää. Pikemminkin tulisi omaksua ja vahvistaa tapoja jakaa esimerkiksi hoivaa paikallisesti ja yhteisöllisesti. (3, 4.) Myös tehokkuuden kielestä ja varauksettomasta arvostuksesta tulisi luopua koskien erityisesti uusintavaa työtä, joka luonteeltaan on huonosti tehostettavissa (4).

Talouskasvun tavoittelusta luopuminen edellyttäisi arvojen tasolla myös keskinäisen solidaarisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamista (9, 10). Motivaatio toimia ja työskennellä tulisi löytyä pikemminkin yhteistyöstä kuin kilpailusta (9). Lisäksi luopuminen jyrkästä jaottelusta työ- ja vapaa-aikaan olisi hyödyllistä. Mikäli työ ymmärretään kattamaan myös esimerkiksi hoivaa, kotityötä ja poliittista vaikuttamista, työ vaikuttaa näkyvämmiin tekijänsä elämään, eikä ajatus muusta elämästä irrallisesta työajasta olisi mielekäästä. (2, 11.)

Johtopäätökset

Tarkastelimme tässä katsausartikkelissa, kuinka jatkuvan talouskasvun tavoitteluun kriittisesti suhtautuvassa post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa kuvataan työtä. Analyysimme pohjalta hahmottui kolmenlaisia kuvauksia. Ensinnäkin tutkimuksissa kuvataan sitä, millaisia piirteitä työllä olisi talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa. Näistä piirteistä yhteiskunnallisesti keskeisiä ovat työhön tarvittavien materiaalien resurssien säästeliäs käyttö sekä tehtävän työn sosiaalinen tarpeellisuus. Yksilölle työn piirteistä korostuvat autonomia eli yksilön suuri mahdollisuus päättää työn sisällöstä sekä työn koostuminen palkkatyön lisäksi myös erilaisista hoivan ja poliittisen osallistumisen tehtävistä.

Toiseksi kuvaukset keskittyvät työn merkityksiin talouskasvua tavoittelemattomissa yhteiskunnissa. Työn yhteiskunnallisen merkityksen kuvataan perustuvan sosiaalisesti välttämättömän ja ympäristöllisesti kestävä tuotannon ylläpitämisen lisäksi sosiaalisen koheesion ylläpitämiseen sekä työttömyydestä seuraavien kielteisten vaikutusten estämiseen. Aineistoon valikoituneissa artikkeleissa työtä ei kuvata tulonjaon välineenä, niissä ei pohdita kattavasti työn merkitystä osana tulonjakojärjestelmää, eikä työnteko näydy kuvauksissa yksilölle välttämättömänä tulonlähteenä. Siten ihmisellä olisi talouskasvua tavoittelemattomissa yhteiskunnissa taloudellisesti tarkasteltuna mahdollisuus kieltäytyä työstä, jonka hän kokee huonoksi tai merkityksettömäksi.

Kolmansina kuvauksina korostuvat toimet ja muutokset, joita yhteiskunnassa olisi ansiotyön osalta tehtävä talouskasvun tavoittelusta luopumisen mahdollistamiseksi. Tällaisina muutoksina nostetaan esiin esimerkiksi työajan lyhentäminen sekä työntekijöiden mahdollisuus osallistua työpaikoilla tapahtuvaan päätöksentekoon työpaikkademokratian kautta. Rakenteellisten muutosten lisäksi peräänkuulutetaan arvomuutoksia, kuten hyvinvoinnin nostamista tuottoa tärkeämmäksi tavoitteeksi sekä hoivatyön suurempaa arvostusta. Kokonaisuudessaan post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävä tutkimus luo positiivisen kuvan siitä, että työelämä voi mahdollistaa yksilön hyvinvointia ekologista kestävyyttä kunnioittaen.

Post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävien aiempien tutkimusten luoma kuva työstä on ikään kuin eräänlaista utopiaa eli kuvausta paremmasta maailmasta (vrt. Levitas 2010, 4–5). Tähän katsausartikkeliin valikoituneissa

artikkeleissa luvataan nykytilanteen tilalle ”jotakin parempaa”: työelämä muuttuisi sekä ihmisille että luonnolle paremmaksi. Näistä lupauksista huolimatta on syytä korostaa, että utopiat ovat harvoin sellaisenaan toteutettavissa. Katsausartikkelimme aineistossa ei myöskään juuri käsitellä post-growth- ja degrowth-talouteen liittyviä käytännöllisiä kysymyksiä, kuten esimerkiksi sitä, miten tulonjako toteutetaan tai miten siirtymävaihe toteutuu käytännössä.

Post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa tuodaan esiin nykyisen työelämän kipupisteitä ja pyritään osoittamaan, että niihin voidaan löytää tai ainakin pyrkiä etsimään ratkaisuja. Suoraa kritiikkiä tutkimuksissa esitetään ekologisesti kestävämmän järjestelmän ylläpitämiselle. Epäsuoraa kritiikkiä puolestaan esitetään työelämän laatua, esimerkiksi työajan pituutta ja kiireisyyttä sekä demokratian toteutumattomuutta kohtaan. Esimerkiksi ehdotus lyhyemmästä työpäivästä voidaan ymmärtää kritiikkinä työelämän jatkuvalle tehostamistarpeelle. Työpaikkademokratian ja työntekijöiden järjestäytymisen tärkeyden korostaminen saatetaan nähdä ottavan kantaa pelkoihin työpaikkojen siirtymisestä toisiin maihin globalisaation edetessä tai häviämisestä kokonaan teknologian kehityksen ja automatisaation myötä. Post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa ei kuitenkaan ainoastaan kritisoida työelämän kehityskulkuja, vaan niissä myös käsitellään nykyisenkaltaisen työelämän positiivisia puolia. Työn merkityksellisyys, sen luoma mahdollisuus identiteetin muovaamiseen sekä henkilön itsensä kehittämiseen on tunnistettu. Näiden työelämän piirteiden toivotaan näkyvän myös tulevaisuuden työelämässä.

Post-growth ja degrowth eivät siis tarjoa työstä vapaata yhteiskuntaa. Talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa perinteiseen palkkatyöhön käytettäisiin vähemmän aikaa, joten ihmiset voisivat osallistua aiempaa enemmän muuhun yhteiskunnan ja yhteisöjen kannalta hyödylliseen toimintaan, kuten erilaisiin hoivan ja uusintavan työn tehtäviin sekä poliittiseen päätöksentekoon. Toisaalta tässä ei ole mitään radikaalisti uutta, sillä ei-palkallista hoivatyötä perheissä ja yhteisöissä tehdään laajasti jo nykyisin. Tällaisessa yhteiskunnassa yksilöiltä vaaditaan monenlaisia taitoja ja kiinteää osallistumista yhteiskunnan toimintaan. Elämä, jossa työ on pelkästään väline saavuttaa taloudelliset puitteet, jotka mahdollistavat itsensä toteuttamisen työn ulkopuolella, ei enää näyttäydä samalla tapaa mahdollisena.

Tutkimuskatsaus nostaa esille selkeitä tutkimustarpeita. Ehdotettuja työelämää muuttavia keinoja ja niiden toimivuutta on tutkittu varsin vähän

ilmastonäkökulmasta, ja positiiviset ympäristövaikutukset, kuten päästöjen pieneneminen, jäävät vielä pohdinnoissa pitkälti teoreettiselle tasolle. Lisäksi post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa tulisi keskittyä nykyistä enemmän globaaleihin kysymyksiin. Yhteiskunnat ovat riippuvaisia toisistaan ja niiden toiminta perustuu pitkälti yhteiseen globaaliin talousjärjestelmään ja sen sääntöihin. Yhteiskuntien on vaikea, jollei mahdoton, luopua talouskasvun tavoittelusta yksinään, joten tarvitaan tutkimusta siitä, miten muutostyössä onnistutaan globaalilla tasolla ja mitkä toimijat ovat tällaisen siirtymän tekemisen kannalta ratkaisevassa asemassa. Tulevissa tutkimuksissa – sekä yhteiskunnallisissa keskusteluissa – tulisi pohtia lisäksi sitä, mitä asioita yhteiskunnassa on syytä kontrolloida ylhäältä ja milloin asiat toteutuvat parhaiten, kun ne jätetään yksilön autonomian tai yhteisöjen päätöksenteon piiriin. Elämme nykyisin varsin institutionaalisesti ja rakenteellisesti ylhäältä päin ohjailussa ja kontrolloidussa yhteiskunnassa, jonka hyvinä puolina voidaan toki pitää esimerkiksi oikeusturvan toteutumisen ja tasapuolisen kohtelun mahdollistumista.

Kaiken kaikkiaan tarvitaan tutkimusta ja keskustelua siitä, millaista työelämää kohti haluamme tulevaisuudessa pyrkiä. Kysymyksiä herättää myös se, kuinka ihmiset todella motivoituisivat työnteosta talouskasvua tavoittelemattomassa ja kilpailusta vapaassa yhteiskunnassa. On tärkeää ymmärtää, etteivät työelämän muutokset tapahdu väijäämättömänä kehityskulkuna tai meistä riippumatta. Tämän työtä koskeva post-growth- ja degrowth-tutkimus nostaa osaltaan hyvin esille.

Lähteet

- Aho, Simo. 1988. *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana*. Jyväskylä: Gummerus.
- Banerjee, Subhabrata Bobby, Jermier, John M., Peredo, Ana Maria, Perey, Robert ja Reichel, André. 2021. Theoretical perspectives on organizations and organizing in a post-growth era. *Organization*, 28:3, 337–357. <https://doi.org/10.1177/1350508420973629>

- Cartwright, Susan ja Holmes, Nicola. 2006. The meaning of work: the challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human Resource Management Review*, 16:2, 199–208. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.012>
- Cassiers, Isabelle ja Maréchal, Kevin. 2018. The economy in a post-growth era: What project and what philosophy? Teoksessa Isabelle Cassiers, Kevin Maréchal ja Dominique Méda (toim.), *Post-growth economics and society: exploring the paths of a social and ecological transition*. New York: Routledge, 1–12.
- Eurofound. 2017. In-work poverty in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg. http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1725en.pdf [Luettu 31.3.2023]
- Fink, Arlene. 2005. *Conducting research literature reviews: from the Internet to the paper*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Graeber, David. 2018. *Bullshit jobs*. New York: Simon & Schuster.
- Harding, Nancy. 2013. *On being at work: The social construction of the employee*. New York: Routledge.
- Hassard, Juliet, Teoh, Kevin R.H., Visockaite, Gintare, Dewe, Philip ja Cox, Tom. 2018. The cost of work-related stress to society: a systematic review. *Journal of Occupational Health Psychology*, 23:1, 1–17. <https://doi.org/10.1037/ocp0000069>
- Heponiemi, Tarja, Wahlström, Mikael, Elovainio, Marko, Sinervo, Timo, Aalto, Anna-Mari ja Keskimäki, Ilmo. 2008. *Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys, no. 14/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Jahoda, Marie. 1982. *Employment and unemployment: a social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge.
- Jakonen, Mikko. 2018. Työn muutoksen suuret linjat. Teoksessa Jouko Kajanoja (toim.), *Työllisyyskysymys*. Helsinki: Into Kustannus, 345–384.
- Jakonen, Mikko. 2021. Työelämän prekarisaatio tuo mukanaan lisää työssäkäyvien köyhyyttä. Kalevi Sorsa -säätiö. <https://sorsafoundation.fi/tyoelaman-prekarisaatio-tuo-mukanaan-lisaa-tyossakayvien-koyhytta/> [Luettu 26.4.2023]
- Julkunen, Raija. 2008. *Uuden työn paradoksit: keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.

- Johnsen, Christian, Nelund, Mette, Olaison, Lena ja Meier Sørensen, Bent. 2017. Organizing for the post-growth economy. *Ephemera: theory and politics in organization*, 17:1, 1–21.
- Johnson, Monica Kirkpatrick, Sage, Rayna ja Mortimer, Jeylan. 2012. Work values, early career difficulties, and the U.S. economic recession. *Social Psychology Quarterly*, 75:3, 242–267. <https://doi.org/10.1177/0190272512451754>
- Kaaronen, Roope ja Pulkka, Anna. 2022. Ilmastolakoista ilmastovaaleihin – ympäristökansalaisuuden uudet muodot. Teoksessa Senja Laakso ja Riikka Aro (toim.), *Planeetan kokoinen arki – Askelia kestävämpään politiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 195–214.
- Karvonen, Sakari. 2008. Hyvinvointi työikäisten kokemana. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes, 96–114.
- Kinnunen, Ulla. 2019. Työstressi ja siitä palautuminen – Katsaus alan tutkimuksen kehitykseen. Teoksessa Tuula Heiskanen, Sirpa Syvänen ja Tapio Rissanen (toim.), *Mihin työelämä on menossa?* Tampere: Tampere University Press, 217–244.
- Koistinen, Pertti. 1999. *Työpolitiikan perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Kossek, Ellen Ernst ja Kyung-Hee, Lee. 2017. Work-family conflict and work-life conflict. *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.52>
- Latouche, Serge. 2010. Degrowth. *Journal of cleaner production*, 18:6, 519–522. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.02.003>
- Levitas, Ruth. 2010. *The concept of Utopia*. Oxford: Peter Lang.
- Morse, Nancy C. ja Weiss, Robert S. 1955. The function and meaning of work and the job. *American Sociological Review*, 20:2, 191–198. <https://doi.org/10.2307/2088325>
- Mänttari-van der Kuip, Maija. 2016. Moral distress among social workers – the role of insufficient resources. *International Journal of Social Welfare*, 25:1, 86–97. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12163>
- Pyöriä, Pasi. 2017. *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rauhala, Pirkko-Liisa. 2019. Marie Jahoda modernin sosiaalitutkimuksen uranuurtajana. *Janus*, 27:1, 102–104.
- Rintamäki, Katri. 2016. *Työ arjessa: työn kokemus suomalaisten arkielämässä*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6572-4>

- Salminen, Ari. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf [Luettu 29.10.2021]
- Smith, Thomas S.J., Baranowski, Maurius ja Schmid, Benedikt. 2021. Intentional degrowth and its unintended consequences: Uneven journeys towards post-growth transformations. *Ecological Economics*, 190: 107215. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107215>
- Tammelin, Mia ja Mustosmäki, Armi. 2017. Työn ja perheen yhteensovittaminen. Teoksessa Pasi Pyöriä (toim.), *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 113–129.
- Tilastokeskus. 2021. Työllisyys kasvoi ja työttömyys väheni marraskuussa. https://www.stat.fi/til/tyti/2021/11/tyti_2021_11_2021-12-21_tie_001_fi.html [Luettu 16.12. 2021]
- Wainwright, David ja Calnan, Michael. 2002. *Work stress: the making of a modern epidemic*. Maidenhead: Open University Press.

LIITE I. AINEISTO.

Nro	Tekijä(t), julkaisuvuosi, artikkelin nimi	Lähde	Aihe	Tyyppi
1	Barca, Stefania. 2019. The labor(s) of degrowth.	<i>Capitalism Nature Socialism</i> , 30:2, 207–216. https://doi.org/10.1080/10455752.2017.1373300	Työvoima ja degrowth	Teoreettinen
2	Brandl, Jana ja Zielinska, Irina. 2020. Reviewing the Smart City Vienna framework strategy's potential as an eco-social policy in the context of quality of work and socio-ecological transformation.	<i>Sustainability</i> , 12:3, 859. https://doi.org/10.3390/su12030859	Wienin kaupungin strategian tarkastelu laadukkaana työelämän ja ekososiaalisen siirtymän näkökulmista	Teoreettinen pohdinta ja empiirinen tapaustudkimus
3	Dengler, Corinna ja Lang, Miriam. 2021. Commoning care: feminist degrowth visions for a socio-ecological transformation.	<i>Feminist Economics</i> , 28:1, 1–28. https://doi.org/10.1080/13545701.2021.1942511	Hoivatyö, ekologinen kestävyys ja sukupuoli	Teoreettinen
4	Dengler, Corinna ja Strunk, Birte. 2018. The monetized economy versus care and the environment: degrowth perspectives on reconciling an antagonism.	<i>Feminist Economics</i> , 24:3, 160–183. https://doi.org/10.1080/13545701.2017.1383620	Hoivatyön asema ja järjestäminen	Teoreettinen
5	De Vita, Antonietta ja Bertelli, Lucia. 2018. Education and work in movements for different economies: new envisaged scenarios and grass-roots political practices.	<i>Ricerche di pedagogia e didattica</i> , 13:1, 151–169. https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/7521	Aikuskoulutus osana uuden (degrowth) työn malleja	Empiirinen tapaustudkimus
6	Gunderson, Ryan. 2018. Work time reduction and economic democracy as climate change mitigation strategies: or why the climate needs a renewed labor movement.	<i>Journal of Environmental Studies and Sciences</i> , 9:1, 35–44. https://doi.org/10.1007/s13412-018-0507-4	Työajan lyhentäminen ja työpaikkademokratia	Teoreettinen
7	Hardt, Lukas, Barrett, John, Taylor, Peter G. ja Foxon, Timothy J. 2020. Structural change for a post-growth economy: Investigating the relationship between embodied energy intensity and labour productivity.	<i>Sustainability</i> , 12:3, 962. https://doi.org/10.3390/su12030962	Energiantensiteetin ja työn tuottavuuden yhteys	Empiirinen tutkimus

Nro	Tekijä(t), julkaisuvuosi, artikkelin nimi	Lähde	Aihe	Tyyppi
8	Hardt, Lukas, Barrett, John, Taylor, Peter G. ja Foxon, Timothy J. 2021. What structural change is needed for a post-growth economy: A framework of analysis and empirical evidence.	<i>Ecological Economics</i> , 179, 106845. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106845	Post-growth-talouden toimialojen erittely	Teoreettinen analyysi ja empiirinen tutkimus
9	Lange, Bastian ja Bürkner, Hans-Joachim. 2018. Open workshops as sites of innovative socio-economic practices: approaching urban post-growth by assemblage theory.	<i>Local Environment</i> , 23:7, 680–696. https://doi.org/10.1080/13549839.2017.1418305	Kaupunkiympäristössä syntyneet uudenlaiset työ- ja tuotantotavat	Empiirinen tutkimus
10	Littig, Beate. 2018. Good work? Sustainable work and sustainable development: a critical gender perspective from the Global North.	<i>Globalizations</i> , 15:4, 565–579. https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1454676	Sukupuoli ja kestävä työ	Teoreettinen
11	Mair, Simon, Druckman, Angela ja Jackson, Tim. 2020. A tale of two utopias: Work in a post-growth world.	<i>Ecological Economics</i> , 173, 106653. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106653	Post-growth-työn hahmottaminen vanhojen utopioiden kautta	Teoreettinen analyysi
12	Rai, Shirin M., Brown, Benjamin D. ja Ruwanpura, Kandhana N. 2019. SDG 8: Decent work and economic growth – A gendered analysis.	<i>World development</i> , 113, 368–380. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.09.006	Sukupuoli ja kestävä työ	Teoreettinen analyysi
13	Schor, Juliet B. ja Jorgenson, Andrew K. 2019. Is it too late for growth?	<i>The Review of Radical Political Economics</i> , 51:2, 320–329. https://doi.org/10.1177/0486613419831109	Eriarvoisuus ja työaika	Teoreettinen
14	Stuart, Diana, Gunderson, Ryan ja Petersen, Brian. 2020. Overconsumption as ideology: Implications for addressing global climate change.	<i>Nature and Culture</i> , 15:2, 199–223. https://doi.org/10.3167/nc.2020.150205	Ylikulutuksen yhteys tuotantoon ja työhön	Teoreettinen

Katsausartikkeli

Radikaali reformismi ja kapitalismin kumous: Thomas Pikettyn ja Yanis Varoufakiksen poliittisten ohjelmien vertailua

Jukka Gronow, sosiologian emeritusprofessori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Uppsalan yliopisto

Abstrakti

Talouden viimeaikaiset kriisit ovat virittäneet kiinnostusta radikaalisti erilaisiin, kapitalismia tasa-arvoisempiin taloudellisiin järjestelmiin, jotka mahdollistaisivat kansalaisten tasavertaisemman osallistumisen taloudelliseen päätöksentekoon. Tämä katsausartikkeli tarkastelee kahta kiinnostavaa ja seikkaperäistä muutosohjelmaa, joilla on pitkälti samoja tavoitteita ja paljon yhtäläisyyksiä mutta myös tärkeitä eroja ja jotka ansaitsevat perusteellista tarkastelua ja arviota. Ensimmäisen esittää Thomas Piketty tulon- ja omaisuuden jaon jyrkentymistä sekä sen syitä koskevan tutkimuksensa lopuksi *Capital and Ideology*-teoksessaan (2019/2020), ja toinen löytyy Yanis Varoufakiksen utopistisesta tieteisfiktioromaanista *Another Now* (2020). Kumpikin ottaa etäisyyttä valtiojohtoisesta sosialistisesta suunnitelmataloudesta, jota Neuvostoliiton ”reaalisosialismi” edusti. Kummankin sosialismi perustuu pääoman kasautumisen kahlitsemiseen ja kansalaisten aktiiviseen osallistumiseen taloudellisessa päätöksenteossa paikallisesti sekä laajemmin kansallisen ja kansainvälisen talouden mitassa. Jos Pikettyn voi sanoa edustavan radikaalia reformistista sosialismia, on Varoufakis taas ”pesunkestävä” anarkisti. Katsaus esittelee kummankin radikaalin yhteiskuntapoliittisen ohjelman perusajatukset, vertaa niitä toisiinsa sekä esittää lopuksi niistä muutamia kriittisiä huomioita. Ohjelmien vertaileva arviointi ei tee epäoikeutta kummallekaan, vaikka niiden kirjallisen esitystavan erilaisuus tulee huomioida.

Avainsanat: kapitalismi, sosialismi, anarkismi, taloudellinen demokratia, progressiivinen verotus

<https://doi.org/10.51810/pt.124837>

Kaksi nykykapitalismin kriitikkoa

Talouden viimeaikaiset kriisit ovat virittäneet kiinnostusta radikaalisti erilaisiin taloudellisiin järjestelmiin, jotka olisivat nykyistä globaalia kapitalismia tasa-arvoisempia ja mahdollistaisivat kansalaisten tasavertaisemman osallistumisen taloudelliseen päätöksentekoon. Esittelen ja kommentoin seuraavassa kahta, mielestäni kiinnostavinta ja seikkaperäisintä muutosohjelmaa, joilla on pitkälti samoja tavoitteita ja paljon yhtäläisyyksiä mutta myös tärkeitä eroja ja jotka ansaitsevat perusteellista tarkastelua ja arviota. Ensimmäisen esittää Thomas Piketty *Capital and Ideology* -teoksensa (2019/2020) lopussa, ja toinen taas löytyy Yanis Varoufakis'n teoksesta *Another Now* (2020). Thomas Piketty on taloushistorioitsija, jonka perusteelliset ja ainutlaatuiset tutkimukset varallisuuden ja tulojen jakautumisesta ja historiallisesta kehityksestä sekä kehittyneissä, kapitalistisissa maissa että koko maailman mitassa ovat ansaitusti herättäneet laajaa kiinnostusta ja keskustelua (ks esim. Heiskala 2022; Alaja 2022; Gronow 2022; Melin 2022; Tuomala 2022). Yanis Varoufakis taas on tullut tunnetuksi taloustieteen professorina ja tutkijana mutta on kuulu myös toimestaan Kreikan hallituksen talousministerinä vuonna 2015, jolloin Kreikan ja Euroopan unionin välinen velkakriisi kärjistyi. Hän on Kreikan parlamentin jäsen ja puolueensa puheenjohtaja.

Piketty'n voi sanoa edustavan radikaalia reformistista sosialismia, ja Varoufakis taas on ”pesunkestävä” anarkisti. Päinvastoin kuin Varoufakis Piketty ei lakkauttaisi kapitalismia, vaikka hän rajoittaisikin pääoman kasautumista ja keskittymistä radikaalisti. Kumpikin ottaa etäisyyttä valtiojohtoisesta sosialistisesta suunnitelmataloudesta, jota Neuvostoliiton johtama ”reaalisosialismi” edusti. Kummankin sosialismi perustuu kansalaisten aktiiviseen osallistumiseen taloudellisessa päätöksenteossa sekä paikallisesti ja yritysten puitteissa että laajemmin koko kansallisen ja kansainvälisen talouden mitassa. Piketty'n seikkaperäinen reformiohjelma on johdonmukainen päätös hänen tulonjaon ja varallisuuden jakautumisen kärjistymistä sekä sen taloudellisia ja poliittisia syitä käsittelevään *Capital and Ideology* -teokseensa (2019/2020; ks. myös Piketty 2021/2022), joka taas on jatkoa hänen muutamaa vuotta aikaisemmin ilmestyneelle teokselleen *Pääoma 2000-luvulla* (2013/2016). Piketty esittää ohjelmansa *Capital and Ideology* -teoksen laajassa, viimeisessä luvussa ”Osallistuvan sosialismin lähtökohtia”.

Yanis Varoufakiksen ohjelma taas sisältyy hänen utooppiseen tieteisfiktio-romaaniansa, *Another Now* (2020), joka muistuttaa klassista dialogiromania. Siinä kolme erilaisista poliittisista taustoista tulevaa ystävystä saavat yhteyden modernin tietotekniikan avulla kaksoisolentoihinsa, jotka elävät nykyisyydessä, joka on kehittynyt täysin toisenlaiseksi kuin omamme vuosien 2007–2009 finanssikriisin jälkeen. Paljoakaan mielikuvitusta ei tarvitse voidakseen päätellä, että Varoufakiksen mukaan tällaiseksi meidän maailmamme olisi oikeasti voinut tulla, jos vasemmistolaisilla poliittisilla liikkeillä olisi ollut tahtoa ja voimaa reagoida kapitalismin kriisiin toisella tavalla. Teos on johdonmukaista jatkoa Varoufakiksen aikaisemmille kapitalismikriittisille teoksille. *Talking To My Daughter about Economy or, How Capitalism Works – and How It Fails* (2017/2019) on nimensä mukaisesti populääri kapitalismia käsittelevä esitys, jonka kritiikin kärki suuntautuu erityisesti finanssipääomaan ja lainamarkkinoihin. *The Weak Suffer What They Must* (2016) on taas toisen maailmansodan kansainvälisen rahajärjestelmän historia. Se osoittaa, miten nykyiset finanssikriisit ovat seurausta yleisesti tiedossa olevista toisen maailmansodan jälkeisen rahajärjestelmän ongelmista, joita yhteisvaluutta euro toistaa. Kaunokirjallisesta esitystavastaan huolimatta, tai ehkä juuri siitä johtuen, Varoufakiksen *Another Now* -romaanissaan esittämä kapitalismin kumousohjelma on erinomaisen hyvin perusteltu ja yhtä seikkaperäinen kuin Piketty'n reformiohjelma. Dialogiromaanissa on mahdollista ennakoida ja käydä läpi monia sellaisia epäilyjä ja kriittisiä kommentteja, joita Varoufakiksen ohjelma oletettavasti lukijoissaan herättää.

Esittelen seuraavassa kummankin radikaalin yhteiskuntapoliittisen ohjelman perusajatukset, vertaan niitä toisiinsa sekä esitän lopuksi muutamia kriittisiä huomioita. Ohjelmien vertaileva arviointi ei tee epäoikeutta kummallekaan, vaikka niiden kirjallisen esitystavan erilaisuus onkin syytä pitää mielessä.

Pääoma kuriin veroprogrediolla

Suurten tulojen ja varallisuuden verotus on noussut pitkästä ajasta viimeisen kymmenen vuoden aikana merkittäväksi poliittiseksi teemaksi. Monet Piketty'n talouspoliittisen reformiohjelman keskeiset ehdotukset ovatkin verotuspoliittisia, mikä on ymmärrettävää hänen tulojen ja varallisuuden

jakautumista koskevien tutkimustensa valossa. Kaikkia niitä yhdistää vaatimus nykyistä paljon jyrkemmästä veroprogressiosta niin omaisuuden kuin tulojenkin osalta. Jyrkkä veroprogressio on tehokas keino murtaa nykyisin vallitsevan, Pikettyyn ”proprietarismiksi” kutsuman ideologian valta. Proprietarismi puolustaa absoluuttisesti yksityisomistusta sen kaikissa muodoissaan (Piketty 2020, 971). Kuten Piketty on osoittanut, toisen maailmansodan jälkeen kehittyneiden kapitalististen maiden jyrkkä veroprogressio on 1970-luvulta lähtien alentunut rajusti, mikä selittää paljolti sekä tulojen että omaisuuden jyrkkää kasvua rikkaan ja hyvin pienen kansanosan hyväksi. Eri maissa ja eri aikoina on eroja, mutta yleissuunta on selvä. Suomikaan ei ole tässä suhteessa poikkeus. Marja Riihelän ja Matti Tuomalan (2022, 36) selvityksen mukaan ”vuonna 2018 ylimmän tulokymmenyksen tulo-osuus kaikista veronjälkeisistä tuloista oli Suomessa Pohjoismaiden suurin (26,9 %)”. Kokonaistulojen verotus ei ole Suomessa progressiivinen. Näin on ollut jo neljännesvuosisadan ajan. (Emt., 30.) Varallisuusvero poistettiin osakeyhtiöiltä Suomessa jo 1960-luvulla. Sen jälkeen sitä lievennettiin vähitellen, ja se lakkautettiin kokonaan vuonna 2006. Esko Ahon hallituksen vuonna 1993 käyttöön ottama eriytetty tuloverojärjestelmä on eniten tuloeroja kasvattanut yksittäinen veropoliittinen toimenpide (ks. myös Tuomala 2019, jossa on laaja tuloeroja tasoittava veropoliittinen ohjelma).

Piketty pohtii seikkaperäisesti eri verolähteiden ja -muotojen etuja ja haittoja sekä myös niiden poliittista hyväksyttävyyttä, vaikka hänen tätä koskevat tarkastelut eivät olekaan kovin perusteellisia. Hän toteaa muun muassa melko yksioikoisesti, että omaisuuden kovempi verottaminen on hyvin suosittua (Piketty 2019/2020, 978). Arvonlisäverolla (entinen liikevaihtovero) on Pikettyyn mielestä oikeutus vain haittaverona (”hiiliverona”). Sehän ei korjaa tuloeroja vääristymiä, pikemminkin päinvastoin. Sekä progressiivinen varallisuus- että perintöverot ovat olennaisia Pikettyyn arsenalissa. Varallisuuserojen perinnöllisyyden korjaamisen kannalta perintöveron voisi ajatella olevan luonnollinen kohde varallisuuserojen tasaamiselle. Se ei kuitenkaan kohdistuisi äskettäin hankittuun ”uusrikkaiden” varallisuuteen, ja siitä pääsisivät hyötymään vasta tulevat sukupolvet omaisuuden haltijoiden oletettavan pitkäikäisyyden vuoksi (emt., 976). Varallisuus- ja tuloverot ovatkin siksi suositeltavampia. Suurimpien tulojen veroprosentin tulisi olla 60–70 % niistä tuloista, jotka ovat yli kymmenen kertaa keskimääräisiä suurempia, ja 80–90 % yli sata

kertaa keskimääräistä suuremmista tuloista. Nämä eivät Pikettyyn mukaan olisi ennen kuulumattomia prosenttiosuuksia vaan vastaisivat niitä, jotka olivat voimassa monissa maissa ainakin ajoittain 1900-luvulla, kuten Yhdysvalloissa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa vuosien 1930–1980 välillä, jolloin tulonjako näissä maissa oli paljon nykyistä tasaisempi (emt., 984).

Varallisuusveron progressiosta Piketty esittää tarkemman laskelman, joka perustuu Ranskan tilanteeseen. Kuten Piketty korostaa, laskelmat ovat esimerkinomaisia, ja tarkemmista veroasteista päättäminen edellyttää sekä kunkin maan varallisuuden jakautumista koskevien tilastojen tuntemista että, ennen kaikkea, poliittista harkintaa. Piketty esimerkin mukaan veroaste voisi olla vain 0,1 % varallisuudesta, joka on alle kansallisen keskitason. Keskimääräisen varallisuuden hän määrittää 200 000 euroon. Verotusaste nousisi asteittain 1 %:iin kaksi kertaa keskimääräistä varallisuutta suuremmissa varallisuusluokissa, edelleen 10 %:iin sata kertaa kansallisen keskitason ylittävstä varallisuudesta, 60 %:iin tuhat kertaa kansallisen keskiarvon ylittävstä ja 90 %:iin varallisuuseristä, jotka ovat 10 000 kertaa kansallisen keskitason yläpuolella (eli 2 miljardia euroa) (Piketty 2019/2020, 987). Verrattuna useissa maissa nykyisin noudatettuun varallisuuden tasaveroon tämä alentaisi merkittävästi varallisuusveroja suurimmalta osalta kansalaisista ja tekisi siten omaisuuden hankkimisen heille helpommaksi. Sen sijaan miljardöörien 90 %:n veroaste pienentäisi heti heidän varallisuutensa yhteen kymmenyksen nykyisestä. Se vastaisikin paremmin heidän osuuttaan kansallisvarallisuudesta sellaisena kuin se oli vuosien 1950–1980 välillä. (Emt., 987). Piketty korostaa, että hänen laskelmansa ovat esimerkinomaisia eikä niitä ole tarkoitettu valmiiksi verotaulukoiksi. Verojen jyrkkää progressiivisuutta ei tarvitsisi toteuttaa kerralla vaan asteittain. 10–20 %:n vuotuinen korotus tuottaisi saman tuloksen muutamassa vuodessa.

Pikettyyn ohjelma ei rajoitu vain vero- ja tulonjakopolitiikkaan vaan tähtää kaikkien kansalaisten taloudellisen riippumattomuuden ja poliittisten vaikutusmahdollisuuksien kasvattamiseen. Vuotuisista varallisuus- ja perintöveroista saatavat tulot käytettäisiin rahoittamaan jokaiselle kansalaiselle automaattisesti lankeavaa peruspääomaa (*endowment*). Verotuotto varallisuus- ja perintöverosta, joka olisi 5 %:n suuruusluokkaa kansantulosta, riittäisi rahoittamaan tällaisen peruspääoman, jonka suuruus olisi noin 60 % keskimääräisestä varallisuudesta. Tämän jokainen saisi täyttäessään 25 vuotta ja voisi käyttää

haluamallaan tavalla. (Piketty 2019/2020, 983–984.) Pikettyn ohjelman perustulo, joka olisi noin 60 % kansalaisten verotuksen jälkeisestä keskitulosta ja siten selvästi suurempi kuin esimerkiksi Suomen perustulokokeilussa, pieneni henkilön muiden tulojen mukaan. Tulovero, jonka kokonaistuotto olisi noin 45 % kansantulosta, riittäisi rahoittamaan kaikki julkiset menot, mukaan lukien perustulon ja sosiaali- ja terveystalot.

Taloudellinen eriarvoisuus ei johdu nykyisessä yhteiskunnassa vain peritystä ja kasautuvasta varallisuudesta vaan myös koulutuserojen mukanaan tuomista tuloeroista. Elämme meritokraattisessa yhteiskunnassa, jonka tuottamaa eriarvoisuutta työmarkkinoilla monet pitävät oikeudenmukaisena, mikäli kaikille taataan samanlaiset lähtökohdat ja mahdollisuudet koulutukseen vanhempien sosiaalisesta ja ekonomisesta asemasta riippumatta. Monesti ilmaista koulutusta ja opintotukia pidetään riittävinä takuina tähän. Piketty menee kuitenkin pidemmälle. Tähän perustuu hänen ehkä kaikkein omaperäisin ehdotuksensa. Kaikilla lapsillahan ei ole taloudellisten ja sosiaalisten lähtökohtien tasaamisen jälkeenkään samanlaisia mahdollisuuksia, kykyjä tai haluja hankkia korkeampaa koulutusta etenkin hyvin palkatuilta aloilta. Tämän ongelman korjaamiseksi Piketty ehdottaa kompensoivaa tukimekanismia, joka on ymmärrettävä sellaisissa maissa, joissa koulutus on lähes ilmaista korkeakouluopinnot mukaan lukien. Jokainen lapsi saisi samansuuruisen koulutusrahan, jonka hän voisi käyttää joko omaan koulutukseensa tai työharjoitteluun. Lapset käyvät kuitenkin koulua hyvin eri pituisia aikoja. Henkilö, joka lopettaisi koulunkäynnin jo 16 tai 18 vuoden iässä (näin tekee noin 40 % jokaisesta ikäluokasta esimerkiksi Ranskassa), olisi Pikettyn esimerkkilaskelman mukaan käyttänyt vain 70 000–100 000 euroa koulutukseensa. Häneltä jäisi tällöin käyttämättä 100 000–150 000 euroa verrattuna ikäluokkansa pisimpään koulutettuun ja parhaiten rahoitettuun kymmenesosaan. Tällä näin säästyneellä koulutus pääomalla hän voisi hankkia lisäkoulutusta koska tahansa myöhemmin elämänsä aikana. Tietyin edellytyksin käyttämättä jäänyttä koulutus pääomaa olisi mahdollista käyttää myös sijoitus pääomana, joka lisättäisiin siihen peruspääomaan, jonka kaikki kansalaiset saavat syntyessään. (Piketty 2019/2020, 1012.)

Kuten tulemme näkemään, Pikettyn kaikille kansalaisille annettava kansalais- ja koulutus pääoma muistuttaa Varoufakiksen ohjelmassaan ehdottamia kansalaisrahastoja, vaikkakin Piketyllä ne voivat toimia perinteisenä sijoitus pääomana pääomamarkkinoiden ehdoin, joita Piketty, päinvastoin kuin

Varoufakis, ei ehdota lakkautettaviksi. Pikettyllä on kuitenkin toinenkin radiikaali ehdotus, jolla on myös yhtymäkohtia Varoufakisin ohjelmaan: pitkälle viety työntekijöiden osallistuminen yritysten hallintaan (”yritysdemokratiaan”) sekä kaikkien omistajien äänimäärän rajoittaminen suurten osakeyhtiöiden yhtiökokouksissa korkeintaan 10 %:iin riippumatta näiden omistamien osakkeiden lukumäärästä. Piketty ei sen sijaan kannata kaikkien osakkaiden omistussuudesta riippumatonta, yhtäläistä äänioikeutta:

Jos henkilö sijoittaa kaikki säästönsä projektiin, johon hänellä on intohimoinen suhde, ei ole mitään väärää siinä, että hänellä on oikeus useampaan ääneen kuin työntekijällä, joka on palkattu vasta edellisenä päivänä ja joka ehkä säästää jotakin omaa projektiaan varten (Piketty 2019/2020, 973).

Tästä Varoufakis on eri mieltä. Hänen maailmassaan uuden työntekijän työllistää kaikista työntekijöistä koostuva tai niitä edustava elin, joka arvioi uuden työntekijän panoksen yrityksen toimintaan. [1]

Pikettyn reformiohjelma on todella laaja eikä se rajoitu vain talouspoliittisiin kysymyksiin, vaikka ne ovatkin hänen systemaattisimman analyysinsä kohteina. Hän pohtii myös erilaisia osallistuvan demokratian muotoja. Näihin kuuluvat muun muassa osallistuva budjetointi, kansanäänestykset sekä tasa-arvoiset voucherit, joilla jokainen voi tukea haluamaansa poliittista liikettä. Erityisen tärkeä olisi kansainvälinen yleiskokous (tai Euroopan yleiskokous), joka päättäisi globaaleista hyödykkeistä. Se koostuisi joko kansallisten parlamenttien jäsenistä tai edustajista, jotka on valittu nimenomaan tähän tehtävään, tai molemmista. Kansallisten parlamenttien jäseniä olisi hyvä sitoa suoraan yleiseurooppalaiseen päätöksentekoon, jotta nämä eivät voisi syyttää epäsuositusta politiikasta yleiseurooppalaisia päättäjiä ja elimiä. Toisaalta kuten Piketty (2020, 1026) toteaa: ”selvästi on monia tapoja organisoida kansainvälinen yleiskokous – –.” Vaikkei poliittisten organisaatioiden tarkastelu olekaan Pikettyn ominta alaa, sisältää *Capital and Ideology* -teos monia kiinnostavia ajatuksia sekä uudenlaisista päätöksentekokeleistä että vanhojen uudistamisesta. Hänen ohjelmansa on tällaisenaikin poikkeuksellisen laaja, seikkaperäinen ja hyvin perusteltu – varsinkin yhden miehen tekemäksi.

Kansalaiset kansantalouden omistajina ja kapitalismin kumous

Varoufakis luonnehtii nykyistä kapitalismia seuraavasti:

– – osakkeenomistus ja teknologia yhdessä loivat osakkeenomistajien megapankkeja, jotka olivat halukkaita lainaamaan uusille megayrityksille synnyttäen uudenlaista megalainaa. Megapankit rahoittivat yritysten yhteensulautumisia ja haltuunottoja, jotka synnyttivät teollisia kartelleja, jotka ovat paljon suurempia kuin alkuperäiset verkostoituneet megayritykset. Tuloksena oli Neuvostoliiton kaltainen, vaikkakin yksityisesti omistettu, suunniteltu järjestelmä, joka kattoi koko maapallon. Tämä antoi teollisuuden kapteeneille ja finanssimestareille mahdollisuuden tehdä tulevaisuudesta itsensä näköisen ja itseään varten. (Varoufakis 2020, 97–98; käännös kirjoittajan.)

Varoufakiksen luonnehdinta muistuttaa Rudolf Hilferdingin (1915/1973) organisoitua kapitalismia ja sitä hallitsevaa yleiskartellia, jonka Hilferding ennakoi tulevaksi jo ensimmäisen maailmansodan vuosina. Pikettykin tutkimukset tuovat helposti mieleen organisoidun kapitalismin. Ilmenehän yleiskartellin ja työtätekevien välinen ristiriita Hilferdingin organisoidussa kapitalismissa nimenomaan pääomanomistajien ja palkkatyöläisten tulonjaon kärjistymisenä, joka ei voi jäädä keneltäkään huomaamatta. Varoufakiksen kapitalismikritiikki kohdistuu pääomanomistajien, osakkeenomistajien ja finanssikapitalistien oikeuteen ostaa itsensä osalliseksi tuleviin voittovirtoihin, mikä ”vahvistaa vastustamatonta Teknosktruktuuria ja häivyttää sen pidäkkeet” (Varoufakis 2020, 105). Teknostruktuurin käsitteen Varoufakis lainaa John Kenneth Galbraithin teoksesta *The New Industrial State* (1971), mutta hän antaa sille kuitenkin oman tulkintansa, joka muistuttaa paremminkin Hilferdingin (1910/1981) finanssikapitalistien kuin Galbraithin managerien ja teknokraattien kasvavaa valtaa (ks. Varoufakis 2020, 79, 98). Varoufakiksen kritiikin erityisenä kohteena on teknofeodalismi, maailmanlaajuiset digitaalisen talouden suuryritykset, jotka myyvät markkinointitarkoituksiin asiakailtaan korvauksetta keräämiä ja jatkuvasti päivittyviä käyttäjätietoja.

Varoufakiksen ohjelma eroaa Pikettyä esittämästä radikaalisti jo siinä, että Varoufakiksen ”toisessa nykyisyydessä” ei ole oikeastaan lainkaan veroja.

Sen sijaan yritysten tuotosta menee määräosa käytettäväksi kansalaisille sekä suorina tulonsiirtoina että tarpeellisen infrastruktuurin ylläpitämiseen. Se, ettei tätä yrityksiltä kerättävää tasaprosenttista maksua kutsuta veroksi, voi vaikuttaa hiusten halkomiselta, mutta kuten Varoufakis korostaa, se otetaan suoraan yritysten tuotosta eikä siten näy lainkaan yksityisten henkilöiden ”kirjanpidossa” menoerinä päinvastoin kuin nykyinen tulo- ja omaisuusvero. Tällöin ei synny niin helposti kateutta ja katkeruutta siitä, että jotkut toiset elävät ikään kuin minun kustannuksellani, minun maksamillani veroilla. Tämä ei suinkaan ole ainoa, vaikkakin tärkeä, ero näiden kahden toisenlaisen nykyisyyden – tai paremminkin tulevaisuuden – välillä. Anarkismin parhaiden perinteiden mukaisesti Varoufakiksen uudessa yhteiskunnassa työntekijät omistavat yhdessä yrityksensä eikä varsinaisia pääoman- ja osakkeenomistajia tai pääoma - ja osakemarkkinoita ole. Ensimmäistä kertaa kapitalismin aikana yhteiskunnan politiikka ja talous on integroitu yhteen (Varoufakis 2020, 80). Tämän edellytyksenä on, että yritykset ovat suhteellisen pieniä, korkeintaan muutaman sadan työntekijän suuruisia.

Varoufakiksen toisenlaisessa nykyisyydessä jokaisen yrityksen vuotuiset tulot jaetaan viiteen osaan. 5 % tuotosta menee valtiolle. Loput 95 % jaetaan neljään osaan: yksi osa kattaa yrityksen kiinteät kustannukset ja käyttömenot (talot ja laitteet, lisenssit, vuokrat ja korot), yksi osa menee tutkimus- ja kehitystoimintaan, yhdestä osuudesta maksetaan henkilöstön palkat ja yksi osuus käytetään työntekijöiden bonuksiin. (Varoufakis 2020, 43.) Kokonaistuoton jaosta päättää jokaisen yrityksen henkilökunta yksi henkilö, yksi ääni -periaatteella. Jokainen työntekijä voi lisäksi vapaasti ehdottaa muutoksia jakosuhteisiin, kunhan tekee sen viimeistään kuukautta ennen kuin työntekijät äänestävät asiasta vuoden lopulla niin, että kaikki ehtivät tutustua kunnolla ehdotukseen. Mikäli ehdotuksia on useita, jokainen yrityksen työntekijä asettaa ne mieleiseensä paremmuusjärjestykseen, ja eniten pisteitä saanut ehdotus voittaa. Kysymys henkilökunnalle maksettavista bonuksista on luonnollisesti erityisen herkkä ja altis väärinkäytöksille. Varoufakis onkin keksinyt nerokkaan tavan bonuksista äänestämiseksi, joka on tuttu Eurovision laulukilpailuista. Jokainen työntekijä saa ennen uutta vuotta sata pistettä, jotka hän voi jakaa kollegoidensa kesken haluamallaan tavalla. Jokainen saa tällä tavoin tietyn prosenttiosuuden kaikista jaetuista pisteistä, mikä määrää hänen osuutensa bonuksista. Jotta työntekijöiden keskinäiset lehmänkaupat eivät olisi mahdollisia, kaikkien

nähtävissä olevalta valotaululta näkee ”reaaliajassa”, miten pisteet ”liikkuvat” kollegoiden välillä. Henkilöiden välisten nuolten paksuus on suhteessa annettuihin pisteisiin. (Emt., 45.)

Varoufakiksen toisenlaisessa yhteiskunnassa jokaisen kansalaisen oikeus samansuuruiseen osinkoon kansantalouden kokonaistuotosta perustuu siihen, että he kaikki tosiasiallisesti osallistuvat ja ovat osallistuneet sen tuottamiseen, vaikkeivat olisikaan tehneet mitään varsinaiseksi palkkatyöksi kutsuttavaa. Koska on mahdotonta tietää, miten paljon kukin yritys on ”velkaa” yhteiskunnalle kaikkien yhteisesti tekemästä työstä, johon kuuluu yhtä lailla lasten kasvatusta, vanhusten hoitoa kuin vaikkapa tarvittavan infrastruktuurin ylläpitäminen, paras tapa on palkita kaikkia samalla tavoin. Tämä kansalaisosinko maksetaan jokaiselle kansalaiselle perustettavaan kahteen rahastoon, PreCap-akkumulaatio-rahastoon ja PreCap Legacy-rahastoon. Jokaiselle syntyessä perustettavaan PreCap Legacy-rahastoon keskuspankki maksaa ”merkittävän” rahasumman, jonka saa käyttöönsä täysi-ikäiseksi tultuaan (Varoufakis 2020, 53). PreCap-akkumulaatio-rahastoon taas keskuspankki maksaa joka kuu tietyn summan, joka rahoitetaan kaikkia yrityksiä koskevasta 5 %:n verosta. Ihmiset voivat tuoda mukanaan uuteen yritykseen töihin tullessaan tämän peruspääomansa, mikä takaa yrityksille mahdollisuuden hyödyntää ihmisten PreCap-rahastoja sijoituksiinsa. Jokainen voi niin halutessaan myös perustaa oman yrityksensä. Kun työntekijä jättää yrityksen tai vaihtaa työpaikkaa, hän vie mukanaan oman PreCapinsa.

Yrityksen työntekijät eivät kuitenkaan saa päättää kaikista yrityksen asioista. Yrityksissä toimivien työntekijäneuvostojen ohella, joissa kullakin on siis yksi ääni, toimii kansalaisten paneeleita tai neuvostoja, joiden jäsenet valitaan satunnaisotannalla määräajaksi. Nämä jakavat yrityksille yhteiskuntakelpoisuuspisteitä standardoidun arvosteluasteikon mukaisesti. Pisteet riippuvat sekä yrityksen tuotteiden hyödyllisyydestä että niiden ympäristöystävällisyydestä. Yritys, joka ei saa riittävän hyvää arvosanaa kansalaispaneelilta, voidaan jopa lakkauttaa. Lievemässä tapauksessa sitä vaaditaan parantamaan toimintatapaansa yhteiskunnalle hyödyllisempään suuntaan. (Varoufakis 2020, 61–62.) Pisteiden antaminen tuotannon laadusta kvantifioi ja tyypistää laadullisia eroja, mikä ei ole siten Varoufakiksen mielestä ideaalista. On kuitenkin vaikea keksiä parempaa tapaa kuin jonkinlainen äänestämällä toteutuva pisteytys silloin, kun

on kyse suurten ihmisjoukkojen osallistumisesta työnjaollisesti kehittyneen ja moniaineksisen taloudellisen toiminnan arvottamiseen.

Varoufakiksen toisessa nykyisyydessä kaikki raha on digitaalista ja sitä hallitsee keskuspankki. Tämän lisäksi on mahdollista luoda paikallisia rahoja jonkin yhteisön tarpeisiin. Keskuspankki on universaali kirjanpitäjä, joka pitää koko ajan kirjaa kunkin kansalaisen ja yrityksen tileistä ja keskinäisistä taloudellisista suhteista. Kaikki muutokset kansalaisten rahastojen koossa tai heidän yritykseensä sijoittamassa pääomassa kirjautuvat välittömästi keskuspankin tileihin. Sen ylläpitämä digitaalinen maksujärjestelmä on käyttäjilleen ilmainen. Liikepankkien ja investointipankkien lakkauttaminen ei kuitenkaan johda keskuspankin täydelliseen monopoliin luottomarkkinoilla. Varoufakis sallii myös säästö- tai osuuspankkien toiminnan. Nämä keräävät yhteen yksityishenkilöiden rahastosäästöjä ja lainaavat niitä sellaisille yrityksille, joita ne pitävät tehokkaimpina ja vähiten riskialttiina, keräten pieniä palkkioita molemmilta osapuolilta. Näissä pankeissa ei ole osakkeenomistajia, eivätkä ne jaa voittoja. Ne eivät voi kasvattaa lainapääomaa niihin tallennettuja säästöjä suuremmaksi. Ne lainaavat siten vain rahoja, jotka ovat oikeasti jo olemassa. Ne eivät luo lainarahaa tyhjästä ja pyri näin realisoimaan ennalta tulevia tuottoja niin kuin nykyiset liike- ja investointipankit tekevät. Tällä tavoin estetään nykyisenkaltaisten liikepankkien luoma raha ja sen myötä vältetään myös paisuvat finanssimarkkinat, joita Varoufakis pitää erityisen haitallisina nykykapitalismissa.

Varoufakiksen laaja antikapitalistinen ohjelma sisältää myös mekanismeja, joilla voidaan vaikuttaa maailmankaupan tasapainoon, eri maiden kauppataseen yli- ja alijäämiin. Siihen kuuluu myös kansainvälinen rahoitusprojekti, International Monetary Project IMP, jonka tehtävänä on tasapainottaa maailmantaloutta sijoittamalla suoraan alikehittyneille maapallon alueille – ilman, että nämä joutuvat ottamaan velkaa ja sitoutumaan valtion menoleikkauksiin ja velkakuriin, kuten nykyinen Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) edellyttää. Rahat tähän uuteen rahoitusprojektiin kerätään tavaroiden nettoviejiltä, joiden takia kansainvälinen kauppa on epätasapainossa. IMP rahoittaa myös kehittyvien alueiden siirtymistä hiilineutraaliin energiaan, vihreään liikenteeseen, orgaaniseen maanviljelyyn ja kunnolliseen kansanterveys- ja koulutusjärjestelmään. (Varoufakis 2020, 135.) Varoufakiksen IMP:n esikuvana on varmaankin John Maynard Keynesin toisen maailmansodan loppuvaiheiden

kansainvälistä rahajärjestelmää koskevissa neuvotteluissa ehdottama rahasto, jota Varoufakis tarkastelee teoksessaan *And the Weak Suffer What They Must* (2016). Sen tehtävänä olisi nimittäin ollut, toteutuneesta IMF:stä poiketen, rahoittaa tuottavuudeltaan heikompia kansantalouksia, tasapainottaa kansainvälisen kaupan epätasapainoja ja torjua niistä johtuvaa valuuttojen devalvointitarvetta ja sen seuralaista, valuuttakeinottelua. Yhdysvallat tyrmäsi tuolloin Keynesin ehdotuksen kategorisesti.

Piketty ja Varoufakiksen keinot ja päämäärät

Talouspoliittisista keskusteluista tuttu argumentti pääomien ja voittojen verotuksen kiristämistä vastaan on, että jyrkkä progressiivinen verotus lamauttaa kapitalistisen sijoitustoiminnan ja talouden kasvun sekä heikentää työllisyyttä. Piketty vastaa-argumentti on historiallinen: kapitalismin lähihistoriassa on ollut kausia, jolloin sekä taloudellinen kasvu että pääoman verotus ovat olleet huomattavasti korkeampia kuin nykyisin. Tutkimuksista ei löydy näyttöä sille, että rikkaiden verotuksen keventäminen kasvattaisi taloutta ja työllisyyttä (ks. esim. Hope ym. 2022). Pääomien vapaan liikkuvuuden ja pääomamarkkinoiden globaalin luonteen takia pääoman verotuksen rajua kiristämistä on eittämättä vaikea toteuttaa vain yhdessä maassa. Piketty on hyvin tietoinen tästä ongelmasta ja pitääkin tärkeänä kansainvälisen verokilpailun torjuntaa korostaen kansainvälisiä verosopimuksia, joiden edellytyksenä on kansainvälisten pääomaliikkeiden tehokas seuranta, jota nykyisin ei ole olemassa. Kuten hän toteaa: ”Nykyinen kilpajuoksu kohti pohjaa voisi johtaa siihen, että yritykset eivät maksa enää lainkaan veroa, ja on epäilemättä suurin riski, joka uhkaa nykyisin globaalia rahoitusjärjestelmää. Viime kädessä, mikäli mitään ei tehdä sen pysäyttämiseksi, koko progressiivinen tuloverotus on vaarassa.” (Piketty 2019/2020, 1033.) [2]

Toinen taloudellisesti tasa-arvoisen yhteiskunnan mahdollisuutta epäilevä väite on, että tulojen liiallinen tasapäistäminen tai toimeentulon muuttaminen riippumattomaksi palkkatyöstä tekee ihmisistä laiskoja. Piketty ei poista ansiotulojen eroja verotuksella vaan ainoastaan lieventää niitä, kylläkin melko radikaalisti. Varoufakiksenkin toisenlaisessa nykyisyydessä toiset yritykset

menestyvät toisia paremmin ja voivat siksi maksaa suurempia palkkoja ja bonuksia työntekijöilleen näiden yhteisen päätöksen mukaan.

Kolmas usein esitetty vastaväite koskee kansalaisten ja työntekijöiden intoa ja kykyä osallistua jatkuvasti päätöksentekoon. Piketty ei tätä juuri pohdi, eivätkä hänen reforminsa tässä suhteessa mullistaisikaan taloudellista päätöksentekoa perin pohjin, vaikka hänkin kannustaa ihmisiä osallistumaan yritysdemokratialla, kansalaisvouchereilla ja osallistuvalla budjetoinnilla. Varoufakiksen kansalaiset joutuvat sen sijaan varsin vaativaan, aktiivisen päätöksentekijän rooliin sekä omissa yrityksissään että erilaisten kansalaispaneelien jäseninä. Tätä ”pätöksentekotaakkaa” lieventää kuitenkin olennaisesti se, että suurten neuvostojen jäsenyys on kiertävää ja se arvotaan ajoittain. Yritystasolla taas voidaan olettaa, että silloin kun päätetään jokaista työntekijää koskevista palkoista ja bonuksista tai yrityksen kehitys- ja investointisuunnitelmista, joilla on välitöntä vaikutusta jokaisen työntekijän asemaan ja tulevaisuuteen, kansalaisten kiinnostus ja aktiivisuus pysyy yllä. Eikä nykyinen harvainvalta ole ainakaan tätä parempi vaihtoehto.

Piketty ei lakkauta pääomamarkkinoita, osakemarkkinoita ja liikepankkeja vaan verottaa niiden tulosta ankarammin leikaten suuria pääomia. Periaatteessa progressiivinen varallisuuden verotus, suurten osakkeenomistajien äänioikeuden rajoituksen kanssa, leikkaa automaattisesti suurten pääomanomistajien siivet ja tekee ratkaisevasti yhteiskunnasta taloudellisesti tasa-arvoisemman. Olennainen kysymys on lopulta, onko tämä mahdollista ainakaan siinä määrin kuin Piketty ehdottaa ilman, että puututaan suoraan pääomien kasautumiseen ja voitontavoitteluun perustuvaan kapitalistisen talousjärjestelmän perusteisiin, osake- ja rahamarkkinoihin, liike- ja investointipankeihin ja pääoma-palkkatyösuhteeseen.

Varoufakiksen ohjelma menee Pikettyä pidemmälle lakkauttamalla kapitalismin muttei tavaramarkkinoita. Varoufakis (2020, 154) jopa toteaa, että markkinoiden elpyminen edellyttää kapitalismin kumoamista. Aitojen liberaalien pitäisikin sen takia olla erityisen innoissaan hänen ohjelmastaan. Vaatiihan se aidosti vapaan, sekä valtiosta että suuryrityksistä riippumattoman, markkinatalouden luomista. Toisessa nykyisyydessähän ei ole tulo- eikä liikevaihtoveroa: jokainen voi vapaasti valita työpaikkansa ja ottaa oman henkilökohtaisen pääomansa mukanaan. Toinen nykyisyys rajoittaa suurten yhtiöiden markkina-asemaa ja takaa kaikille vapauden köyhyydestä mutta myös

holhoavasta hyvinvointivaltiosta, joka edellyttää sosiaalietuuksien saajien luopuvan arvokkuudestaan sosiaalitoimiston ovella. Toisenlaisessa nykyisyydessä on maksuton ja tehokas maksujärjestelmä, joka ei salli harvojen painavan rahaa muiden kustannuksella, sekä pysyvä huutokauppa liiketoimintaan sopivasta maasta sosiaalisen asuntotuotannon hyväksi. Sen kansainvälinen rahajärjestelmä tasapainottaa lisäksi rajat ylittävän kaupan ja rahan virrat. Siirtolaisekin toivotetaan tervetulleiksi auttamalla paikallisyhteisöjä sopeuttamaan tulokkaat (emt., 153).

Onko Varoufakis keksinyt viisasten kiven, jolla työläisten ja pientuottajien yhteenliittymät voivat hallita suurimittaista, globaalia rahan välittämää tavaravaihtoa ilman työläisten riistoa ja muita pääoman jatkuvaan akkumulatioon perustuvan kapitalistisen tuotantotavan kielteisiä piirteitä? Mikäli tämä onnistuisi, se olisi Pierre-Joseph Proudhonin ja muiden anarkistiklassikkojen unelmien täyttymys, joka kaiken lisäksi toimisi modernissa teollisessa tai jälkiteollisessa yhteiskunnassa eikä vain jossakin vanhassa talonpoikien ja pientuottajien yhteisössä.

Varoufakiksen toisessa nykyisyydessäkin työn tuotteet ovat tavaroita, joilla on vaihtoarvo ja markkinahinnat. Niitä ostetaan ja myydään rahasta. Voitoista ja sijoituksista päättäminen on tasa-arvoisista omistajista koostuvan kollektiivin käsissä ja laajemman kaikkia kansalaisia edustavan paneelin kontrollissa, mutta Varoufakiksenkin yritykset pyrkivät tekemään voittoa ja kerryttämään pääomiaan. Ne voivat myös mennä konkurssiin. Ihmisillä on rahastopääomia eri määriä, vaikkakaan ne, eivätkä etenkin niiden väliset erot, ole suuria. Eivätkä ne liioin oikeuta muita suurempaan taloudelliseen valtaan. Tuotantovälineiden yksityisomistusta ei ole. Työläiset omistavat kollektiivisesti yrityksensä ja päättävät niistä yhdessä. Varoufakis ei kieltäisi lainapääoman korkoa, vaikka säätelisikin sitä ja rajoittaisi lainapääoman käyttöä.

Proudhonille juuri lainarahasta maksettava korko edusti suorinta riiston muotoa tai varkautta. Näyttäähän lainapääomalle maksettava korko sikiävän tyhjistä tuotantoprosessissa tuotetusta lisäarvosta riippumatta (ks. Marx 1894/2015, 344–345). Karl Marx (1867/1957, 544, alav. 24) irvaili aikanaan Proudhonin kekseliäisyydelle, kun tämä ajatteli voivansa lakkauttaa kapitalistisen omaisuusmuodon asettamalla sitä vastaan tavarantuotannon ikuiset omistuslait. Marxin ja muiden marxistien anarkismikritiikin mukaan pientuottajien ei-kapitalistinen tavarantuotanto on mahdotonta eikä voi ainakaan olla pysyvää

ja laajamittaista. Varoufakiksen uusi anarkistinen yhteiskunta jättää ratkaisematta ongelman, joka on oikeastaan sama, mistä Marx Proudhonia irvaili. Varoufakis (2020, 218–219) on tästä ongelmasta hyvin tietoinen todetessaan, miten hänen talousjärjestelmänsä ”nojautuu vaihtoarvoon, ja tekee siksi mahdottomaksi aidon vallankumouksen, joka johtaisi markkinoiden lopulliseen kumoamiseen”. Säilyttäessään rahan välittämän tavaranvaihdon ja markkinoilla muodostuvat markkinahinnat hänen radikaali muutosohjelmansa ei lakkauta yhteiskunnallisten suhteiden fetissiluonnetta, tavarantuottajien ja -vaihtajien välisten yhteiskunnallisten suhteiden esineellistymistä. Mikäli tavaramarkkinoiden esineellistyminen Varoufakiksen käsityksen mukaan tarkoittaa Marxin tavoin sitä, että ihmisten välinen kanssakäyminen on yksilöiden tietoisien hallinnan ulottumattomissa, tämä on kieltämättä vakava este ihmiskunnan todelliselle emansipaatiolle muutoin hänen hahmottamassaan lähes täydelliseltä vaikuttavassa toisenlaisessa nykyisyydessä. On sitten toinen kysymys, onko yhteiskuntaa lainkaan ajateltavissa ilman ylyksilöllisiä, objektiivituneita ja esineellistyneitä sosiaalisia muodostumia. Kuten Varoufakis myös tietää, tiedossamme ei valitettavasti ole markkinoiden lisäksi muita toimivia tapoja allokoita talouden resursseja pitkälti eriytyneen massatuotannon oloissa kansalaisten preferenssien mukaisesti. Keskitetty suunnitelmataloushan ei tästä yrityksistään huolimatta koskaan kunnolla suoriutunut (ks. esim. Sutela 1991).

Mutta mistä löytyisivät muutoksen toimeenpanijat?

Kuten Mike Savage (2021) toteaa, Piketty teokset edustavat sosiaalista insinööritiedettä. Häneltä puuttuu lähes kokonaan tarkastelu sellaisista sosiaalisista liikkeistä, jotka voisivat ottaa hänen muutosohjelmansa asiakseen. Piketty voi vain toivoa, että jotkut poliittiset päätöksentekijät ymmärtäisivät hänen ehdotustensa järkevyyden ja ryhtyisivät toteuttamaan niitä. Samaa voi toki sanoa Varoufakiksenkin vallankumousohjelmasta, vaikka hän esittääkin joukon kekseliäitä toimia, joilla nykykapitalismi voitaisiin kumota tai joilla pystyttäisiin ainakin vakavasti haastamaan pääoman valtaa. Tätä kapitalismin kumousta ei toteuta mikään järjestäytynyt poliittinen liike tai organisaatio. Varoufakis panee nimittäin toivonsa yhteiskunnan kriiseihin ja omaan voimattomuuteensa turhautuneiden kansalaisten spontaaniin joukkotoimintaan, joka käyttää

taitavasti hyväkseen globaalin kapitalismin haavoittuvuutta. Kun yleislakko on ollut anarkistien perinteinen ase, Varoufakis tarjoaa uudenaikaisia ja kekseliäitä keinoja, kuten yhden päivän totaalisen ostolakon, joka kaataa Amazonin, asuntoluottojen korkojen maksulakon, joka iskee liikepankkeihin ja finanssimaailmaan, sekä eläkemaksujen boikotoimisen sellaisilta eläkeyhtiöiltä, jotka sijoittavat rahojaan yhtiöihin, joiden hiilijalanjälki on suuri tai työntekijöiden kohtelu huono. Tällaiset boikotit teknokapitalismin ytimiin, samoin kuin lukuisten piensijoittajien yhtäaikaiset ”iskut” osakepörssiin, voisivat toki olla tehokkaita ja lamauttaa kansainvälisen kapitalismin. Ongelmana on vain se, miten ja kuka ne organisoisi ja koordinoisi niin, ettei porvarillinen valtio ehtisi pelastaa kapitalistejaan ja lannistaa kumouksellisia. Vladimir Lenin (1905/1978, 72–74; ks. myös Lenin 1901/1977) arvosteli aikoinaan Venäjän anarkisteja epäpoliittisuudesta. He kun eivät katsoneet tarpeelliseksi luoda sellaista poliittista liikettä ja organisaatiota, joka olisi ollut valmis ottamaan haltuunsa valtiovallan ja toteuttamaan sen avulla yhteiskunnallisen kumouksen. Varoufakis näyttää kulkevan tässäkin klassisen anarkismin jalanjäljissä, sekä hyvässä että pahassa, pannessaan toivonsa spontaaniin kansannousuun.

Sekä Pikettyyn että Varoufakiksen radikaalit ohjelmat tähtäävät nykyisen kapitalistisen maailmanjärjestelmän perinpohjaiseen muutokseen tai – Varoufakiksen tapauksessa – sen kumoukseen. Varoufakis ei peittele pääoman vallan kumoamiseen tähtäviä tavoitteitaan. Pikettyyn oikeudenmukaisempaan yhteiskuntaan tähtäävä ohjelma on reformistisempi ja, kuten hän itsekkin korostaa, sitä ei tarvitse toteuttaa kertaheitolla. Esimerkiksi pääoma- ja tuloverotuksen progressiivisuutta voitaisiin hyvin lisätä vähitellen, asteittain, kansalaispalkasta puhumattakaan. Työntekijöiden osallistuminen yritysten hallintaan, jonkinlainen yritysdemokratia, olisi myös mahdollista toteuttaa ainakin lievemmissä muodoissaan puuttumatta ratkaisevasti yksityisen pääoman toimintatapaan. Varoufakiksen ohjelmastakin voi poimia toteuttamiskelpoisia yksityiskohtia ainakin edelleen kehiteltäviksi ja vaikkapa kansainvälisen kaupan ja rahanliikenteen kriisien torjumiseksi.

Toinen kysymys on sitten se, onko ohjelmia mahdollista toteuttaa jossakin yksittäisessä maassa – tai edes maaryhmässä – vai edellyttävätkö ne välttämättä laajaa kansainvälistä yhteistyötä ja lähes maailmanlaajuisia järjestelyjä, jonkinlaista uutta sosialistista tai anarkistista internationaalia. Jo kaikenlaiset reformistiset ja vaatimattomatkin ehdotukset pääoma- ja tuloverojen progression

koventamisestahan saavat tavallisesti vastaansa väitteen siitä, että toteutuessaan ne johtavat pääoman pakoon maasta ja sen myötä taloudellisen toiminnan näivettymiseen, työttömyyteen ja koko kansan kurjistumiseen. Usko tähän, ja sitä seurannut verokilpailu, on monesti estänyt vakavan veropoliittisen pohdinnan. Missä määrin tälle uskolle on perusteita, on siten toinen juttu, ainakin silloin kun kyse on suhteellisen pienistä ja asteittaisista reformeista. Ovathan veroprosentit nykyisinkin eri maissa eri suuruisia. Niin kuin Pikettykin toteaa, verotuksen painopisteen syvemmän muutoksen edellytyksenä on kansainvälisten pääomaliikkeiden tehokas seuranta, valvonta ja tiedonsaannin avoimuus. Tälle on vaikea keksiä muita esteitä kuin pääomanomistajien haluttomuus paljastaa omaisuutensa ja voittonsa sekä niiden alkuperät.

Mitä mieltä olemmekaan Piketty ja Varoufakiksen ohjelmien toteuttamiskelpoisuudesta kaikissa yksityiskohtaisuuksissaan, ne tarjoavat oivan älyllisen sparraajan jokaiselle, joka on valmis kyseenalaistamaan illuusion nykyisen kapitalismin vaihtoehdottomuudesta. Kehotankin jokaista punnitsemaan niitä tarkkaan Varoufakiksen tieteisfiktioromaanin kolmen ystävyksen esimerkkiä seuraten.

Viitteet

1) Usein unohdetaan, että Euroopassa on maita, kuten Saksa ja Ruotsi, joissa työntekijöiden edustajilla on oikeus osallistua yrityksen hallitukseen ja päätöksentekoon – tosin paljon heikoimmin oikeuksin kuin Piketty ja etenkin Varoufakis ehdottavat – tai ainakin saada siitä informaatiota. Nämä yritysdemokratiajärjestelythän syntyivät ja kuuluivat monen vasemmistopuolueen ohjelmaan sinä sodanjälkeisenä aikana, jolloin veropolitiikkakin oli tuloeroja tasaavaa. Ruotsin palkansaajarahastoista käytiin ”verinen” taisto 1990-luvun alussa. Ei ollutkaan mikään ihme, että Ruotsin sodanjälkeisen ajan ensimmäisen porvarihallituksen keskeinen tavoite oli palkansaajarahastojen lakkauttaminen. On aika erikoista, että työntekijöiden päätösvallan lisäämisen vaatiminen suurissa yrityksissä on jäänyt lähes unohduksiin vasemmistonkin poliittisena tavoitteena, vaikka sille on vaikea keksiä muita kuin poliittisia esteitä. Kansalaispalkasta ja kansalaisrahastoista sen sijaan keskustellaan nykyisin jo muissakin piireissä kuin vain radikaalin vasemmiston keskuudessa.

2) Ks. esim. Leo Ahrensin ym. (2022) tutkimusta siitä, miten finanssimarkkinoiden läpinäkyvyys lisää valtioiden talouspoliittista liikkumavaraa.

Lähteet

- Ahrens, Leo, Bothner, Fabio, Hakelberg, Lukas ja Rixen, Thomas. 2022. New room for maneuver? National tax policy under increasing financial transparency. *Socio-Economic Review*, 20:2, 561–581.
<https://doi.org/10.1093/ser/mwaa007>
- Alaja, Antti. 2022. Piketty ja eriarvoisuuden ideologinen luonne. *Tiede & edistys*, 47:1–2, 47–52.
- Galbraith, John Kenneth. 1971. *The new industrial state*. 2. uudistettu painos. Princeton: Princeton University Press.
- Gronow, Jukka. 2022. Tuloerojen kärjistyminen viime vuosikymmeninä. *Tiede & edistys*, 47:1–2, 53–58.
- Heiskala, Risto. 2022. Johdanto: Thomas Pikettyn maailmanhistoria. *Tiede & edistys*, 47:1–2, 42–46.
- Hilferding, Rudolf. 1910/1981. *Finance capitalism. A study of the latest phase of capitalist development*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Hilferding, Rudolf. 1915/1973. *Organisierter Kapitalismus. Referat und Diskussion*. Sozialökonomische Studententexte 10. Haag: Rotdruck.
- Hope, David ja Limberg, Julian. 2022. Economic consequences of major tax cuts for the rich. *Socio-Economic Review*, 20:2, 539–559.
<https://doi.org/10.1093/ser/mwab061>
- Lenin, Vladimir Iljitš. 1901/1977. *Lenin collected works, vol. 5*. Lontoo: Lawrence & Wishart.
- Lenin, Vladimir Iljitš. 1905/1978. *Lenin collected works, vol. 10*. Lontoo: Lawrence & Wishart.
- Marx, Karl. 1894/2015. *Pääoma. Poliittisen taloustieteen kritiikki. 3. osa*. Kääntänyt Antero Tiusanen. Vaasa: TA-tieto.
- Marx, Karl. 1867/1957. *Pääoma. Kansantaloustieteen kritiikki. 1. osa*. Kääntänyt O.V. Louhivuori, Tuure Lehén ja Mauri Ryömä. Petroskoi: Karjalan ASNT:n valtion kustantamo.

- Melin, Harri. 2022. Tasa-arvon lyhyt historia. *Tiede & edistys*, 47:1–2, 72–78.
- Piketty, Thomas. 2013/2016. *Pääoma 2000-luvulla*. Kääntänyt Marja Ollila ja Maarit Tillman-Leino. Helsinki: Into.
- Piketty, Thomas. 2019/2020. *Capital and ideology*. Kääntänyt Arthur Goldhammer. Cambridge, MA: The Belknap Press of the Harvard University Press.
- Piketty, Thomas. 2021/2022. *A brief history of equality*. Kääntänyt Steven Rendall. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Riihelä, Marja ja Tuomala, Matti. 2022. Verotuksen rooli tulo- ja varallisuuserojen taustalla. Teoksessa Anna Rajavuori (toim.), *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Helsinki: Into, 19–50.
- Savage, Mike. 2021. *The return of inequality. Social change and the weight of the past*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sutela, Pekka. 1991. *Economic thought and economic reforms in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuomala, Matti. 2019. *Markkinat, valtio & eriarvoisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomala, Matti. 2022. Piketty hahmottelee 2000-luvun sosiaalidemokratiaa. *Tiede & edistys*, 47:1–2, 59–65.
- Varoufakis, Yanis. 2016. *And the weak suffer what they must? Europe's crisis and America's economic future*. Lontoo: The Bodley Head.
- Varoufakis, Yanis. 2017/2019. *Talking to my daughter about the economy or, how capitalism works – and how it fails*. Kääntänyt Jacob Moe ja Yanis Varoufakis. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Varoufakis, Yanis 2020. *Another now. Dispatches from an alternative present*. Lontoo: The Bodley Head.

Lektio

Valtion suvereeni auktoriteetti ja taloudellinen järjestys: poliittisen teorian käsitteiden historiasta

Tuukka Brunila, valtiotieteiden tohtori, JuRe-hanke, oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Avainsanat: suvereniteetti, valtio, poliittinen teoria, depolitisaatio

<https://doi.org/10.51810/pt.127284>

Poliittinen teoria tutkimusalana perustuu oletukseen, että politiikassa on jotain erityistä muihin sosiaalisiin ilmiöihin nähden. Toisin sanoen poliittinen teoria on kiinnostunut siitä, mikä tekee poliittisia tietyistä sosiaalisista asioista, kuten uskonnollisista, taloudellisista, esteettisistä ja eettisistä suhteista. Ajatus siitä, että politiikka on jotain erityistä, oli vastareaktio perinteiseen marxismiin kuuluvaan ajatussuuntaukseen, jossa politiikka nähtiin alisteisena talouden valtasuhteille. Toisaalta taas pyrkimys määrittää se, mitä on *poliittinen* itsessään, on nykyteoriassa ottanut tuulta alleen varsinkin sen jälkeen, kun uusliberalistinen talousteoriat hyökkäsi julkista sektoria vastaan väittämällä poliittisia ongelmia puhtaasti taloudelliseksi ongelmiksi. Poliittisen teorian strategia näitä uusliberaaleja väittämiä vastaan on ollut hahmottaa, mikä on erityistä politiikalle ja mitä ei voida palauttaa talouteen tai sosiaaliseen yleensä. Poliittisen ja sosiaalisen erottelu toisistaan on kuitenkin vaikea tehtävä, sillä jos poliittinen teoria pyrkii hahmottamaan poliittista hyvin kapeasti ja sosiaalisesta täysin erillään, sosiaalisen maailman poliittisten piirteiden hahmottaminen on käytännössä mahdotonta. Toisaalta taas ne teoriat, jotka määrittelevät poliittisen hyvin laveasti, päätyvät hahmottamaan kaiken poliittisena, jolloin sosiaalisen ja poliittisen erottelusta tulee käytännössä yhdentekevää.

Poliittisen käsitettä tutkivat teoreetikot ovat hakeneet inspiraatiota *poliittisen* käsitteellistämiseen saksalaiselta fasistilta ja kansallissosialistiselta oikeusteoreetikolta, Carl Schmittiltä (1888–1985) (Mouffe 1992; Manara ja Piazza 2018; Fusco ja Zivanaris 2021), joka tunnetaan varsinkin hänen Weimarin tasavallan aikaisista kirjoituksistaan (ks. Suuronen 2021). Schmittin mukaan politiikan keskeisin piirre oli suvereeni auktoriteetti, jolla hän tarkoittaa kykyä tehdä päätöksiä ja ylläpitää sisäpoliittista järjestystä valtakunnan rajojen sisällä (Schmitt 1922/2015; ks. Suuronen 2022). Hänen mukaansa valtio olisi tässä mielessä erityisen poliittinen instituutio, koska vain sillä on alueellisesti sen kaltainen ylin auktoriteetti, jota tarvitaan järjestyksen ja rauhan ylläpitämiseen sen omien alueellisten rajojen sisäpuolella. Tällainen auktoriteetti on suvereeni, sillä sen yläpuolella ei ole enää mitään mahtavampaa päätöksentekijää, vaan sen tekemät päätökset ovat lopullisia ja vastaansanomattomia. Schmittin mielestä tällaisen auktoriteetin on oltava poliittista, sillä sitä ei ole mahdollista perustaa minkään sosiaalisen, kuten talouden, varaan. Vain poliittinen auktoriteetti voi olla suvereenia käyttäessään poliittisesti oikeutettua valtaa (Schmitt 1932/2015).

Schmittin poliittista auktoriteettia käsittelevien tekstien taustalla on Weimarin tasavallan poliittinen epävakaus, joka Schmittin mukaan johtui ”massademokratiasta” (Schmitt 1931/1988). Tällä hän viittasi siihen, kuinka Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen kaikki kansalaiset saivat ääni-oikeuden, minkä johdosta ”ihmismassoilla” oli nyt mahdollisuus vaatia sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa. Vain vahva valtio, Schmitt väitti, pystyisi estämään tällaisia vaatimuksia tuhoamasta poliittista järjestystä: kun kansalaisista tehdään kuuliaisista Weimarin tasavallan perustuslaille, muokataan tästä epämääräisestä massasta ihmisiä poliittisesti yhtenäinen kansa (Schmitt 1932/1995a).

Talouden politisoituminen

Toisin kuin ne poliittisen teorian edustajat, jotka ovat pyrkineet erottamaan Schmittin teorian hänen motiiveistaan, jotta he pystyisivät hyödyntämään sitä oman normatiivisen teorian tueksi (Mouffe 2005; Schupmann 2017), olen väitöskirjassani tarkastellut Schmittin teoriaa juuri edellä mainitussa

massademokraattisessa viitekehyksessä (Brunila 2022a; ks. myös Brunila 2020). Schmittin laajemminkin tunnettu määritelmä *poliittisesta* intensiivisenä erotteluna tai vastakkainasetteluna ystävän ja vihollisen välillä määrittää poliittisen ulossulkevana erotteluna, joka perustaa jaon poliittisen yhteisön ja sen ulkopuolelle jäävän välille (Schmitt 1932/2015). Ajatuksena on, että vaikka valtion sisällä saattaisi olla taloudellisia jännitteitä porvariston ja työväenluokan välillä, ei tämä kuitenkaan vastaa poliittista vastakkainasettelua ystäviin ja vihollisiin. Poliittinen vastakkainasettelu on nimittäin niin äärimmäinen ja intensiivinen, että se tuottaa alueellisen rajan sen suhteen, kuka kuuluu poliittiseen ykseyteen eli ystäviin ja kuka taas kuluu tämän alueen ulkopuolelle suljettaviin eli vihollisiin. Suvereeni valtio on valtuutettu ylläpitämään tätä sisäistä ykseyttä ja varmistamaan, että erottelu ystäviin ja valtion alueen ulkopuolelle kuuluviin vihollisiin tulee ylläpidetyksi.

Väitöskirjassani olen analysoinut, miten Schmittin hahmottelema poliittisen käsite on osa hänen normatiivista käsitystään valtiosta. Tätä varten tarkastelin poliittisen käsitettä Weimarin tasavallan viitekehyksessä. Tasavallan aikana Schmitt piti talouden politisoitumista yhtenä poliittisista ongelmista keskeisimpänä. Schmittin mukaan talous oli vaarallisella tavalla politisoitunut, koska parlamentaariset puolueet olivat omalla talouspolitiikallaan pyrkineet käyttämään valtiota välineenä omille taloudellisille tarkoituksilleen – varsinkin taloudellisen tasa-arvon vaatimuksilleen – ja siten puuttuneet hallitsemattomasti talouden toimintaan. Kuten Schmitt itse asian ilmaisee, ”on ehdottomasti niin, että valtion ja talouden välinen suhde on nyt kaikista keskeisin sisäpoliittinen kysymys” (Schmitt 1930/1958). Ainoa vastaus tähän Schmittin mukaan on talouden depolitisointi vahvan valtion pakkotoimien avulla (Schmitt 1932/1995b). Väitän, että Schmittin käsitteellinen erottelu poliittisen ja sosiaalisen välillä on normatiivinen siinä, missä sen avulla Schmitt pyrkii oikeuttamaan valtion ja talouden välisen suhteen uudelleenmuodostamisen tavalla, joka estää talouden politisoitumisen.

Väitöskirjassani kiinnitän huomion Schmittin Weimarin tasavallan 1920-luvun loppua ja 1930-luvun alkua käsittelevässä työssä esitettyyn vaatimukseen kehittää uusi käsitteellinen erottelu poliittisen ja sosiaalisen välille. Tarkastelen tätä käsitteellistä tehtävää osana hänen pyrkimystään estää talouden ”vaarallinen” politisoituminen. Schmitt vertaa omaa käsitteellistä erotteluaan toisaalta liberalismiin, jossa valtio ja talous ovat täysin erotettuja

toisistaan, ja toisaalta taas sosialismiin, jossa valtio ja talous ovat identtiset (Schmitt 1932/1995b). Analysoin Schmittin käsitteellistä erottelua poliittisen ja sosiaalisen välillä pyrkimyksenä hahmottaa valtion ja talouden välistä institutionaalista suhdetta, joka hänen mukaansa oli yhtä aikaa antiliberaali ja antisosialistinen.

Tutkiessani Schmittin normatiivista käsitteellistä työtä, joka liittyy valtion ja talouden väliseen suhteeseen, otin kantaa Schmittiä käsittelevässä tutkimuksessa olevaan keskeiseen erimielisyyteen. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että koska Schmitt pyrkii rajoittamaan talouteen puuttumista poliittisin keinoin eli estämään talouden politisoitumisen, on hän tosiasiaassa liberaali (Cristi 1998; Streeck 2015; Rasch 2019). Toiset taas väittävät, että Schmitt on liberalismien vastustaja, sillä hän pyrkii oikeuttamaan vahvan autoritäärisen valtion, minkä vuoksi hän lopulta tekee valtion ja talouden välisestä erottelusta yhdentekevää (Scheuerman 1997; Irving 2018). Väitöskirjassani kritisoin molempia tulkintoja, sillä ne olettavat talouteen puuttumista rajoittavien pyrkimysten olevan aina liberaaleja. Aloitetaan siis joko siitä oletuksesta, että koska Schmitt pyrkii kirjoituksissaan asettamaan jonkin rajan valtion ja talouden välille, hänen on oltava jollain tapaa liberaali, tai sitten aloitetaan siitä huomiosta, että koska Schmitt vastustaa liberalismia sen kaikissa muodoissa, on pääteltävä, että hän ei pyri rajoittamaan valtion toimia talouden suhteen. Vaihtaakseni perspektiiviä en käsitellyt työssäni valtion ja talouden välistä erottelua niinkään liberaalina ilmiönä vaan osana kapitalismin historiaa. Tarkemmin sanottuna valtion ja talouden välinen jakolinja on itsessään niin teoreettisen kuin poliittisen kamppailun (varsinkin luokkataistelun) kohde.

Strategiani analysoidessani Schmittin käsitteellistä erottelua poliittisen ja sosiaalisen välillä oli kytkeä se hänen normatiiviseen institutionaaliseen näkemykseensä valtion ja talouden välisestä suhteesta. Tarkastelin tätä kokonaisuutta eli käsitteellistä ja institutionaalista erottelua filosofisen analyysin avulla tutkimalla Schmittin teoriaa, sen käsitteellistä ja normatiivista puolta, sekä etsimällä yhteyksiä hänen Weimarin politiikkaa koskevista kirjoituksistaan. Tämän analyysin perusteella nimesin Schmittin käsitteellisen erottelun *autoritääriseksi erotteluksi* (*authoritarian distinction*) painottaakseni poliittisen ja sosiaalisen erottelun normatiivisia ja demokratian vastaisia seurauksia.

Vahva valtio ja talous

Analysoin autoritääristä erottelua Schmittin teoriassa ja väitän, että hänen erottelunsa poliittisen ja sosiaalisen välillä asettaa poliittisen itsenäiseksi sosiaaliseen nähden. Sosiaalisen hän taasen kuitenkin hahmottaa riippuvaiseksi poliittisesta. Kaikki sosiaaliset suhteet, olkoot ne taloudellisia tai uskonnollisia, perustuvat lopulta oikeutetun poliittisen vallan olemassaoloon, sillä ilman poliittista auktoriteettia ja kykyä perustaa yhteiskuntajärjestystä eivät sosiaaliset suhteet olisi riittävän vahvoja toimiakseen. Toisin sanoen Schmittin teorian mukaan yhteiskuntaa ja sen moninaisia sosiaalisia järjestelmiä ja suhteita ei ole ilman poliittista valtaa. Näin ollen sosiaalinen on aina riippuvainen poliittisesta.

Schmittin käsitteellinen erottelu tulee selvästi ilmi tavassa, jolla hän käsitteellistää poliittisen. Poliittinen on Schmittin mukaan intensiivisyydeltään kaikista vahvin vastakkainasettelu ystävien ja vihollisten välillä. Tämä määritelmä ensinnäkin asettaa rajan poliittisen yhteisön ja sen ulkopuolelle kuuluvan välille. Ensinnäkin poliittinen vastakkainasettelu johtaa ulossulkevaan ykseyteen, jonka sisälle muodostuu yhdistävä tekijä, eräänlainen ydinolemus, jonka perusteella voidaan määrittää, ketkä kuuluvat ystäviin ja ketkä taasen poliittisen ykseyden ulkopuolelle vihollisiin. Toiseksi poliittinen ”intensiivisyydeltään” vahvimpana vastakkainasetteluna tarkoittaa sitä, että poliittinen vastakkainasettelu ei ole suhteellinen termi siinä mielessä, että se voisi olla intensiivisyydeltään eri laatuista. Pikemminkin Schmittin mukaan poliittinen ykseys joko on tai ei ole olemassa, eikä siten vähemmän intensiivisiä vastakkainasetteluita voida pitää poliittisina. Poliittisen vastakkainasettelun intensiivisyys Schmittin teoriassa laskee, kun poliittista ykseyttä suojelemaan perustettu valta heikkenee kyvyssään ylläpitää järjestystä ja ykseyttä yhdistäviä periaatteita. Tämä tarkoittaa, että poliittinen ykseys velvoittaa ja oikeuttaa poliittista ykseyttä ylläpitävän vallan. Näin ollen Schmittin teoria on normatiivinen, sillä poliittisen käsite käytännössä velvoittaa poliittisen vallan vahvistamisen, jotta valtio olisi riittävän vahva ja sillä olisi välineet ja valtuus ylläpitää sisäistä järjestystään. Jotta poliittinen ykseys säilyy ja pysyy mahdollisimman intensiivisenä eli yhtenäisenä ja vahvana, on valtion kyettävä ulossulkemaan sen rajojen sisältä tätä ykseyttä uhkaavat tekijät.

Poliittisen käsitteen avulla Schmitt siis argumentoi, että valtion rooli on ylläpitää poliittisen yhteisön ykseyttä. Valtiolle on annettu tehtäväksi ylläpitää

ystäviin ja vihollisiin jakavan poliittisen erottelun intensiivisyyttä. Tässä tehtävässä valtion on omattava poliittinen monopoli, sillä muuten sen intensiteetti saattaisi laskea ja sosiaaliset jännitteet poliittisen järjestelmän sisällä saataisivat heikentää sen kykyä ylläpitää omaa intensiteettiään ja vahvuuttaan. Paikantamalla intensiteetin merkittävyyden Schmittin poliittisen käsitteelle ja sen normatiivisille seurauksille argumentoin, että Schmitt pyrkii käsitteen avulla luomaan laadullisen erottelun eri valtion toimien välille. Ensinnäkin on depolitisoivia valtion toimia, jotka vähentävät jännitteitä taloudessa ja yhteiskunnassa yleensäkin, sillä ne ylläpitävät poliittista ykseyttä, sen intensiteettiä ja valtion poliittista monopolia pitämällä huolen siitä, että mitkään sosiaaliset vastakkainasettelut eivät roihahda poliittisiksi konflikteiksi. Toiseksi valtio voi puuttua asioihin tavalla, joka politisoi asioita eli hallitsemattomasti laajentaa toimiaan talouteen ja siten vaarantaa poliittisen järjestyksen ja valtion poliittisen monopolin.

Pelkkä poliittisen käsite ei kuitenkaan vielä riitä tämän laadullisen erottelun tekemiseen. Väitän, että käsitteellinen erottelu poliittiseen ja sosiaaliseen mahdollistaa Schmittille tavan tehdä normatiivinen ero politisaation ja depolitisaation välille. Schmittin mukaan nimittäin ne voimat, jotka pyrkivät politisoimaan talouden, ovat vaarallisia, koska ne pyrkivät sekoittamaan poliittisen ja sosiaalisen toisiinsa ja siten heikentämään valtion intensiteettiä ja poliittista monopolia. Schmittin poliittiset tekstit Weimarin ajalta kritisoivat toistuvasti taloudellista tasa-arvoa vaativia ryhmiä, kuten työväenliikettä, ammattiliittoja ja hyvinvointi-instituutioita, koska ne palvelevat sosiaalisia intressejä poliittisten sijaan. Tästä Schmitt syyttää erityisesti Weimarin parlamentin puolueita, jotka eivät enää palvele poliittista ykseyttä vaan ovat muuttaneet parlamentin itsensä ”huonoksi puoluevallan ja taloudellisten intressien fasadiksi” (Schmitt 1926).

Schmittin käsitteellinen erottelu poliittiseen ja sosiaaliseen on kytköksissä hänen normatiiviseen käsitykseensä vahvasta valtiosta. Varsinkin 1930-luvun alussa hän keskittyi kirjoittamaan vahvasta autoritäärisestä valtiosta ratkaisuna talouden politisaatioon (Schmitt 1932/1995a; Schmitt 1932/1995b). Valtio on vahva silloin, kun sillä on kyky ylläpitää omaa poliittisen monopolia ja intensiteettiä, eli kun se pystyy estämään taloudellisia jännitteitä muuttumasta poliittisiksi. Vain vahva valtio, Schmitt julistaa, on kykenevä depolitisoimaan talouden. Tässä intensiteetin käsite on jälleen kerran olennainen,

sillä Schmittin mukaan depolitisaatiossa on kyse intensiivisestä poliittisesta teosta tai prosessista. Se tarkoittaa siis sitä, että depolitisaatio vaatii voimaa, joka heikolta valtiolta puuttuu. Tällainen heikko valtio on kykenemätön ylläpitämään poliittisen ja sosiaalisen välistä erottelua, sillä se on kykenemätön estämään sen enempää talouden jännitteiden politisoitumista kuin parlamenttia puuttumasta hallitsemattomasti talouteen. Schmittin mukaan Weimarin tasavalta on tällainen heikko valtio, sillä siitä on kehittynyt pelkkä taloudellisten intressiryhmien instrumentti. Schmittin teoria kytkeytyy siis hänen poliittisiin tavoitteisiinsa vahvistaa valtiota, jotta se kykenisi depolitisoimaan talouden ja puolustautumaan varsinkin työväenluokan vaatimuksia vastaan. Vahva valtio pystyisi siis uudistamaan valtion ja talouden välisen suhteen.

Väitän, että tämä puoli Schmittin käsitteellisessä erottelussa on juuri autoritääristä, sillä se pyrkii esittämään vaatimukset taloudellisesta tasa-arvosta epäoikeutettuina ja pelkkinä egoistisina ja *sosiaalisina* intresseinä. Tämä käsitteellinen strategia anastaa tällaisilta vaatimuksilta niiden demokraattisen ja poliittisen luonteen ja saa ne näyttämään epäoikeutetuilta sekä valtion pakko-toimille oikeutetuilta kohteilta. Schmittille Weimarin tasavallan perustuslaki on jo tehnyt päätöksen kapitalismin hyväksi, mistä demokraattisesti ei ole mahdollista enää neuvotella ja minkä vuoksi hyvinvointi-instituutiot ovat perustuslain vastaisia (Schmitt 1928/1993). Kaikki pyrkimykset politisoida tämä päätös ovat Schmittin autoritäärisen erottelun perusteella vain poliittisen ja sosiaalisen virheellistä samaistamista ja sekoittamista keskenään. Tämän lisäksi Schmitt väittää, että autoritääriäinen erottelu sosiaalisen ja poliittisen välillä on jotain luonnollista saksalaiselle politiikalle (Schmitt 1931). Tämä johtuu siitä, että Schmittin mukaan Saksassa on aina ollut niin, että valtiolla on talouteen nähden ylin auktoriteetti, mutta vaikka talous onkin riippuvainen valtiosta, nauttii se siitä huolimatta verrattaista vapautta politisaatiosta ja poliittisista toimista. Kun marxismi ja sosialismi muokkaavat taloudellisista voimista sosiopoliittisen identiteetin eli työväenluokan, pyrkivät ne epäoikeutetusti haastamaan valtion monopolin, mikä sekoittaa poliittisen ja sosiaalisen keskenään. Schmittin mukaan talouden politisointi on siis myös saksalaisen politiikan perinteiden vastaista. Juuri näitä taloutta demokratisoivia voimia vastaan ja näistä syistä Schmitt pyrkii valtuuttamaan vahvan valtion ja sen pakkotoimet integroidakseen työväenluokan takaisin osaksi tasavaltaa.

Schmittin jälkeen

Väitöskirjani johtopäätös siis on, että Schmittin autoritääriinen erottelu poliittiseen ja sosiaaliseen on demokratian vastainen, sillä se pyrkii oikeuttamaan pakkotoimet demokraattisia liikkeitä vastaan. Schmittin poliittisen käsite on suoraan kytkeyty hänen normatiiviseen käsitykseensä vahvasta suvereenista vallasta ja sen käyttämistä demokratian vastaisista pakkotoimista. Kuten esitän metodiosiossani, poliittisen teorian käsitteet ovat aina kytkeytyneet osaksi poliittisia kamppailuja siinä, missä ne joko pyrkivät vahvistamaan tai haastamaan vallitsevaa järjestystä. Tässä mielessä poliittiset käsitteet ovat kietoutuneita valtasuhteisiin. Schmittin teoria, kuten olen osoittanut, pyrkii muokkaamaan hänen aikansa poliittista järjestelmää puolustaakseen vallitsevaa järjestystä. Näin ollen niiden, jotka pyrkivät käyttämään Schmittin käsitteitä, joko analysoidakseen valtasuhteita tai omia normatiivisia teorioitaan varten, on pidettävä mielessä se, että Schmittin käsitteitä ei yksinkertaisesti voida irrottaa hänen demokratian vastaisista ja autoritäärisistä poliittisista tavoitteistaan (ks. myös Brunila 2022b). Sen sijaan väitöskirjani ehdottaa, että poliittinen teoria pyrkii kehittämään uusia tapoja käsitteellistää politiikkaa sekä erotella poliittinen sosiaalisesta – ehkäpä tavalla, joka katsoo niiden olevan vahvemmin kytköksissä ja riippuvaisia toisistaan.

Työni tarjoaa myös poliittisen talouden tutkimukselle uusia perspektiivejä painottamalla valtioteorian merkitystä taloudelliselle järjestykselle. Nykyään uusliberalistista talusteoriaa ja sen historiaa tutkittaessa painotetaan juuri uusliberalismin pyrkimystä määrittellä uusiksi valtion merkitys taloudellisen järjestyksen ylläpitäjänä (Slobodian 2018). Uusliberaalit, varsinkin saksalaiset ordoliberalit teoreetikot, olivat kiinnostuneita Schmittin ajatuksista liittyen vahvan valtion rooliin talouden depolitisaatiossa (Bonefeld 2017). Ordo-liberaalit pitivät Schmittin diagnoosia massademokratian ongelmista oikeina ja olivat samaa mieltä siitä, että ainoastaan vahva valtio voi integroida kansalaiset ja työväenluokan osaksi talousjärjestystä (Kiely 2018). Vaikka työssäni en pyri samaistamaan Schmittiä uusliberaaleihin, analyysini tuo esiin sen tosiasian, että poliittisen talouden tutkimuksen on tarkasteltava talusteorian ohella myös poliittista teoriaa ja varsinkin valtioteoriaa. Valtion toimet ja periaatteet ovat myös taloutta ja laajemmin taloudellista järjestelmää koskeva teoreettinen ongelma.

Lähteet

- Bonefeld, Werner. 2017. *The strong state and the free economy*. Lontoo: Rowman & Littlefield International.
- Brunila, Tuukka. 2020. Vahva valtio ja talouden depolitisaatio. Carl Schmitt, liberalismi ja moderni käsitteellinen erottelu valtion ja yhteiskunnan välillä. *Ajatus*, 77:1, 63–100.
- Brunila, Tuukka. 2022a. *The autonomy of the political and the authority of the state: Carl Schmitt and the de-politicisation of the economy*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Brunila, Tuukka. 2022b. Depoliticization of politics and power: Mouffe and the conservative disposition on postfoundational political theory. *Frontiers in Political Science*, 4, 974065. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.974065>
- Cristi, Renato. 1998. *Carl Schmitt and authoritarian liberalism: strong state, free economy*. Cardiff: University of Wales Press.
- Fusco, Gian-Giacomo ja Zivanaris, Michalis. 2021. The neutralisation of the political. Carl Schmitt and the depoliticisation of Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 30:2, 363–378. <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.1873109>
- Irving, Sean. 2018. Limiting democracy and framing the economy: Hayek, Schmitt and ordoliberalism. *History of European Ideas*, 44:1, 113–127. <https://doi.org/10.1080/01916599.2017.1381856>
- Kiely, Ray. 2018. *The neoliberal paradox*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Manara, Martina ja Piazza, George. 2018. The depoliticisation of asylum seekers: Carl Schmitt and the Italian system of dispersal reception into cities. *Political Geography*, 64, 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2018.02.005>
- Mouffe, Chantal. 1992. Penser la Démocratie Moderne avec, et, contre Carl Schmitt. *Revue française de science politique*, 42:1, 83–96. <https://doi.org/10.3406/rfsp.1992.404277>
- Mouffe, Chantal. 2005. *The return of the political*. Lontoo: Verso.
- Rasch, William. 2019. *Carl Schmitt: state and society*. Lontoo: Rowman & Littlefield International.
- Scheuerman, William E. 1997. The unholy alliance of Carl Schmitt and Friedrich A. Hayek. *Constellations*, 4:2, 172–188. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00047>

- Schmitt, Carl. 1922/2015. *Politische Theologie*. Berliini: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl. 1926. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. München: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl. 1928/1993. *Verfassungslehre*. Berliini: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl. 1930/1958. Das Problem der innerpolitischen Neutralität des Staates. Teoksessa Carl Schmitt (toim.), *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924–1954: aterialien zu einer Verfassungslehre*. Berliini: Duncker & Humblot, 41–59.
- Schmitt, Carl. 1931. Staatsideologie und Staatsrealität in Deutschland und Westeuropa. *Deutsche Richterzeitung*, XXIII, 271–271.
- Schmitt, Carl. 1931/1988. Die Wendung zum totalen Staat. Teoksessa Carl Schmitt (toim.), *Positionen und Begriffe: im Kampf mit Weimar – Gent – Versailles 1923–1939*. Berliini: Duncker & Humblot, 66–178.
- Schmitt, Carl. 1932/1995a. Konstruktive Verfassungsprobleme. Teoksessa Günther Maschke (toim.), *Staat, Grossraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. Berliini: Duncker & Humblot, 55–75.
- Schmitt, Carl. 1932/1995b. Starker Staat und gesunde Teoksessa Günther Maschke (toim.), *Staat, Grossraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. Berliini: Duncker & Humblot, 71–91.
- Schmitt, Carl. 1932/2015. *Der Begriff des Politischen: Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien*. Berliini: Duncker & Humblot.
- Schupmann, Benjamin A. 2017. *Carl Schmitt's state and constitutional theory: a critical analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Slobodian, Quinn. 2018. *Globalists: the end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Streeck, Wolfgang. 2015. Heller, Schmitt and the euro. *European Law Journal*, 21:3, 361–370. <https://doi.org/10.1111/eulj.12134>
- Suuronen, Ville. 2021. Carl Schmitt as a theorist of the 1933 Nazi revolution: "the difficult task of rethinking and recultivating traditional concepts". *Contemporary Political Theory*, 20, 341–363. <https://doi.org/10.1057/s41296-020-00417-1>
- Suuronen, Ville. 2022. Why are political discussions with fascists impossible? Reflections on the far-right politics of silence. *Frontiers in Political Science*, 4:2, 951236. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.951236>

Kirja-arvio

Uusi tulkinta Adam Smithistä poliittisen vapauden teoreetikkona ja yhteiskuntahistorioitsijana

Heikki Haara, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Paul Sagar: *Adam Smith Reconsidered: History, Liberty, and the Foundations of Modern Politics*. Princeton University Press: Princeton, 219 sivua, 2022.

Avainsanat: Adam Smith, poliittinen vapaus, kaupallinen yhteiskunta, Jean-Jacques Rousseau, poliittinen taloustiede
<https://doi.org/10.51810/pt.125951>

Adam Smith tunnetaan moraalifilosofina ja taloustieteilijänä, mutta politiikan teoreetikkona häntä ei yleensä pidetä kovin merkittävänä tai omaperäisenä. Smith ryhtyi moraalifilosofisen pääteoksensa *Moraalitulojen teorian* (1759/1976) jälkeen kehittämään systemaattista esitystä oikeudenmukaisen lain ja hallinnon periaatteista, joista hän myös luennoi Glasgow'n yliopistossa vuosina 1762–1763. Jälkimaailmalle näistä luennoista on säilynyt ainoastaan opiskelijoiden tekemiä hajanaisia luentomuistiinpanoja. Smith ei koskaan saanut hiottua poliittista teoriaansa valmiiksi ja poltatti keskeneräisen käsikirjoituksen vähän ennen kuolemaansa. Hänen poliittisen teoriansa keskeinen sisältö on kuitenkin mahdollista rekonstruoida *Moraalitulojen teorian*, poliittiseen taloustieteeseen keskittyvän *Kansojen varallisuuden* (1776/2015) sekä edellä mainittujen vuonna 1978 osana Smithin koottuja teoksia nimellä *Luentoja oikeustieteestä* julkaisujen luentomuistiinpanojen pohjalta. Tutkijat ovat tyypillisesti tulkinneet Smithin teosten ottaneen kantaa erityisesti kysymykseen siitä, mitä seurauksia oman edun tavoitteluun perustuvalla markkinataloudella on yksilöiden ja

yhteiskuntien moraalille. Viime vuosina Kansojen varallisuuden on ajateltu olleen vastaus yhteiskuntafilosofi Jean-Jacques Rousseau'n teoksessaan *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista* (1755/2016) esittämään modernin työnjaon ja rahatalouden kritiikkiin. Rousseau on tyyppillisesti esitetty modernin markkinatalouden kritikkona ja Smith taas sen puolustajana.

Aatehistorioitsija Paul Sagarin aiempia Smith-tulkintoja paikoin radikaalisti haastava teos *Adam Smith Reconsidered: History, Liberty, and the Foundations of Modern Politics* (2022) torjuu vallitsevan näkemyksen, jonka mukaan Smith olisi jakanut Rousseau'n keskeisen huolen markkinoiden ja moraalien välisestä ongelmallisesta suhteesta. Sagar esittää poleemisesti, että vaikka Smith kyllä tunsikin Rousseau'n teokset hyvin, hän ei nähnyt niissä mitään erityisen omaperäistä tai kiinnostavaa. Sagar hyväksyy tulkintansa lähtökohdaksi entisen opettajansa edesmenneen professori István Hontin näkemyksen, jonka mukaan Smithiä ja Rousseaut yhdisti ennen kaikkea pyrkimys selittää yhteiskuntien toimintaperiaatteita ja sosiaalisuutta ilman oletusta ihmisten luontaisesta hyväntahtoisuudesta, kuten monet aristoteeliset ja uusstoalaiset ajattelijat olivat aiemmin tehneet (Hont 2015). Sagarin mukaan Smith ei kuitenkaan Rousseau'n tavoin nähnyt markkinataloutta ensisijaisesti moraalisena ongelmana. Smithin teoksia ei voi siten lukea markkinatalouden moraalisena puolustuksena. Edellisen kirjansa *The Opinion of Mankind: Sociability and the Theory of Modern State from Hobbes to Smith* tavoin Sagar korostaa sitä, että Smithin poliittinen ajattelu tulee ymmärtää ensi sijassa brittiläisessä intellektuaalisessa kontekstissa ja suhteessa hänen ystävänsä David Humen poliittiseen ajatteluun (Sagar 2018). Sagarin teoksen keskeisimmän argumentin mukaan Smith piti oman aikansa eurooppalaisten yhteiskuntien suurimpana saavutuksena toisten yksilöiden mielivallasta riippumatonta poliittista vapautta. Itsevaltiuteen liittyvä mielivalta voi potentiaalisesti rajoittaa alamaisten vapautta pelkällä olemassaolollaan. Smith ymmärsi vapauden normatiivisesti orjuuden tai herruuden poissaolona (*liberty as non-domination*), joka oli seurausta oikeusvaltioperiaatteen vähittäisestä kehittämisestä inhimillisen toiminnan tarkoitamattomana seurauksena. Tästä tulkintakehyksestä katsottuna Smithin yhteiskunnallista ajattelua ei tule ensisijaisesti tulkita moraalifilosofisena vaan poliittisena analyysinä siitä, miten valtion asettaman pakottavan lain avulla voidaan välttää omaisuuden ja poliittisen vallan keskittymisen aiheuttama uhka yhteiskunnalliselle vapaudelle.

Sagar väittää varsin rohkeasti, että Smithin käyttämä käsite kaupallinen yhteiskunta (*commercial society*) ei vielä sinällään kerro mitään oleellista yhteiskunnallisista valtasuhteista. Smith käyttää termiä kaupallinen yhteiskunta *Kansojen varallisuudessa* erittäin rajatussa merkityksessä. Termi kuvaa kehittynyttä taloudellista keskinäisriippuvuutta, jossa taloudellinen vaihto on korvannut yksilöiden välittömän huolehtimisen taloudellisista tarpeistaan esimerkiksi metsästämisestä, karjanhoidon tai maanviljelyn avulla. Kaupalliset yhteiskunnat voivat ottaa erilaisissa historiallisissa tilanteissa erilaisia muotoja. Smithin mukaan antiikin ajan Ateena ja Rooma sekä hänen oman aikansa Kiina olivat kaikki kaupallisia yhteiskuntia, vaikka niiden poliittiset järjestelmät ja yhteiskunnalliset valtasuhteet olivat hyvin erilaisia. Meidän tulisikin tarkastella sitä, minkälaisista konkreettisista kaupallisista yhteiskunnista Smith kulloinkin puhuu. Se, että joku yhteiskunta on kaupallinen yhteiskunta ei ole ratkaisevan tärkeää poliittisen vapauden kannalta, koska vapaus ei ole seurausta taloudellisista vaihtosuhteista. Smithin poliittisen ajattelun lähtökohtana on talouden sijaan inhimillisen toiminnan moninaisten tavoittamattomien seurausten historiallinen ymmärtäminen. Esimerkiksi sodat pikemmin kuin talouden itseriittoiset lait olivat Smithin historiallisessa analyysissä yhteiskuntien poliittista kehitystä liikuttava voima.

Sagarin mukaan Smith ei pitänyt oman aikansa kaupallisten yhteiskuntien uniikkina saavutuksena yrittäjän vapautteen perustuvaa markkinataloutta vaan orjuuden poistamista sekä epätasa-arvon vähentämistä laillisuusperiaatteen avulla. Montesquieuta seuraten Smith näki juuri oikeusvaltion keinona suojata taloudellisesti alisteisessa asemassa olevia yksilöitä arbitraariselta vallankäytöltä. Yhteiskunta voi olla Smithin mielestä oikeudenmukainen ja vapaa vain, jos suurin osa sen jäsenistä on riippumattomia valta-asemaltaan ylempien arbitraarisesta tahdosta. Modernien yhteiskuntien vapaus oli Smithin mukaan edistystä suhteessa antiikin ajan vapautteen, koska se takasi ainakin teoriassa lain tarjoaman omaisuuden suojan kaikille. Antiikin kaupallisissa yhteiskunnissa vain vähemmistö oli vapaita ja enemmistö eli orjuudessa. Smithin poliittisen ajattelun pyrkimys ei ollut puolustaa kaupallisia yhteiskuntia vaan tarkastella poliittisen vapauden edellytyksiä muuttavana yhteiskuntahistoriallisena ilmiönä.

Vaikka *Adam Smith Reconsidered* on ensisijaisesti aatehistoriallinen teos, se on myös ohjelmanjulistus parhaasta tavasta tehdä poliittista teoriaa. Sagarin

tulkinnassa Smith näyttäytyy politiikkaa omalakisena ilmiönä analysoivana poliittisena realistina. Bernard Williamsin filosofiasta inspiroitunutta politiikan tutkimuksen realistista koulukuntaa yhdistää pyrkimys torjua viimeaikaisen angloamerikkalaisen poliittisen filosofian valtavirran näkemys poliitikasta sovellettuna etiikkana. Lisäksi koulukunta pyrkii suuntaamaan huomion politiikan konkreettisiin ja konfliktuaalisiin edellytyksiin. (Ks. esim. Sagar ja Sabl 2021.) Tämän näkemyksen mukaan normatiivisten käsitteiden, kuten poliittisen vapauden, ymmärtäminen on mahdollista ainoastaan yhteiskunnallisten valtasuhteiden realistisen ja empiirisen analyysin valossa. Sagar ottaa etäisyyttä aatehistorioitsija Quentin Skinneriin, joka on analysoinut poliittisen vapauden käsitteellisiä ulottuvuuksia historiallisesti muuttuvissa poliittisissa kiistoissa. Sagarin mukaan Skinner ei ole Smithin tavoin kiinnittänyt tarpeeksi huomiota siihen, että vapauden käsitteen filosofisen ja retorisen käytön lisäksi myös sen toteutumisen konkreettiset institutionaaliset edellytykset ovat aina kontekstisidonnaisia. Vaikka Smith ymmärsi vapauden riippumattomuutena muiden mielivallasta, häntä ei voida myöskään sinällään pitää republikanistisen vapauden teoreetikkona, kuten Skinnerin tavoin republikanistisen vapauden teoreetikko Philip Pettit on aiemmin esittänyt. Humeen tavoin Smith näki eurooppalaisten valtioiden tulevaisuuden perustuslaillisissa monarkioissa ja piti tasavaltaisia maita, Italiaa ja Sveitsiä, poikkeustapauksina.

Suurin osa viimeaikaisesta tutkimuksesta on tulkitsemalla Smithin teoksia markkinatalouden moraalisen puolustuksena sivuuttanut Smithin omaperäisenä poliittisen vapauden teoreetikkona. Ei ole mitenkään uusi väite esittää, että Smithin ajattelussa valtion instituutioiden tehtävänä on taata lainsäädännöllä sopimusten pitävyys ja omaisuudensuoja sekä siten turvata vapauden institutionaaliset edellytykset. Nykynäkökulmasta katsottuna riippumaton oikeuslaitos näyttäytyy myös suhteellisen rajallisena keinona suojata yksilöitä moninaisilta taloudellisilta alistussuhteilta. Sagar kuitenkin esittää, että Smithin ajattelun erityisen kiinnostavaksi tekee hänen historiallinen ymmärryksensä siitä, että oikeusvaltion takaama vapaus on vuosisatojen mittaisen sattumanvaraisen kehityksen tarkoittamaton seuraus, joka voidaan tulevaisuudessa helposti myös menettää. Smith oli tämän takia erityisen kiinnostunut systeemisen korruption sekä poliittisen ja taloudellisen vallan yhteenkietoutumisen aiheuttamista uhista modernille poliittiselle vapaudelle.

Viime aikojen historiallinen tutkimus on osoittanut, että Smithin teosten yksinkertainen soveltaminen nykypäivän politiikassa on erittäin ongelmallista. Smithin ei voida esimerkiksi sanoa ajatelleen tai kirjoittaneen ”kapitalismista”, koska 1700-luvulla tällaista käsitettä ei ollut olemassa. Varsinkin kirjan loppupuoliskolla Sagar kuitenkin spekuloi Smithin poliittisen ajattelun mahdollista relevanssia nykypäivän politiikalle. Smithin poliittinen ajattelu toimii varoituksena yksinkertaisille nykytotuuksille siitä, miten yhteiskunnalliset suhteet tulisi järjestää. Smith suhtautui omana aikanaan epäilevästi poliitikkojen kykyihin ja motiiveihin ohjata keskusjohtoisesti talouden toimintaa tai edistää suunnitelmallisesti kansalaisten hyveitä. Kansalaisilla tuli olla valtioissa vapaus kehittää hyveitään ja toimia omien moraalisten tunteidensa ohjaamina. Samalla Sagar painottaa myös sitä, kuinka Smith oli erityisen huolestunut vaikutusvaltaisten suurkauppiaiden salaliitoista ja heidän kyvystään manipuloida poliitikkoja. Kauppiaat ja teolliset tuottajat muodostivat Smithin mukaan keskeisen uhan hänen oman aikansa eurooppalaisten yhteiskuntien toiminnalle.

Vaikka ajallinen etäisyys oman aikamme ja 1700-luvun yhteiskuntien välillä on suuri, Smithin poliittinen ajattelu ei ole menettänyt merkitystään. Poliittisen ja taloudellisen vallan yhteenkietoutuminen on saanut nykyään monia uudenlaisia muotoja, jotka uhkaavat kansalaisten ja yhteiskuntien vapautta. Smithin ajattelu tarjoaa kriittisen näkökulman vaihtoehdottomalle talouspuheelle, jonka mukaan sääntelystä vapaa markkinatalous on ainoa mahdollinen tapa saavuttaa poliittinen vapaus. Smithin ajattelu haastaa siten tarkastelemaan myös nykyajan Suomessa sitä, mitä vapaudella tarkoitetaan ja kenen vapautta yhteiskunnalliset instituutiot edistävät.

Lähteet

- Hont, István. 2015. *Politics in commercial society: Jean-Jacques Rousseau and Adam Smith*. Harvard: Harvard University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1755/2016. *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*. Kääntänyt Ville Keynäs. Tampere: Vastapaino.
- Sagar, Paul. 2018. *The opinion of mankind: sociability and the theory of the state from Hobbes to Smith*. Princeton: Princeton University Press.

- Sagar, Paul. 2022. *Adam Smith reconsidered: history, liberty, and the foundations of modern politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Sagar, Rahul ja Sabl, Andrew (toim.). 2021. *Realism in political theory*. Abingdon: Routledge.
- Smith, Adam. 1759/1976. *The Glasgow edition of the works and correspondence of Adam Smith, volume 1: Theory of moral sentiments*. Oxford: Clarendon Press.
- Smith, Adam. 1776/2015. *Kansojen varallisuus*. Kääntänyt Jaakko Kankaanpää. Helsinki: WSOY.
- Smith, Adam. 1978. *The Glasgow edition of the works and correspondence of Adam Smith, volume 5: Lectures on jurisprudence*. Oxford: Clarendon Press.

Kirja-arvio

Toivoa pimeydessä: kestävyysmurroksesta kokonaisvaltaisesti ja yleistajuisesti

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Dixson-Declève, Sandrine, Gaffney, Owen, Ghosh, Jayati, Randers, Jørgen, Rockström, Johan & Stoknes, Per Espen: *Earth for All. A Survival Guide for Humanity. A Report to the Club of Rome*. Gabriola: New Society Publishers, 195 sivua. 2022.

Avainsanat: demokratia, ilmastokriisi, kestävyysmurros, globaali poliittinen talous, eriarvoisuus, tasa-arvo
<https://doi.org/10.51810/pt.129175>

Kuusihenkenen kirjoittajaryhmän yhteistyönä syntynyt *Earth for all. A survival guide for humanity* (2022) tarkastelee kestävyysmurrosta poliittisena ja taloudellisenä kysymyksenä. Kirja lupaa päivittää keskustelufoorumi Rooman klubin *Kasvun rajat* -raportin (Meadows ym. 1972) 2020-luvulle. Alkuperäinen *Kasvun rajat* osoitti, että ihmisen toiminnasta aiheutuvat saasteet ja luonnonvarojen tuhoaminen johtavat maapallon kantokyvyn rajojen ylittymiseen, ellei korjaavia liikkeitä tehdä. *Earth for all* puolestaan lähtee liikkeelle tilanteesta, jossa maapallon kantokykyä koetellaan enemmän kuin vielä koskaan aiemmin. Silti teos argumentoi alkuperäisen raportin hengessä, että viisaan ja määrätietoisien poliittikan avulla monia ongelmia voidaan vielä lievittää ja mahdollisimman monen hyvää elämää planeetalla voidaan edistää. Kirjan lähtökohtana on systeemisen muutoksen tarve: globaalin talousjärjestelmän valuviat ovat johtaneet paitsi ekologiseen kriisiin ja ilmastokriisiin myös eriarvoisuuden kasvuun.

Vaikka kirjan kirjoittajajoukkoon kuuluu sekä yliopistoissa että tutkimuslaitoksissa toimivia tutkijoita ja asiantuntijoita, se ei silti ole tiukan tieteellinen eikä se esimerkiksi pyri uusiin teoreettisiin avauksiin. Sen sijaan reittikartanomaisen teoksen tavoitteena on hahmotella globaalin talousjärjestelmän muutosta, joka johtaisi sosiaalisesti ja ekologisesti kestävään tulevaisuuteen, sekä asettaa konkreettisia tavoitteita ja mittareita transformaation tueksi.

Kirja lähestyy talouden, eriarvoisuuden ja ilmaston kriisejä – sekä näiden kriisien ratkaisuja – toisiinsa kytkeytyvinä. Rooman klubin raportin tavoin kirja hyödyntää tietokonemallinnuksia tarkastellakseen erilaisia mahdollisia kehityskulkuja tämän vuosisadan aikana ja etenkin vuoteen 2050 mennessä. Kirjoittajajoukko keskittyy etenkin kahteen mahdolliseen skenaarioon, joita iskevästi kutsutaan nimillä “liian vähän, liian myöhään” (*Too-Little-Too-Late*) sekä “jättimäinen loikka” (*The Giant Leap*). Teos on rakentunut siten, että johdantolukua seuraa kaksi edellä mainittuihin skenaarioihin keskittyvää lukua. Tämän jälkeen esitellään omista luvuistaan viisi suunnanmuutosta, jotka ovat kirjoittajien mukaan avainasemassa tämän vuosisadan haasteiden ratkaisemiseksi. Suunnanmuutosten esittelyä seuraa kahdeksas luku, joka esittää argumentin demokraattisemmasta talousjärjestelmästä. Teoksen päätävä luku on kohottava kutsu toimintaan *Earth for all* -talouden puolesta.

Ensin esitellään kaksi skenaariota ihmiskunnan tulevaisuudelle tällä vuosisadalla. Ensimmäinen esitelty skenaario, ”liian vähän, liian myöhään”, mallintaa, mitä seuraa, jos hallitukset sekä kansainväliset talousinstituutiot jatkavat niillä poliittis-taloudellisilla urilla, joilla ne ovat kulkeneet viimeiset viisikymmentä vuotta. Todennäköisten kehityskulkujen tarkastelu osoittaa, että tämä reitti johtaa väestönkasvun sekä talouskasvun vähittäiseen laskuun vuoteen 2050 mennessä mutta myös planeetan kantokyvyn kasvavaan koeteluun sekä kiihtyvään monimuotoisuuden vähenemiseen. Tämä johtuu siitä, että politiikkatoimet eivät ole riittäviä Pariisin ilmastopöytäkirjassa sovitujen yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen. Hupenevat resurssit ja huononevat elinolot aiheuttavat konflikteja yhteisvauraudesta ja ilmastopakolaisuutta; nämä kehityskulut puolestaan heikentävät sosiaalista luottamusta sekä lisäävät todennäköisyyttä autoritäärisille johtajille ja demokraattisten arvojen rapautumiselle. Skenaarioiden seuraukset näkyvät eri tavoin eri alueilla: köyhyys jatkuu etenkin globaalissa etelässä, jossa valtaosa maailman ihmisistä asuu, kun taas korkean tulotason maissa eriarvoisuus aiheuttaa epävakautta. Kirjoittajat

toteavatkin, että nykyiset kehityskulut köyhyyden vähentämisessä, teknologisessa kehityksessä sekä siirtymässä vihreään energiaan ovat riittämättömiä – tästä myös skenaarion nimi.

Jotta katastrofeilta vältyttäisiin, tulee kääntää navakasti kurssia kohti toista teoksen keskiössä olevaa skenaariota. ”Jättimäinen loikka” –skenaariossa avain-toimijoiksi asetetaan hallitukset, jotka ryhtyvät 2020-luvulla asettamaan uudeleen kansainvälisten talousinstituutioiden – esimerkiksi Maailmanpankin, Kansainvälisen valuuttarahaston sekä Maailman kauppajärjestön – prioriteetteja. Hallitusten yhteistyöllä kansainvälisten talousinstituutioiden tavoitteiksi asetetaan vihreän siirtymän, kestävyyyden ja hyvinvoinnin tukeminen. Nämä tavoitteet korvaavat kapeasti määritellyt talouskasvun ja vakauden tavoitteet talouden prioriteetteina. Valtiot ottavat aktiivisen roolin vihreässä siirtymässä, eriarvoisuutta aletaan torjua määrätietoisin toimin ja valtiot sitoutuvat hiilineutraaliuuteen tämän vuosisadan aikana. Jättimäisellä loikkalakaan ei ole paluuta ihmisen aiheuttamaa ilmastonmuutosta ja luonnon monimuotoisuuden tuhoamista edeltävään aikaan. Konflikteja syntyy, ja ilmansaasteet, äärimmäiset helleaallot, tulvat ja maastopalot määrittävät elämää planeetalla. Kuitenkin monien planeetan kannalta kriittisten keikahduspisteiden ylittämislä välttää ja sosiaalisen epävakauden todennäköisyys heikkenee, kun ilmastonmuutos ja eriarvoisuus saadaan paremmin hallintaan.

Skenaarioiden tarkastelussa kirjoittajat lähtevät liikkeelle makrotalouden isosta kuvasta, arkipäivän poliittista taloutta (ks. myös Elias ja Rai 2019) kuitenkin unohtamatta. Kirjassa esitellään neljä kuvitteellista tyttöä, jotka syntyvät vuonna 2020. Heidän elämänsä tällä vuosisadalla seuraamalla havainnollistetaan, miten ”liian vähän, liian myöhään” –skenaarion riskit konkretisoidutvat eletyssä elämässä ja mitkä riskit voidaan välttää ”jättimäinen loikka” –skenaariossa. Ratkaisu muistuttaa suomalaisen Vaiva-kollektiivin ansiokasta *Hoivan arvoiset* -teosta (Hoppania ym. 2016), jossa fiktiivisillä tarinoilla tehtiin ansiokkaasti näkyväksi ja kouriintuntuvaksi vanhushoivan tulevia ja nykyisiä ongelmia. *Hoivan arvoisten* fiktiivisissä osissa keskityttiin lähinnä – *Earth for all* -teoksen kieltä lainatakseni – hoivapolitiikan ”liian vähän, liian myöhään” –skenaarioon ja pyrittiin tätä kautta valaisemaan muutoksen tarvetta. *Earth for all* käyttää kuitenkin fiktion keinoja myös paremman tulevaisuuden kuviteluun. Ratkaisu toimii, sillä se onnistuu herättämään toivoa ja tekemään näkyväksi epäkohtien lisäksi vaihtoehtoja, mikä on tervetullutta kriisien

teoretisoinnissa. Skenaarioiden kautta kirja painottaa yhteiskuntien tulevaisuutta valintoina toisilleen vaihtoehtoisten talous-poliittisten paradigmojen ja yhteiskuntajärjestelmien välillä.

Skenaariot esiteltyään kirja kysyy, kumman tulevaisuuden luomme yhdessä, ja keskittyy argumentoimaan ”jättimäinen loikka” -skenaarion puolesta. Se koostuu viidestä suunnanmuutoksesta, joihin jokaiseen kirjoittajat kytkevät konkreettiset tavoitteet poliittista päätöksentekoa varten. Suunnanmuutokset ovat: köyhyyden lopettaminen matalan tulotason maiden talouskasvua tukeamalla, eriarvoisuuden vähentäminen ja tuloerojen tasaaminen valtioiden sisällä, tasa-arvon lisääminen ja sitä kautta myös väestönkasvun hillintä, maatalouden laajamittainen muutos ja siirtymä kohti uusintavaa ruoantuotantoa sekä energiajärjestelmän muutos ja siirtymä puhtaaseen energiaan. Suunnanmuutoksista koostuva ”jättimäinen loikka” on kirjassa kollektiivinen – vaikka transformaation aikaansaaminen edellyttää erikoistunutta asiantuntijatieta ja valtiot nähdään muutoksen keskeisinä toimijoina, suunnanmuutoksen tueksi tarvitaan laajaa kansalaisten rintamaa. Jos eriarvoisuuden annetaan kasvaa, sosiaalisen luottamuksen rapautuminen lisää todennäköisyyttä autoritääris-populistisiin hallituksiin. Tällöin taas on vähemmän todennäköistä, että tällaisilla hallituksilla olisi valmiuksia tehdä kestävyysmurroksen edellyttämiä pitkäjänteisiä päätöksiä.

Suunnanmuutoksia esitteleviä lukuja seuraa luku, jossa pohditaan tarkemmin, millaisia globaalin talousjärjestelmän muutoksia jättimäisen loikan ottaminen edellyttää. Luvussa eritellään, miten valtavirtainen taloutta koskeva tieto ja sille perustuva talouspolitiikka ovat viimeisten vuosikymmenten aikana johtaneet paitsi harvojen rikkauteen myös kiihtyvään eriarvoisuuteen, ilmaston lämpenemiseen ja lajikatoon. Siksi on tarpeen päivittää taloutta koskevia ajattelutapoja, päästä eroon rahoitusmarkkinoita korostavan talousjärjestelmän lyhytnäköisyydestä ja siirtyä yhteisvaurauteen perustuvaan ja hyvinvointia korostavaan talousjärjestelmään. Luku ja siinä esitetyt kritiikit ovat talouden vaihtoehtoista kiinnostuneelle lukijalle tuttua asiaa, mutta keinoja menneisyyden painolastin karistamiseen ja talouspolitiikkaa ohjaavan ajattelun uudistamiseen ei juuri konkretisoida. Lukija jääkin miettimään, miten saavuttaa vaadittavat poliittis-taloudelliset muutokset ja saada aikaan kirjassa vaadittu nopea institutionaalinen muutos.

Kirjan lyhyt loppuluku, joka kutsuu ihmisiä liittymään kamppailuun ”jättimäisen loikan” ja kaikille paremman planeetan puolesta, tarjoaa tähän osittaisen vastauksen: kansalaisten tulee aktivoitua puolustamaan yhteistä tulevaisuuttaan. *Earth for all* -kirjan peräänkuuluttama sosioekonominen transformaatio ylittää yksittäiset kysymykset, eikä se pyri nimeämään uutta talousaloitetta. Sellaisena se nähdäkseni pystyy puhuttelemaan monenlaisia ruohonjuuritason ja kansalaisyhteiskunnan toimijoita sekä paikallisella että globaalilla tasolla. Samasta syystä kirjassa esitetyt tavoitteet voivat auttaa kokoamaan yhteen erilaisten talousaloitteiden, esimerkiksi hyvinvointitalouden, feministisen talouden, ekohyvinvointivaltion ja missiotalouden, kannattajia ja rakentamaan siltoja toisinaan siiloutuneiden aloitteiden välille.

Vaikka suunnanmuutokset ja niihin sisältyvät ehdotukset eivät ole erityisen uusia, kirjan ansiona on sen sekä järjestelmällinen että yleistajuinen analyysi kytköksellisistä kriiseistä. Samalla sen pyrkimys tarjota konkreettisia politiikkasuosituksia ja reittikarttoja jättää tieteellisen toteutuksen kuvauksen sivurooliin. Mallintamisen teknistä toteutusta avataan lyhyesti teoksen liitteessä, mutta itse tekstissä tutkimuksellisia valintoja ja niiden taustalla olevia teoreettisia oletuksia ei juuri avata. Kuvatessaan talouden sosiaalista perustaa ja ekologista kattoa teos tukeutuu donitsitalouden kehittäjän Kate Raworthin (2017) ajatuksiin. Korostaessaan julkisen sektorin suunnannäyttäjäröolia ilmaston ja eriarvoisuuden yhteen kietoutuviin kriiseihin vastaamisessa se nojaa esimerkiksi Mariana Mazzucaton (2018) ajatteluun. Lisäksi argumentaatio ammentaa erilaisista heterodoksisista ja kasvukriittisistä talousteorioista ja esimerkiksi yhteisvaurautta koskevista keskusteluista. Lähdeluettelon suppeudesta huolimatta kirjan piirtämiä reittejä voi pitää uskottavina. Kirja on saanut kiitosta nimekkäältä joukolta talousajattelijoita edellä mainitusta Raworthista Thomas Pikettyyn. Pääosin kirja tavoitteensa mukaisesti vastaa kuitenkin yhteiskunnalliseen, ei vain tieteelliseen, tarpeeseen vaihtoehtojen kuvittelusta. Sellaisena sitä voisi suositella etenkin päättäjille.

Mikä sitten on kirjan anti pohjoismaiselle tai suomalaiselle lukijalle ja tutkijayleisölle? Kirjassa pohjoismaat asetetaan esikuvaksi etenkin sosiaalisen kestävyuden suhteen. Lisäksi Suomi mainitaan myös osana hallitusten Well-being Economy Governments (WEGo) -verkostoa, joka hyvinvointitalouden avulla muuttaa talouspolitiikan ohjausta. Pohjoismaille annettu mallimaan asema johtaa siihen, että lukija saa vain vähän eväitä sen pohdintaan, miten

pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden tulisi muuttua. Kirjan anti pohjoismaiselle lukijalle onkin ennen kaikkea sen globaalissa näkökulmassa ja kansallisvaltioiden verkottuneisuutta korostavassa tarkasteluotteessa. Kirjan kokonaisvaltainen näkökulma voi lisäksi herätellä myös suomalaisia kestävyysmurroksen tutkijoita pohtimaan oman tarkasteluotteensa katvealueita. Esimerkiksi kirjan korostamat sukupuolten tasa-arvoa koskevat näkökohdat usein unohtuvat suomalaisessa kestävyysmurroksen teoretisoinnissa.

Lopulta kirjan suurin ansio kytkeytyy kirjan kykyyn luoda toivoa ja kutsua toimintaan. *Earth for all* paljastaa vihreään kasvuun liittyvän katteettoman optimismin, mutta samalla se liikuttaa lukijaa kauemmas vääjäämätöntä katastrofia korostavasta pessimismistä. Tällaisena se tuo mieleen yhdysvaltalaisen esseistin ja toimittajan Rebecca Solnitin (2004) ajatukset toivon merkityksestä yhteiskunnallisessa muutoksessa: koska tulevaisuus on pimeään peitossa eikä varmasti tiedettävissä, voimme itse vaikuttaa siihen, millainen siitä muodostuu.

Lähteet

- Elias, Juanita ja Rai, Shirin M. 2019. Feminist everyday political economy: Space, time, and violence. *Review of International Studies*, 45:2, 201–220. <https://doi.org/10.1017/S0260210518000323>
- Hoppania, Hanna-Kaisa., Karsio, Olli, Näre, Lena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaittinen, Tiina ja Zechner, Minna. (toim.). 2016. *Hoivan arvoiset: vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mazzucato, Mariana. 2018. *The entrepreneurial state. Debunking public vs. private sector myths*. Uudistettu painos. New York: PublicAffairs.
- Meadows, Donnella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen ja Behrens, William W. 1972. *The limits to growth – a report for the Club of Rome’s project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Raworth, Kate. 2017. *Doughnut economics. Seven ways to think like a 21st century economist*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
- Solnit, Rebecca. 2004. *Hope in the dark. Untold histories, wild possibilities*. New York: Nation Books.

Poliittisen talouden tutkimuksen seura

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry on vuonna 2013 perustettu kotimainen tieteellinen yhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on toimia poliittisen talouden tutkimuksen ja opetuksen parissa toimivien ihmisten yhdysseitinä ja monipuolistaa kotimaista talouskeskustelua. Yhdistyksen parissa poliittinen talous ymmärretään laajana poikkitehtieteellisenä tutkimuskohteena.

Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä kuka tahansa yhdistyksen säännöt hyväksyvä henkilö. Liittymisohjeet löytyvät seuran verkkosivulta osoitteesta: <http://www.poliittinalous.fi/yhdistys/liity-jaseneksi/>.

***Poliittinen talous* -lehti**

Poliittinen talous on tieteellinen, vertaisarvioitu lehti, joka julkaisee talouden instituutioiden ja ilmiöiden, talouspolitiikan, talousdiskurssien ja taloustieteen poliittisia ja kriittisiä analyyseja sekä toimii poliittisen talouden tutkimuksen edistämisen suomalaisena keskustelufoorumina.

Vuonna 2013 perustetun lehden julkaisija on Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry. Lehden toimituksesta vastaa 1–2 päätoimittajaa ja toimituskunta. Yhdistyksen hallitus valitsee lehden päätoimittajat kahdeksi vuodeksi kerrallaan sekä nimittää toimituskunnan jäsenet.

Poliittinen talous toivottaa tervetulleeksi eri tieteenalojen, kuten politiikan tutkimuksen, taloustieteen, poliittisen ja taloushistorian, kulttuurintutkimuksen, sosiologian, sosiaalipolitiikan, kauppatieteiden, hallinnon tutkimuksen, yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen, oikeustieteiden ja filosofian piiristä nousevia poliittisen talouden analyyseja. Lehti julkaisee myös niin globaalia, kansainvälistä, alueellista, kansallista kuin paikallistakin poliittista taloutta käsitteleviä empiirisiä analyyseja.

Lehdestä voidaan käyttää kansainvälisissä yhteyksissä myös epävirallista nimeä *Finnish Review of Political Economy*. Lehti on sähköinen, ja sen artikkelit ovat avoimesti kaikkien saatavilla (open access). Lehdessä julkaistavien artikkeleiden tekijänoikeudet perustuvat Creative Commons -lisenssiin. Lehden julkaisualustana käytetään avoimeen lähdekoodiin perustuvaa Open Journal Systems -alustaa.

Seuran ja lehden verkkosivut ja sosiaalinen media:

<http://www.poliittinentalous.fi/>

<https://journal.fi/poliittinentalous/>

Twitter @poltal_tutkimus

Instagram @poliittinentalous

Facebook @PoliittisenTaloudenTutkimuksenSeura

Kirjoittajat

Jussi Ahokas, yhteiskuntatieteiden maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Tuukka Brunila, valtiotieteiden tohtori, JuRe-hanke, oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Jukka Gronow, sosiologian emeritusprofessori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Uppsalan yliopisto

Jussi T. Eronen, filosofian tohtori, dosentti, kestävyystieteen apulaisprofessori, bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, HELSUS, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Heikki Haara, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Emma Hakala, valtiotieteen tohtori, vanhempi tutkija, Ulkopoliittinen instituutti, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö

Henna Isoniemi, valtiotieteiden tohtori, erikoistutkija, INVEST-lippulaiva, Turun yliopisto

Paavo Järvensivu, kauppatieteiden tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Majju Laine, valtiotieteiden kandidaatti, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Ville Lähde, filosofian tohtori, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Antti Majava, kuvataiteen maisteri, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Laura Nordström, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Mikko Poutanen, yhteiskuntatieteiden tohtori, erikoistutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Mia Tammelin, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, tenure track -professori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Tero Toivanen, valtiotieteen tohtori, tutkijatohtori, Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto
& BIOS-tutkimusyksikkö

Tere Vadén, dosentti, tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

Matti Ylönen, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta,
Helsingin yliopisto

Tässä *Poliittinen talous* -lehden numerossa tarkastellaan teollisuus-, innovaatio- ja koulutuspolitiikan ajankohtaisia kysymyksiä: Miten voidaan toteuttaa suunniteltu teollinen kestävyys siirtymä? Miltä utopiat kestävimmistä talousjärjestelmistä voisivat näyttää? Miten työ ymmärretään ja tulkitaan uudelleen talouskasvun jälkeen?

Lisäksi numeron muut kontribuutiot antavat lukijalle työkaluja valtion ja talouden välisen suhteen ja sen aatehistoriallisten taustojen ymmärtämiseen.

POLIITTISEN
TALOUDEN
TUTKIMUKSEN
SEURA